

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
Навчально-науковий інститут фінансів, економіки, управління та права
Кафедра фінансів, банківського бізнесу та оподаткування

Магістерська робота

**на тему «Мінімізація впливу загроз на фінансову безпеку бізнесу
в умовах пандемії»**

Виконала: студентка 6-го курсу, групи 601-УФБ
Спеціальності
072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
за освітньо-професійною програмою «Управління
фінансово-економічною безпекою»
другого (магістерського) рівня вищої освіти
Котелевець М.М.
Керівник: к.е.н., доцент Маслій О.А.
Рецензент: директор ТОВ «Крок», Попельнюк В.П.

Засвідчую, що в цій роботі немає запозичень із
праць інших авторів без відповідних посилань
Котелевець М.М. _____

Підтверджую достовірність даних, використаних у
роботі
Котелевець М.М. _____

Полтава, 2021 року

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ ЗАГРОЗАМ ФІНАНСОВІЙ БЕЗПЕЦІ БІЗНЕСУ	7
1.1. Економічна сутність загроз та їх вплив на фінансову безпеку бізнесу	7
1.2. Чинники впливу та основні завдання фінансової безпеки бізнесу в умовах пандемії	23
1.3. Запобігання та зменшення негативного впливу загроз фінансовій безпеці бізнесу в умовах пандемії	29
Висновки до розділу 1	36
РОЗДІЛ 2. ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БІЗНЕСУ	38
2.1. Основні методи та моделі оцінювання фінансової безпеки бізнесу	38
2.2. Критерії та показники фінансової безпеки бізнесу	49
2.3. Міжнародний досвід оцінювання фінансової безпеки бізнесу	58
Висновки до розділу 2	65
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ СТАНУ ТА ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ ЗАГРОЗ НА ФІНАНСОВУ БЕЗПЕКУ БІЗНЕСУ	66
3.1. Тенденції поширення загроз фінансовій безпеці бізнесу в умовах пандемії	66
3.2. Ранжування загроз фінансовій безпеці бізнесу в Україні	77
3.3. Моделювання впливу загроз в умовах пандемії на фінансову безпеку бізнесу	84
Висновки до розділу 3	92

				MP 601-ФБ 20289				
	П.І.Б.	Підпис	Дата					
Розроб.	<i>Котелевець М. М.</i>			Мінімізація впливу загроз на фінансову безпеку бізнесу в умовах пандемії		Літ.	Арк.	Акрушів
Перевір.	<i>Маслій О. А.</i>						3	121
Н. Контр.	<i>Кривенко О. А.</i>			Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» Кафедра фінансів, банківського бізнесу та оподаткування				
Затверд.	<i>Птаценко Л.О.</i>							

РОЗДІЛ 4. НАПРЯМИ ЗАПОБІГАННЯ ЗАГРОЗ ФІНАНСОВІЙ БЕЗПЕЦІ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ЕПІДЕМІЧНОЇ НЕБЕЗПЕКИ	94
4.1. Світовий досвід протидії загрозам фінансової безпеки бізнесу в умовах пандемії	94
4.2. Інституційне забезпечення підтримки бізнесу в умовах пандемії в Україні	103
Висновок до розділу 4.....	111
ВИСНОВКИ.....	113
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	116
ДОДАТКИ	121

				MP 601-ФБ 20289			
	П.І.Б.	Підпис	Дата	<i>Мінімізація впливу загроз на фінансову безпеку бізнесу в умовах пандемії</i>	Літ.	Арк.	Акрушів
Розроб.	<i>Котелевець М. М.</i>				4	121	
Перевір.	<i>Маслій О. А.</i>				<i>Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» Кафедра фінансів, банківського бізнесу та оподаткування</i>		
Н. Контр.	<i>Кривенко О. А.</i>						
Затверд.	<i>Птащенко Л.О.</i>						

ВСТУП

Безпечне функціонування бізнесу в умовах світової кризи, зумовленої пандемією COVID-19, та зростаючої кількості глобальних викликів і загроз є необхідною умовою забезпечення фінансової стабільності національної економічної системи та її швидкого відновлення в посткризовий період.

Стрімке поширення корона кризи змусило бізнес розробляти антикризові заходи, в зв'язку з неминучою загрозою фінансовій безпеці, стійкому і збалансованому розвитку. Розробка методологічної бази для мінімізації загроз фінансовій безпеці підприємства набуває все більшого наукового значення.

Пандемія COVID-19 є викликом фінансовій безпеці бізнесу та каталізатором реальних і потенційних загроз із різним рівнем впливу залежно від галузевих особливостей, що унеможливають прибуткову діяльність та функціонування окремих бізнесових структур у цілому.

Метою роботи є поглиблення теоретичних засад та розроблення практичних рекомендацій щодо мінімізації загроз фінансовій безпеці бізнесу в умовах пандемії.

Для досягнення поставленої мети було сформульовано такі завдання:

- дослідити економічну сутність загроз та охарактеризувати їх вплив на фінансову безпеку бізнесу;
- розкрити вплив пандемії COVID-19 на економічні показники розвитку суб'єктів підприємництва та дослідити заходи з його мінімізації;
- узагальнити методичні підходи, критерії та показники фінансової безпеки бізнесу;
- проаналізувати міжнародний досвід оцінювання фінансової безпеки бізнесу;
- дослідити тенденції поширення загроз фінансовій безпеці бізнесу в умовах пандемії;

- провести ранжування та моделювання впливу загроз фінансовій безпеці бізнесу в умовах пандемії;
- дослідити світовий досвід протидії загрозам фінансовій безпеки бізнесу в умовах пандемії;

Об'єкт – процес дослідження впливу та мінімізації загроз фінансовій безпеці бізнесу в умовах пандемії.

Предмет дослідження – теоретико-методичні та практичні аспекти зменшення негативного впливу загрозам фінансовій безпеці бізнесу з урахуванням епідемічної небезпеки.

У процесі розв'язання поставлених завдань у роботі використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, а саме: теоретичного узагальнення, порівняльного аналізу, графічний, трендового аналізу, динамічної регресії; математичного моделювання, аналізу й синтезу та порівняльного аналізу.

Фактологічну основу дослідження складають наукові праці українських та зарубіжних вчених щодо забезпечення фінансової безпеки бізнесу, аналітичні та статистичні матеріали, законодавчі й нормативно-правові акти.

Робота апробована на другому етапі Всеукраїнському на другому етапі конкурсі студентських наукових робіт зі спеціалізації «Фінансова безпека» (отримала диплом третього ступеня).

Основні результати дослідження апробовані та отримали схвальну оцінку на III Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток фінансового ринку, в Україні: загрози, проблеми та перспективи», 27 Жовтня 2021 р. Полтава: Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка, 2021, 29-30 с. та в періодичному виданні «Economics and region» 2020 року Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка».

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ ЗАГРОЗАМ ФІНАНСОВІЙ БЕЗПЕЦІ БІЗНЕСУ

1.1. Економічна сутність загроз та їх вплив на фінансову безпеку бізнесу

В умовах нестабільності перед бізнесом гостро стоїть проблема забезпечення фінансової безпеки, оскільки його діяльність за своєю економічною природою є ризиковою і пов'язана зі значною кількістю як можливостей з одного боку, так і викликів – з іншого, що є джерелами загроз стабільній безперервній прибутковій діяльності підприємства та зростанню його ринкової вартості.

Фінансова безпека бізнесу є однією із найважливіших системоутворюючих складових його економічної безпеки, впливаючи на всі сфери діяльності суб'єкта підприємництва та забезпечуючи його фінансову стійкість, фінансову незалежність у довгостроковому періоді, ліквідність, платоспроможність та в кінцевому підсумку реалізацію фінансових інтересів шляхом оптимального залучення та ефективного використання фінансових ресурсів підприємства.

За результатами узагальнення результатів наукових досліджень українських та закордонних учених із проблем забезпечення фінансової безпеки суб'єктів бізнесу, таких як І. Бланк, О. Барановський, З. Варналій, Т. Васильців, О. Жихор, С. Онищенко, І. Мойсеєнко, А. Козаченко та інших, схилиємося до думки, що фінансова безпека суб'єктів бізнесу – це динамічна ознака їх фінансового стану, яка відображає стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатність до сталого й збалансованого розвитку та захисту своїх фінансових інтересів [1].

Таким чином, головна мета фінансової безпеки бізнесу полягає в забезпеченні його стабільного та максимально ефективного функціонування в умовах викликів та загроз.

Головне місце в системі безпеки бізнесу належить її фінансовій складовій, яка визначає мету та узагальнює результати його господарської діяльності. Без неї практично неможливо вирішити жодну проблему, що стоїть перед підприємством. Акцентуємо увагу на визначенні суті поняття «фінансова безпека».

Фінансова безпека бізнесу – це постійне забезпечення на підприємстві підвищення значень фінансово-економічних показників, ефективного управління фінансами шляхом створення необхідних передумов захисту підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Таблиця 1.1

Підходи до визначення поняття «фінансова безпека»
та «фінансова безпека бізнесу»

Автор	Визначення
Барановський А.О. [9]	Фінансова безпека – це: – ступінь захищеності фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин; – рівень забезпеченості громадянина, домашнього господарства, верств населення, підприємства, організації, установи, регіону, галузі, сектора економіки, ринку, держави, суспільства, міждержавних утворень, світового співтовариства фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання існуючих зобов'язань; – стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, розрахункової, інвестиційної, митно-тарифної та фондової систем, а також системи ціноутворення, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх та зовнішніх негативних впливів, здатністю відвернути зовнішню фінансову експансію, забезпечити фінансову стійкість (стабільність), ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання; – якість фінансових інструментів і послуг, що запобігає негативному впливу можливих прорахунків і прямих зловживань на фінансовий стан наявних та потенційних клієнтів, а також гарантує (у разі потреби) повернення вкладених коштів.
Ревенчук Н.Й. [42]	Фінансова безпека підприємства – це захист від можливих фінансових втрат і попередження банкрутства підприємства, досягнення найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів.

Продовження табл. 1.1.

Горячева К. С. [13]	Фінансова безпека підприємства – такий його фінансовий стан, котрий характеризується збалансованістю і якістю фінансових інструментів, технологій і послуг, стійкістю до загроз, здатністю фінансової системи підприємства забезпечувати реалізацію власних фінансових інтересів, місії і завдань достатніми обсягами фінансових ресурсів, а також забезпечувати ефективний і сталий розвиток цієї фінансової системи.
Папехін Р. С. [40]	Фінансова безпека – визначає граничний стан фінансової стійкості, в якому повинно знаходитися підприємство для реалізації своєї стратегії, і який характеризується спроможністю підприємства протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам.
Спіфанов А. О. [21]	Фінансова безпека – це стан підприємства, що: 1) дозволяє забезпечити стабільність, платоспроможність і ліквідність у довгостроковому періоді; 2) забезпечує достатню фінансову незалежність; задовольняє потреби підприємства у фінансових ресурсах для стійкого розширеного відтворення; 3) здатен протистояти існуючим і виникаючим небезпекам, що прагнуть завдати фінансової шкоди підприємству або змінити всупереч бажанню структуру власного капіталу, або примусово ліквідувати підприємство; 4) забезпечує достатню гнучкість при прийнятті фінансових рішень, захищає фінансові інтереси власників підприємства.
Кириченко О.А., Лаптев С.М., Пригунов П.Я., Захаров О.І. [31]	Фінансова безпека – це стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів підприємства, виражений у найкращих значеннях фінансових показників прибутковості і рентабельності бізнесу, якості управління, використання основних і оборотних засобів підприємства, структури його капіталу, норми дивідендних виплат по цінних паперах підприємства, а також курсової вартості його цінних паперів як синтетичного індикатора поточного фінансово-господарського стану підприємства і перспектив його технологічного і фінансового розвитку.
Нікіфоров П. О. Куперівська С. С. [36]	Фінансово-безпечна компанія та, яка виважено і оптимально підходить до використання і управління своїми фінансовими ресурсами, здійснює чіткий їх контроль, оперативно реагує на будь-які загрози, внутрішні чи зовнішні, з метою їх мінімізації або уникнення без шкоди для загальної діяльності.

Головна мета фінансової безпеки підприємства полягає в гарантуванні його стабільного та максимально ефективного функціонування на даному етапі та високий потенціал розвитку в майбутньому.

Об'єктами фінансової безпеки є фінансово-кредитна сфера як механізм і явища, на які спрямовується діяльність суб'єктів, щодо забезпечення фінансової безпеки.

Суб'єктами фінансової безпеки бізнесу виступають держава, законодавча, виконавча і судова влада, фінансово-кредитна сфера як системна сукупність фінансових інститутів; регіони; первинні ланки національної економіки; населення.

Барановський О.І. до об'єктів також відносить фінансові інтереси на усіх рівнях фінансових відносин; фінансові ресурси; фінансові інструменти і послуги; фінансову, грошово-кредитну, валютну, банківську, бюджетну, податкову, розрахункову, інвестиційну, митно-тарифну та фондову системи, а також систему ціноутворення [9].

Процес забезпечення фінансово-економічної безпеки бізнесу складається з декількох етапів. Змістом першого етапу є визначення видів і причин виникнення негативних впливів на бізнес.

Фінансова безпека бізнесу охоплює великий спектр складових, що відносяться до його системи, що представлено на рисунку 1.1.

Рис. 1.1. Складові системи фінансової безпеки бізнесу

*Складено автором [21]

Фінансова безпека банку є важливою складовою фінансової безпеки бізнесу, а також національної безпеки країни. Це такий стан банку, що супроводжується стійкістю до впливу загроз, здатністю досягати поставлених цілей та завдань, здатність забезпечити достатній рівень фінансових резервів для безпечного функціонування.

Фінансова безпека бізнесу у сфері страхування – це фінансове становище, що характеризується можливістю захисту інтересів народного господарства у сфері страхування, умовою стабільності фінансової системи та фінансового виконання платежів.

Фінансова безпека фондового сектора – це оптимальний розмір ринкової капіталізації, який може забезпечити стабільне фінансове становище цільових осіб, власників, організаторів бізнесу, торговців фондами колективного інвестування, посередників, консультантів, зберігачів і держави в цілому [32].

Забезпечення фінансової безпеки підприємства організації чи установи виконує важливу роль в системі заходів економічної безпеки, впливаючи абсолютно на всі сфери діяльності організації.

Рис. 1.2. Фінансова безпека в системі економічної безпеки бізнесу

*Складено автором [9]

Фінансова безпека є однією з невід’ємних складових фінансового менеджменту бізнесу та повинна бути реалізована в системі стратегічних і

тактичних заходів та здійснюватися у відповідності з сучасними умовам господарювання. У науковій літературі з питань економічної безпеки господарювання наведено багато визначень поняття фінансова безпека. Серед основних критеріїв визначення фінансово-економічної безпеки підприємства визначають такі три, це стратегічний, ресурсний та функціональний.

Так, російський вчений Р.С. Папехін трактує поняття «фінансова безпека» як граничний стан фінансової стійкості, в якому повинно знаходитися підприємство для реалізації своєї стратегії, що характеризується спроможністю підприємства протистояти внутрішнім і зовнішнім факторам [17].

Професор І.О Бланк вважає, що «фінансова безпека підприємства» являє собою кількісно та якісно детермінований рівень його фінансового стану, що забезпечує стабільну реалізацію його пріоритетних фінансових інтересів від ідентифікованих реальних і потенційних загроз внутрішнього та зовнішнього середовища, параметри якого визначаються на основі його фінансової філософії і створюють необхідні передумови фінансової підтримки стійкого розвитку в поточному та перспективному періоді» [7].

В свою чергу дослідники Нікіфоров П. О. та Куперівська С. С. вважають, що фінансово-безпечна компанія, це та, яка виважено і оптимально підходить до використання і управління своїми фінансовими ресурсами, здійснює чіткий їх контроль, оперативно реагує на внутрішні та зовнішні загрози, з метою їх уникнення або мінімізації без шкоди для загальної діяльності [18.].

Доктор економічних наук Єпіфанов А.О. визначає «фінансову безпеку» як стан підприємства, який:

- 1) дозволяє забезпечити фінансову стабільність, платоспроможність, рівновагу та ліквідність у довгостроковому періоді;
- 2) забезпечує достатню фінансову незалежність, що задовольняє потреби організації у фінансових ресурсах для гарантованого стійкого та розширеного відтворення;

3) здатен протистояти ідентифікованим реальним та потенційним, що можуть викликати фінансові збитки на підприємстві або послабити чи змінити існуючу структуру власного капіталу, або навіть призвести до примусової ліквідації підприємства;

4) забезпечує необхідну гнучкість при прийнятті фінансових рішень, забезпечує дотримання фінансових інтересів власників підприємства [19].

Реверчук Н. Й трактує «фінансову безпеку підприємства» як захист від ймовірних фінансових втрат підприємства та попередження його банкрутству, при цьому, забезпечення підвищення рівня ефективності використання корпоративних ресурсів [5].

Не менш важливо зазначити, що розвиток бізнесу є одним із найточніших показників фінансового та соціального рівня держави. Бізнес забезпечує.

1. Створення нових робочих місць, забезпечення зайнятості працездатного населення і, як наслідок, скорочення кількості людей, які потребують соціальної допомоги. Ця роль є значною при нестабільності функціонуванні ринку праці, за наявності значної кількості безробітних та інших подібних соціальних проблем. Підприємництво тягне у себе поширення вторинної зайнятості. У цілому нині поширення вторинних форм зайнятості найхарактерніше для сфери послуг (крім торгівлі, і громадського харчування), особливо висока частка вторинної зайнятості на підприємствах фінансово-кредитної сфери та соціально-культурного комплексу.

2. Забезпечення соціальної стабільності та зниження рівня бідності. Питання соціальної стабільності завжди актуальне у разі зростання соціальної напруженості у суспільстві. Розвиток підприємництва сприяє зростанню грошових надходжень до бюджету, деякому зниженню безробіття тощо.

3. Можливість енергійним та заповзятливим людям відкрити свою справу у виробничій, науковій та іншій діяльності, реалізуючи в ній свої здібності.

4. Збільшення податкових надходжень.

5. Зростання частки ВВП, створюваної організаціями, зайнятими у сфері підприємництва.

6. Збільшення чисельності середнього класу, отже, покращення соціальної та політичної стабільності.

7. Взаємодія малого та великого бізнесу, що сприяє вижити в сучасних ринкових умовах підприємствам-гігантам, і стати на ноги новоствореним приватним та малим підприємствам. Підприємництво побудоване на принципі кооперування великих і малих підприємств, причому великі підприємства орієнтуються не так на придушення бізнесу, а, навпаки, на взаємовигідне співробітництво із нею. Тому великі та малі підприємства взаємодоповнюють одне одного, особливо у сфері спеціалізації окремих виробництв та в інноваційних розробках. Малі підприємства та його технічне оснащення багато в чому залежить від великих виробничо-господарських комплексів. По відношенню до них малі підприємства виступають як постачальники комплектуючих виробів, що дозволяє їм використовувати спеціалізацію та кооперування не тільки в галузі виробництва, а й у сфері збуту продукції та її технічного обслуговування.

8. Участь у розвитку інфраструктури міст та районів.

9. Благодійна діяльність.

10. Підвищення рівня знань, кваліфікації, перенавчання кадрів.

11. Охорона навколишнього середовища (встановлення очисних споруд, утилізація токсичних відходів, облагородження прилеглих територій).

Процес забезпечення фінансово-економічної безпеки бізнесу складається з декількох етапів. Змістом першого етапу є визначення видів і причин виникнення негативних впливів на підприємство.

Негативні впливи, які загрожують фінансово-економічній безпеці можуть мати суб'єктивний і об'єктивний характер. До негативних впливів суб'єктивного типу відносяться внутрішні і зовнішні впливи, в основі яких лежать усвідомлені дії (а іноді і бездіяльність) людей і інших суб'єктів ринку з метою нанесення шкоди, а також неякісна робота її співробітників або

партнерів по бізнесу. Забезпечення фінансово-економічної безпеки бізнесу зумовлює формування необхідних елементів і загальної схеми організації економічної безпеки. Враховуючі це, процес управління фінансовою безпекою можна поділити на ряд етапів що представлено на рисунку 1.3.

Рис. 1.3. Процес управління фінансовою безпекою бізнесу

*Складено автором [50]

Фінансова безпека виступає як основний елемент і чинник формування економічної безпеки підприємства. Саме забезпеченню і удосконаленню фінансової безпеки повинна приділятися особлива увага. Наявність великої кількості загроз фінансово-економічній безпеці підприємства вимагає розробки та реалізації дієвих заходів із забезпечення даної безпеки.

З позицій захисного підходу ключовою категорією фінансової безпеки бізнесу є загроза, джерелом якої є невизначеність, що обумовлена властивостями суспільних явищ і процесів, зокрема, раптовістю їх настання.

У результаті виникнення протиріч у внутрішньому середовищі функціонування підприємства з'являються внутрішні небезпеки, ризики і загрози, а в результаті зовнішнього впливу – зовнішні загрози її стійкості та розвитку.

Таблиця 1.2

Підходи до визначення поняття «загроза»

Автор	Визначення
Г. Клейнер [36]	Загрози як умови, які виникають або спричиняють виявлення причин загрози для стра
В.Л. Тамбовцев [45]	Загроза як зміни в зовнішньому або внутрішньому середовищі, які приводять до небажаних змін предмета безпеки (підприємства)
О.М. Бандурка [11]	Загроза як потенційна можливість завдання шкоди суб'єктам господарюючої діяльності з боку окремих чинників внутрішнього та зовнішнього середовища, тобто поява загрози визначає потенційну дію чинників економічних утрат для підприємства
М.М. Єрмошенко [22]	Загроза – це конкретна і безпосередня форма небезпеки або сукупність негативних чинників та умов
Є.М. Рудніченко [42]	Загроза – це наслідок небезпеки у вигляді об'єктивізованого чинника потенційно негативної дії
Академічний тлумачний словник [4]	Можливість або неминучість виникнення чогось небезпечного, прикрого, важкого для когось, чогось. Те, що може заподіювати будь-яке зло, якусь неприємність
Пекін А. [39]	Найбільш конкретна та безпосередня форма небезпеки або сукупність умов і факторів, які створюють небезпеку різним суб'єктам.
Плетнікова І. [40]	Найбільш конкретна і безпосередня форма небезпеки, коли для суб'єкта економічних відносин обов'язково настануть несприятливі наслідки, якщо не застосовувати ніяких заходів для їх запобігання.
Куркін М.В. [38]	Можлива небезпека, сукупність факторів та умов, які ставлять небезпеку у крайньому своєму вираженні потреб та інтересів особи, суспільства, держави. В свою чергу, під «економічною загрозою» розуміють потенційну можливість завдання шкоди з боку окремих факторів, обумовлених характером економічної діяльності та зовнішнім середовищем.
Матвеев Н.В. [45]	Найбільш конкретна і безпосередня форма небезпеки або сукупність умов і чинників, що створюють небезпеку інтересам різних суб'єктів.

*Складено автором

Так, під викликом слід розуміти певне явище, яке може бути як негативного, так і позитивного спрямування, що вимагає від суб'єкта бізнесу відповідної реакції та застосування тих чи інших заходів із метою недопущення негативних наслідків.

Сам по собі виклик не має позитивного чи негативного забарвлення. Його присутність може призвести як до негативних явищ, таких як зниження темпів виробництва чи фінансова криза, так і до позитивних та бути джерелом можливостей подальшого економічного зростання.

Під ризиком розуміють такого роду ймовірність, яка за тієї чи іншої ситуації може призвести до появи реальної або потенційної загрози, що, своєю чергою, має можливість зруйнувати систему безпеки та стати каталізатором кризового стану підприємства.

Проблема визначення економічної сутності основних понять фінансової безпеки, таких як «виклик», «ризик», «небезпека» та «загроза», які відрізняють економічну й фінансову безпеку від традиційної економічної теорії й концепцій економічного зростання, де акцент робиться не на небезпечних факторах економічного розвитку, а на сприятливих умовах, що визнаються рушієм економічного розвитку, потребує окремого узагальнення та систематизації [6].

Дестабілізуючими чинниками у фінансовій сфері діяльності підприємства вважають такого роду явища або обставини, які можуть залежно від сили дії негативно вплинути на його фінансовий стан, що в результаті призведе до зниження фінансової безпеки.

Загрозою фінансовій безпеці бізнесу є сукупність негативних чинників безпеки, які унеможливають та/або перешкоджають стабільному функціонуванню суб'єкта бізнесу та потребують мінімізації шляхом реалізації суб'єктами фінансового менеджменту та іншими суб'єктами фінансової безпеки бізнесу системи заходів превентивного характеру.

Дестабілізуючі чинники зароджуються та можуть впливати на діяльність підприємства ще на етапах викликів та ризиків. Окрім того, нові виклики та

ризиками лише підсилюють їх. Вони не з'являються без причини і через те, що можуть бути як внутрішні, так і зовнішні, не залежать від поточного рівня фінансової безпеки на підприємстві.

Внаслідок реалізації загрози виникає небезпека, яка характеризується деструктивними граничними змінами в фінансовій системі суб'єкта бізнесу, що спричинені реальними втратами від настання загрози. Взаємозв'язок та вплив дестабілізуючих чинників на фінансову безпеку бізнесу представлено на рисунку 1.4.

Рис. 1.4. Позичування дестабілізуючих чинників у зонах фінансової безпеки та небезпеки бізнесу

*Складено автором [40]

Таким чином, серед всіх дестабілізуючих (рис.1.4) чинників реальну небезпеку для фінансової безпеки бізнесу становлять загрози, реалізація яких можлива в разі відсутності або неадекватної реакції фінансового менеджменту на виклики. За можливістю здійснення загрози фінансовій безпеці поділяються на реальні та потенційні.

Реальні загрози існують об'єктивно в досліджуваний період часу або з достатньо великою ймовірністю здатні виникнути в наступні періоди, тобто їх реалізація є неминучою. Потенційні загрози можуть настати під час реалізації певних суб'єктивних чи об'єктивних умов [2].

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що на стан фінансової безпеки негативно впливають, з одного боку, загрози, під якими розуміємо сукупність деструктивних та дестабілізуючих чинників зовнішнього середовища, а з

іншого боку, наслідки реалізації ризиків, які залежать від рішень суб'єктів господарювання (рис. 1.5).

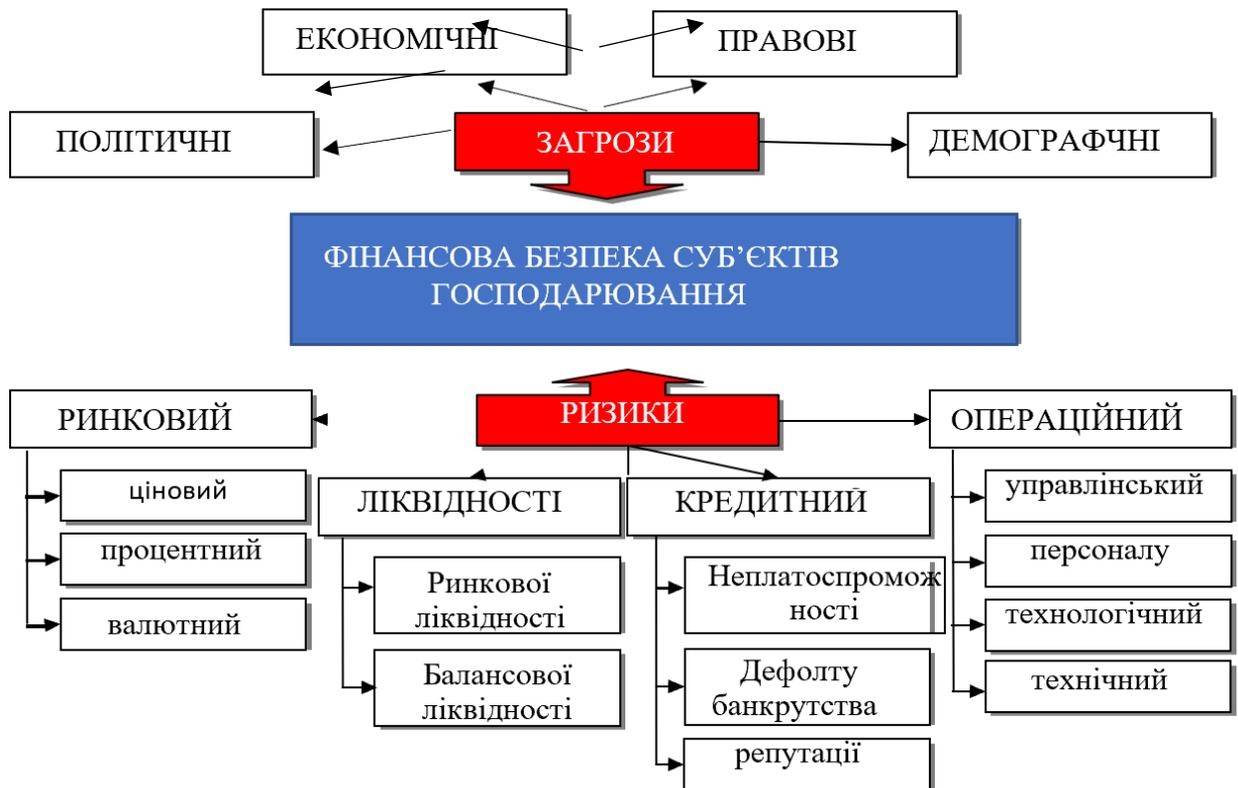

Рис 1.5. Загрози та ризики як джерела негативного впливу на стан фінансової безпеки суб'єктів господарювання

*Складено автором [23]

Рівень фінансової безпеки бізнесу залежить від того, наскільки ефективно керівництво компанії та менеджери уникають потенційних загроз та усувають певні негативні наслідки зовнішнього та внутрішнього середовища.

Внутрішні небезпеки та загрози, що впливають на фінансову безпеку, включають навмисні або ненавмисні помилки управління, пов'язані з корпоративним фінансовим управлінням, які включають: вибір корпоративної стратегії, управління та оптимізацію корпоративних активів та зобов'язань, розробку та впровадження управління дебіторською та кредиторською

заборгованістю, а також контроль, вибір інвестиційних проектів та джерела фінансування, амортизація та оптимізація податкової політики.

Зовнішні загрози включають такі: небажані партнери, які купують акції, корпоративний борг, значні фінансові зобов'язання перед компанією (великі обсяги позикових коштів та величезний корпоративний борг), недорозвиненість ринків капіталу та їх інфраструктури, недосконалий захист інвесторів та застосування правових систем, валютно-фінансова криза, економічна нестабільність, недосконалі механізми формування національної економічної політики.

Джерелами несприятливого впливу на фінансову безпеку можуть бути:

- свідомо чи несвідомо поведінка окремих посадових осіб та суб'єктів господарювання (державних органів, міжнародних організацій, конкуруючих підприємств);

- випадковість об'єктивних обставин (фінансові умови корпоративного ринку, наукові відкриття та технологічні розробки, форс-мажорні ситуації тощо).

- внутрішні негативні дії (неефективне фінансове планування та управління активами; неефективні ринкові стратегії; неправильні кадрова та цінова політика);

- зовнішня негативна поведінка (спекулятивні операції на ринку цінних паперів; ціни та інші форми конкуренції);

- форс-мажор (стихійні лиха, страйки, збройні конфлікти) та ситуації, що наближаються до непереборної сили.

Під ризиком слід розуміти слідство дії, в результаті якого існує реальна можливість отримання невизначених результатів різного характеру, як позитивно, так і негативно впливають на фінансово-господарський діяльність підприємства.

Під основним фактором ризику є причина, яка здатна появи небезпеки, яка може призвести до шкоди в діяльності підприємства. Небезпека може бути представлена як можливості негативних впливів на існуючий суб'єкт, в

результаті яких може бути причинений збиток, або шкоду, в результаті чого може відбутися погіршення стану фірми.

До основних джерел небезпеки можна віднести умови, при яких можливе виявлення намірів, або шкідливих властивостей, у яких буде можливість несприятливо впливати на підприємство.

Загроза – це найбільш конкретна форма небезпеки, яка здатна надати негативний вплив на підприємство.

Якщо ми послідовно порівнюємо поява загрози, то спочатку у нас з'явиться ризик, тобто причина, який можливо спричинить виникнення негативних впливів на організацію. Після появи ризику, у нас виникає загроза, яка показує нам, що відбувається негативний вплив. І після небезпеки, визначається загроза, яка може завдати негативних наслідків.

Таблиця 1.3

Сутність категорій «ризик», «загроза», «небезпека»
в теорії безпеки бізнесу

Явища	Компоненти		Стани
	Негативні фактори	Можливості впливу негативних факторів	
Виклик	–	–	Відносна безпека
Ризик	±	±	Можлива небезпека
Загроза	+	+	Реальна небезпека

*Складено автором [12]

Процес управління фінансовою безпекою підприємства визначається як сукупність робіт із забезпечення максимально високого рівня платоспроможності підприємства і ліквідності його оборотних коштів, найбільш ефективної структури капіталу підприємства, підвищенню якості планування і здійснення фінансово-господарської діяльності підприємства в усіх напрямках стратегічного й оперативного планування і управління технологічним, інтелектуальним і кадровим потенціалом підприємства, його основними й оборотними активами з метою максимізації прибутку і

підвищення рівня рентабельності бізнесу, а також росту курсової вартості цінних паперів підприємства.

Механізм забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства є невід'ємною частиною системи його економічної безпеки, що базується на певних завданнях, функціях і принципах; передбачає використання системної сукупності методів, інструментів та конкретних заходів їх реалізації, які необхідно використовувати не розрізнено, а у поєднанні, комплексно і оперативно.

Основними загрозами фінансовій безпеці бізнесу України є: недостатні обсяги вітчизняних та іноземних інвестицій; часта зміна законодавства у фінансовій сфері, низький рівень конкурентоспроможності банківської системи України, нерозвиненість вітчизняного фондового ринку, інфляція, низький рівень використання фінансових інструментів, високий рівень зовнішнього боргу, відтік капіталу за межі України, дефіцит бюджету, тіньова економіка та інші інституційні деформації, які не дозволяють нейтралізувати сучасні загрози на етапі їх зародження.

Окрім цього серед основних внутрішніх загроза фінансової безпеки бізнесу можна виділити: низький рівень менеджменту на підприємстві, неефективна система маркетингу, відсутність стратегічних та тактичних планів, низький рівень оснащеності підприємства, недостатня ліквідність активів підприємства, неефективна структура капіталу підприємства, низький рівень самофінансування підприємницьких структур, плінність кадрів та низький рівень їх кваліфікації.

В сучасних умовах глобальним викликом фінансовій безпеці бізнесу є пандемія COVID-19, яка є каталізатором реальних та потенційних загроз з максимальним рівнем впливу на фінансовий стан та фінансові результати діяльності суб'єктів бізнесу, тому саме забезпеченню фінансової безпеки як основного елемента і чинника формування фінансової безпеки бізнесу та протидії реальним і потенційним загрозам повинна приділятися особлива увага в умовах сьогодення.

1.2. Чинники впливу та основні завдання фінансової безпеки бізнесу в умовах пандемії

Фінансова безпека досягається діяльністю у фінансовій сфері та в суміжних сферах: грошово-кредитній, економічній, соціальній, міжнародній фінансовій. Тому концепція і стратегія фінансової безпеки бізнесу має бути відображені в концепції та стратегії економічної безпеки.

Стратегія фінансової безпеки бізнесу також повинна забезпечувати досягнення основних цілей національної безпеки. Основні цілі та завдання забезпечення фінансової безпеки включають:

- 1) визначення факторів впливу на фінансово-виробничу діяльність, їх формалізація;
- 2) побудова системи обмежень, що усувають ненавмисне та навмисне вплив.

Створення системи фінансової безпеки, особливо в період пандемії COVID-19, є вкрай необхідним процесом, який полягає у вирішенні багатокритеріальних завдань, які потребують участі високопрофесійних спеціалістів різних галузей.

Для бізнесу розробка стратегії фінансової безпеки є частиною стратегії розвитку, за допомогою якої її керівники вирішують два найважливіші завдання, що становлять комерційну таємницю.

- 1) Розробка нових та/або модернізація існуючих методів просування продуктів і послуг на товарному та фінансовому ринках, що дозволяють оптимізувати потік і розподіл грошових коштів та еквівалентних коштів з урахуванням збалансованого розподілу різного роду ризиків. та методи їх охоплення, пошук оптимальної структури капіталу підприємства;

- 2) Побудова фінансового менеджменту в ринковому середовищі, що характеризується високим ступенем невизначеності та підвищеним ризиком. Найважливішим аспектом у вирішенні проблеми забезпечення фінансової безпеки підприємства є побудова оптимальної структури її капіталу на основі загальноприйнятих коефіцієнтів, що дозволяє оптимізувати управління

боргом підприємства та методи залучення додаткових коштів на фінансовому ринку.

Таблиця 1.4

Пандемічні ризики та їх фінансові наслідки на безпеку бізнесу

Джерело виникнення	Прояв ризику	Фінансові наслідки
Екзогенні ризики		
Обмеження чи повна заборона діяльності	Скорочення чи повне припинення виробництва продукції чи надання послуг. Звільнення працівників. Зупинка інвестиційних та інноваційних процесів. Втрата ринків збуту, зв'язків з постачальниками та покупцями. Неможливість отримання кредитів.	Часткова чи повна втрата прибутку, зниження показників рентабельності, фінансової стійкості, ліквідності. Проблеми з поверненням боргів, можливість банкрутства
Зменшення попиту на внутрішніх та зовнішніх ринках	Зменшення обсягів реалізації продукції. Скорочення працівників. Втрата ринків збуту, зв'язків з постачальниками та покупцями. Утворення надлишкових запасів готової продукції.	Зменшення виручки та прибутку. Погіршення показників рентабельності. Збільшення витрат на зберігання готової продукції та маркетингову діяльність.
Обмеження в роботі транспорту	Перебої з поставкою сировини та відвантаженням продукції. Ускладнення логістичних процесів. Складнощі зі здійсненням зовнішньоекономічних операцій	Зростання дебіторської заборгованості, збільшення витрат на логістичну діяльність та доставку працівників. Зменшення прибутку.

Продовження табл. 1.4

Ендогенні ризики		
Захворювання працівників на COVID-19	Втрата кадрового потенціалу. Зниження продуктивності праці. Необхідність пошуку кадрових замін	Зменшення виручки та прибутку. Витрати на оплату лікарняних. Додаткові витрати на оздоровлення працівників.
Необхідність дотримання протиепідемічних вимог	Потреба у захисних засобах, медичному обладнанні (термометри, дезінфектори і т.д.). Проведення протиепідемічних заходів.	Додаткові витрати на протиепідемічні заходи, що зменшують загальний фінансовий результат

*Складено автором [27]

Розвиток бізнесу та забезпечення його цільових параметрів фінансової безпеки в умовах кризи COVID-19 дозволить мінімізувати негативний вплив сучасних загроз, пов'язаних із карантинними обмеженнями, як на рівні окремих регіонів, так і країни в цілому, забезпечить раціональне використання усіх видів ресурсів, в тому числі фінансових, сформує конкурентне середовище у бізнесовій діяльності в посткризовий період, забезпечить стимули до впровадження інформаційно-комунікаційних технологій та інноваційних процесів у рамках четвертої промислової революції й цифровізації економіки та високоефективної діяльності.

В період пандемії COVID-19 комплексний та системний підходи до організації фінансової безпеки на підприємстві забезпечать найбільш повною мірою його надійний захист.

До основних завдань системи фінансової безпеки бізнесу в умовах пандемії COVID-19 включаються:

- збір вихідної інформації щодо можливості виникнення загроз; оцінка та аналіз основних ризиків підприємства;

- прогнозування стану захищеності підприємства при уникненні ризиків або при відшкодуванні їх наслідків;
- дослідження складової фінансової безпеки підприємства (обґрунтування безпечності вибору партнерів, клієнтів та співробітників);
- недопущення проникнення на підприємство структур економічної розвідки конкурентів, організованої злочинності й окремих осіб із протиправними намірами;
- протидія проникненню до віртуальної бази даних підприємства в злочинних цілях;
- забезпечення захисту конфіденційної інформації та комерційної таємниці;
- забезпечення схоронності матеріальних цінностей підприємства; багатоетапний захист банківських рахунків підприємства;
- захист законних прав і інтересів підприємства і його співробітників; своєчасне виявлення потенційних злочинних намірів щодо підприємства і його співробітників з боку джерел зовнішніх погроз безпеки;
- виявлення, попередження й припинення можливої протиправної й іншої негативної діяльності співробітників підприємства, направлених на зниження рівня його економічної безпеки;
- захист співробітників підприємства від насильницьких зазіхань;
- формування ефективного інформаційно-аналітичного забезпечення системи управління економічною безпекою підприємства.

Для того, щоб підприємство почало подальший розвиток необхідно крім коштів на функціонування виділити кошти на поточне забезпечення його фінансової безпеки. Як тільки починаються процеси розвитку, небезпека постійно наростає у зв'язку зі стрімкішим рухом та розхитуванням системи.

Бізнес розвивається, у результаті чого отримує більший прибуток, але необхідно й більш значні кошти на розширене відтворення та забезпечення належного рівня економічної безпеки. Такі обставини обумовлені ще й тим,

що в процесі свого розвитку підприємство займе ринкову нішу, або її частину підприємств-конкурентів, що уже є значною небезпекою.

Служба фінансової безпеки підприємства у процесі діяльності здійснює контрольні та координаційні функції, щоб забезпечити узгоджену роботу структурних підрозділів для досягнення мети підприємницької діяльності.

Завдання підрозділу фінансової безпеки, які вирішуються у взаємодії з іншими підрозділами компанії.

1) Разом із бухгалтерією:

- ініціювати раптові та планові інвентаризації матеріальних цінностей, що знаходяться у складських приміщеннях і на приоб'єктних складах;
- здійснювати перевірки щодо забезпечення повноти надходження, руху й оприбуткування товарно-матеріальних цінностей;
- здійснювати перевірки правильності ведення касових операцій на підприємстві, раціональності використання коштів;
- приймати участь у щомісячній раптовій інвентаризації грошових коштів у касі підприємства; брати участь у перевірках реальності дебіторсько-кредиторської заборгованості

2) Разом із юридичним відділом:

- моніторинг чинного законодавства з метою розроблення заходів із забезпечення фінансової безпеки, дотримання законних прав та інтересів компанії й її співробітників;
- здійснювати перевірки контрагентів перед укладанням господарських договорів;
- здійснювати профілактики вчинення працівниками правопорушень і дисциплінарних проступків; контроль і перевірка участі третіх осіб у ході реорганізації компанії.

3) Разом із фінансово-економічною службою:

- пошук, збирання, накопичення, обробка й аналіз інформації, що сприяє успішному здійсненню фінансово-господарської діяльності

підприємства, вироблення на їх основі економіко-правових та інших рекомендацій;

- проведення заходів щодо виявлення та попередження різного роду фінансових зловживань;

- надання допомоги у підборі сумлінних партнерів, контрагентів, підрядників.

4) Разом зі службою матеріально-технічного постачання:

- проводити перевірки наявності та правильного заповнення шляхової транспортної документації;

- складання реєстрів використаної техніки й автотранспорту, розрахунків із підприємствами, що надають транспортні послуги

5) Разом із відділом кадрів і службою управління персоналом:

- надання практичної допомоги у питаннях підбору, розстановки, ротації, навчання та звільнення персоналу.

6) Разом зі службою внутрішнього аудиту та ревізії:

- розслідування випадків шахрайства;
- здійснення контрольних процедур щодо попередження шахрайства.

7) Разом із охороною:

- забезпечення надійного захисту об'єктів підприємства від крадіжок, розкрадань, інших посягань на майно;

- розроблення заходів зі вдосконалення пропускної системи.

Ці служби встановлюють правила перевірки нових співробітників, а часто і перелік відомостей та складових комерційної таємниці та правила роботи з ними. Таким чином служба фінансової безпеки бізнесу вкрай необхідна, особливо в період пандемії COVID-19, має вести постійний моніторинг функціонування найважливіших підсистем управління організації, виявляє випадки суттєвих відхилень від встановлених нормативів, аналізує їх причини, веде оперативну роботу з профілактики та запобігання ризикам та загрозам.

1.3. Запобігання та зменшення негативного впливу загроз фінансовій безпеці бізнесу в умовах пандемії

Наявність значної кількості загроз фінансовій безпеці бізнесу вимагає розробки та реалізації дієвих заходів із її забезпечення. Поряд із принципово новими загрозами фінансовій безпеці бізнесу, що пов'язані з пандемією COVID-19, в Україні існує значна кількість системних загроз, що накопичувалися протягом тривалого проміжку часу та справляють негативне підґрунтя для виходу з кризи із мінімальними втратами як для бізнесу, так і для національної економіки в цілому [1].

Забезпечення фінансової безпеки суб'єкта бізнесу зумовлює необхідність формування необхідних елементів і загальної схеми організації фінансової безпеки. Враховуючі це, процес забезпечення фінансової безпеки бізнесу та протидії загрозам в рамках цього процесу спираючись на попередні дослідження можна поділити на ряд етапів, що представлені на рис. 1.6.

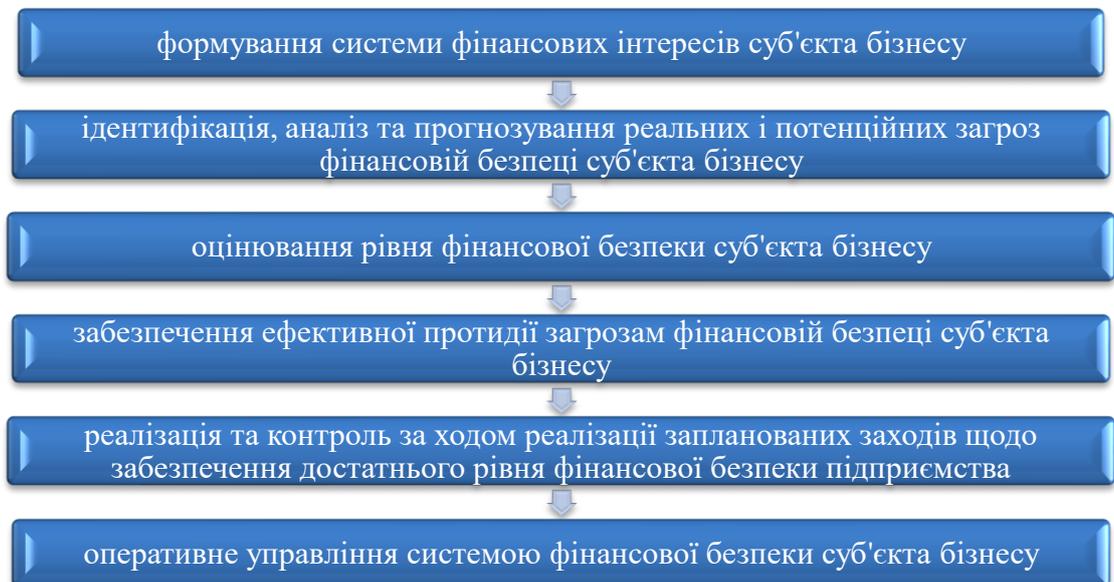

Рис. 1.6. Процес протидії загрозам та забезпечення фінансової безпеки бізнесу

*Складено автором [28]

В умовах високого рівня ризику, значної кількості реальних і потенційних загроз та економічної небезпеки об'єктивно необхідно

активізувати діяльність із зміцнення фінансової безпеки бізнесу, що потребує збільшення обсягів фінансування таких заходів. Якщо в таких умовах підприємство має змогу виділити значні фінансові ресурси на забезпечення фінансової безпеки доцільно обирати стратегію «прогнозування», а також здійснювати превентивні заходи з недопущення реалізації потенційних загроз.

Для протидії реальним загрозам фінансовій безпеці бізнесу з метою покращення фінансово-економічних показників діяльності суб'єктів підприємництва та ефективного управління фінансами шляхом створення необхідних передумов захисту підприємства від реальних та потенційних загроз у сучасних умовах уряди різних країн використовують комплекс заходів підтримки бізнесу для подолання викликів та мінімізації впливу загроз, що виникають у зв'язку з карантинними обмеженнями за ключовими етапами протидії загрозам, що представлено на рисунку 1.7 [1].

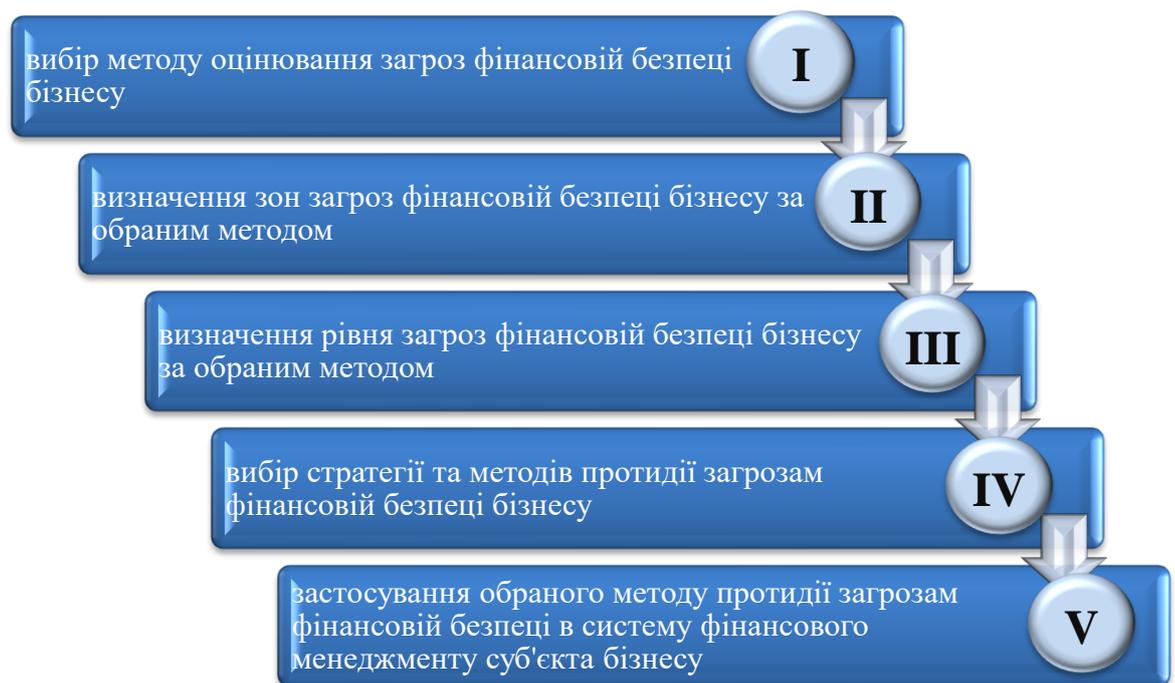

Рис. 1.7. Етапи протидії загрозам фінансової безпеки бізнесу

*Складено автором [41]

У разі наявності реальних загроз має бути організована робота з мінімізації їх негативного впливу та за можливості протидії загрозам. Якщо

потенційна загроза має бути упереджена з метою недопущення її негативного впливу на реалізацію фінансових інтересів, то реальна загроза потребує негайної реакції з боку фінансового менеджменту у вигляді конкретних заходів прямої протидії загрозі для мінімізації її деструктивного впливу на фінансову безпеку бізнесу та запобігання її переростання у реальну небезпеку.

Діагностика бізнесу повинна включати комплекс заходів, що відрізняються від відомих в антикризовому управлінні:

- аналіз динаміки грошових потоків як основного джерела грошових ресурсів, їх зростання чи зниження є інтегральним критерієм, що використовується у розумінні проблем фінансування;

- аналіз індивідуальних особливостей бізнесу з метою визначення стійкості до кризових ситуацій (здатності залучення необхідних ресурсів та компетенцій щодо їх ефективного використанню), які найчастіше відображаються у стратегічному баченні підприємців;

- аналіз інституційного середовища та можливостей малого бізнесу, включаючи аналіз різних програм підтримки;

- аналіз готовності до перетворень у власних бізнес-процесах (включаючи комунікаційні, цифрові) та готовності до цифровим перетворенням середовища та цифровим та комунікаційним перетворенням споживачів.

Стабільність системи фінансової безпеки підприємства не абсолютна. Тобто розвиток системи фінансової безпеки підприємства може бути циклічним чи ситуативним. Проте коливання окремих параметрів системи фінансової безпеки компанії підтримують необхідний рівень захисту фінансових інтересів.

На різних етапах розвитку система фінансової безпеки підприємства може змінитися та підвищити рівень стабільності.

Таким чином, головне завдання системи фінансової безпеки компанії полягає в тому, щоб створити необхідні фінансові попередні умови для стабільного зростання компанії в поточний та майбутній періоди. Крім того,

варто відзначити взаємозалежність понять «фінансова стійкість» та «фінансова безпека» підприємства. Фінансова стійкість – це необхідна, але недостатня умова фінансової безпеки підприємства.

Отже, забезпечення фінансової безпеки може бути тільки на основі фінансово сталого розвитку підприємства, в якому створені умови для реалізації такого фінансового механізму, який здатний адаптуватися до умов внутрішнього і зовнішнього середовища, що змінюються.

При такому підході до фінансової стійкості підприємства особливого значення набувають рівні фінансової стійкості, тому що для фінансової безпеки підприємства важливим є не абсолютний, а раціональний рівень фінансової стійкості.

Проте більшість вчених схиляється до думки, що фінансова безпека бізнесу може бути ідентифікована як певний механізм, який гарантує стабільність фінансової системи підприємства за допомогою захисних фінансових інструментів та альтернативно забезпечує її ефективність шляхом раціонального використання фінансових ресурсів.

Також необхідно додати, що безпека фінансових ресурсів підприємства є невід’ємною частиною фінансової безпеки держави, оскільки з одного боку, створення організацією доданої вартості формує валовий внутрішній продукт, з другого – підприємства, є великими платниками податків, впливають формування доходу державних та місцевих бюджетів.

Процес організації фінансової безпеки бізнесу, що включає реалізацію функціональних складових для запобігання можливим загрозам, складається з кількох етапів.

1. Стратегічне планування та прогнозування фінансової безпеки бізнесу.
2. Функціональний аналіз економічної безпеки підприємства.
3. Стратегічне та тактичне планування фінансово-господарської діяльності підприємства.
4. Загальна оцінка економічної безпеки підприємства.
5. Загальне планування економічної безпеки підприємства.

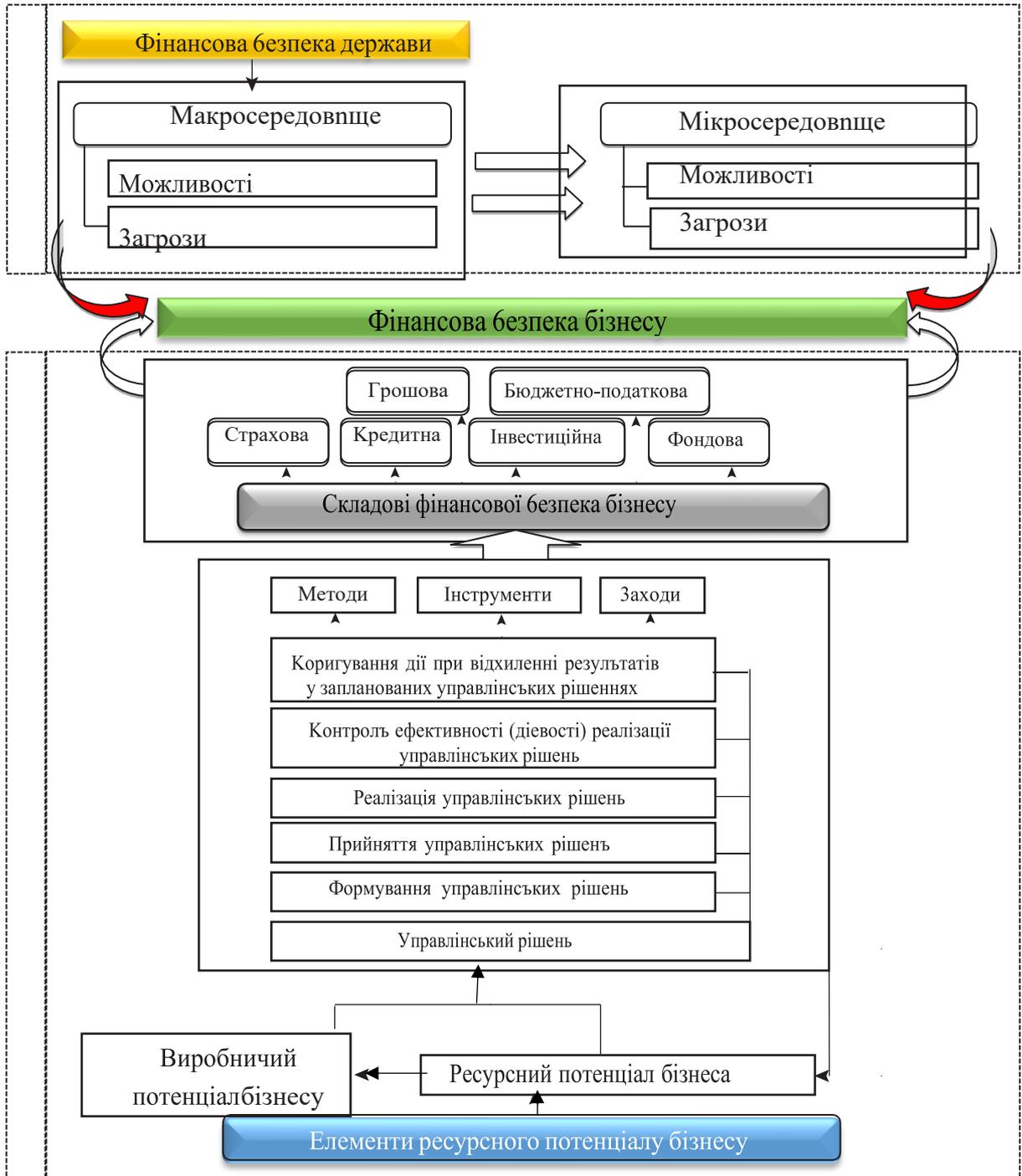

Рис. 1.8. Механізм формування фінансової безпеки бізнесу

*Складено автором [25]

Основною умовою забезпечення сприятливого та безпечного фінансового стану підприємства є його здатність протистояти загрозам. Рівень фінансової безпеки бізнесу залежатиме від того, наскільки ефективно його

керівництво та менеджери здатні завчасно виявити можливі загрози та уникнути їх, нейтралізувати збитки від їхнього впливу.

Таким чином, чим вищий рівень фінансової захищеності підприємства, тим більша ймовірність виконання державою своїх функцій та забезпечення економічного та соціального розвитку країни.

В умовах економічної та політичної нестабільності, мінливості факторів мікро- та макро- навколишнього середовища, що впливають на діяльність підприємства, оцінка його фінансової безпеки дозволить мінімізувати можливі загрози та збільшити рівень захищеності.

Отже, враховуючи вище викладене вважаємо, що фінансово-економічна безпека – це такий фінансово-економічний стан підприємства, який сприяє забезпеченню захищеності його фінансово-економічних інтересів від негативних факторів зовнішнього та внутрішнього середовища і створенню необхідних фінансово-економічних умов для безперервної успішної діяльності та сталого розвитку підприємства.

Головною метою фінансово-економічної безпеки виступає гарантування фінансової стійкості та максимально ефективного функціонування підприємства у поточному періоді та високий потенціал розвитку у майбутньому, головною умовою якого є здатність протистояти існуючим негативним зовнішнім та внутрішнім факторам, виникаючим небезпекам та загрозам, які здатні завдати збитків підприємству.

Основними завданнями управління фінансово-економічною безпекою підприємства є:

- визначення пріоритетних фінансових інтересів, які потребують захисту у процесі фінансово-господарської діяльності підприємства;
- ідентифікація і прогнозування зовнішніх та внутрішніх загроз фінансово-економічним інтересам підприємства;
- виявлення та попередження кризових явищ;

– забезпечення ефективної нейтралізації загроз фінансово-економічним інтересам підприємства, розробка необхідних заходів та оцінка їхньої ефективності.

Готовність до цифрових перетворень стала відмінною ознакою кризової ситуації, що виникла під час кризи COVID-19, так як інші прийоми ставилися до галузевої диверсифікації, продуктової диверсифікації, що вимагає значного часу, чим дозволяють рамки пандемічної кризи.

Крім того, залишається відкритим питання про те, що, якщо миттєво зникає криза, чи потрібний спеціальний план відновлення малого бізнесу. На нашу думку, план відновлення буде потрібний в будь-якому випадку, і відповідно, антикризова діяльність на багатьох підприємства тільки розпочнеться з початком відновлення всієї економіки

Високий рівень фінансового ризику бізнесу призводить до необхідності пошуку шляхів її штучного зниження. Зниження ступеня ризику – це скорочення ймовірності та обсягу втрат. Для зниження рівня ризику застосовуються різні прийоми.

Фінансова безпека бізнесу полягає у здібності самостійно розробляти та проводити фінансову стратегію відповідно до цілями загальної корпоративної стратегії, в умовах невизначеної та конкурентного середовища. Головна умова фінансової безпеки бізнесу – здатність протистояти існуючим і виникаючим небезпекам та загрозам, що прагнуть заподіяти фінансовий збитки або небажано змінити структуру капіталу, чи примусово ліквідувати підприємство. Для забезпечення цієї умови підприємство має забезпечувати та проводити моніторинг фінансової стійкості, забезпечувати достатню фінансову незалежність бізнесу та гнучкість при прийнятті фінансових рішень.

Фінансова стійкість і фінансова безпека бізнесу нерозривно пов'язані між собою, взаємо впливають та взаємодоповнюють один одного. Висловлюючись образно, можна сказати, що вони є дві сторони однієї медалі. Фінансова стійкість – необхідна, але недостатня умова фінансової безпеки

підприємства. Однак, якщо умова, що підприємство, що має фінансову безпеку, має і фінансову стійкість, вірно, то зворотне твердження не буде справедливим.

Висновки до розділу 1

В першому розділі було досліджено проблеми визначення економічної сутності основних понять фінансової безпеки, таких як «виклик», «ризик», «небезпека» та «загроза», які відрізняють економічну й фінансову безпеку від традиційної економічної теорії й концепцій економічного зростання, де акцент робиться не на небезпечних факторах економічного розвитку, а на сприятливих умовах, що визнаються рушієм економічного розвитку, потребує окремого узагальнення та систематизації. Дестабілізуючими чинниками у фінансовій сфері діяльності підприємства вважають такого роду явища або обставини, які можуть залежно від сили дії негативно вплинути на його фінансовий стан, що в результаті призведе до зниження фінансової безпеки.

Бізнес займає своє особливе місце в фінансових відносинах, впроваджуючи в них передусім нестандартні та інноваційні підходи та рішення. Поряд із цим воно сприяє формуванню та зміцненню середнього класу. Є свої особливі зв'язки та напрямки взаємодії підприємництва та владних структур. Безсумнівно, вплив підприємницької діяльності формування низки позитивних рис і ціннісних орієнтацій особистості, особливо молодого покоління.

Варто відмітити, що фінансово-економічна безпека суб'єкта господарювання є складною системою, яка включає особливий набір внутрішніх характеристик, які покликані забезпечити ефективне використання корпоративних ресурсів за кожним із напрямів діяльності.

Таким чином, ми вважаємо, що будь-яку безпеку, в тому числі і фінансову, варто розглядати з урахуванням її функціональних складових, а саме тих, що дозволяють: здійснювати моніторинг чинників, які впливають на стан фінансово-економічної безпеки загалом; вивчати процеси, які

здійснюють вплив на реалізацію фінансово-економічної безпеки; проводити аналіз переділу і використання ресурсів підприємства; досліджувати економічні показники, які відображають стан функціональних складових та їх рівень забезпеченості; розробляти заходи, які сприятимуть досягненню високого рівня складових, що в свою чергу забезпечить зміцнення фінансово-економічної безпеки суб'єкта господарювання в цілому.

Досліджено взаємозв'язок фінансової безпеки бізнесу з економічною безпекою держави. Механізм забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства є невід'ємною частиною системи його економічної безпеки, що базується на певних завданнях, функціях і принципах; передбачає використання системної сукупності методів, інструментів та конкретних заходів їх реалізації, які необхідно використовувати не розрізнено, а у поєднанні, комплексно і оперативно.

Отже, бізнес виконує як економічні функції, воно найтіснішим чином пов'язані з усіма сферами життєдіяльності суспільства. Знання стану та тенденцій розвитку підприємництва, виявлення його зв'язків та залежностей з іншими структурними елементами суспільства, дозволяє більш чітко та конкретно бачити основні проблеми та шляхи становлення громадянського суспільства в Україні.

Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити висновки, що фінансова безпека бізнесу – це стан захищеності ресурсів, фактичного, виробничого та інтелектуального потенціалу від потенційних загроз зовнішнього і внутрішнього середовища за допомогою широкого кола доступних суб'єктам господарювання інструментів, важелів та системи інформаційно-аналітичного забезпечення.

РОЗДІЛ 2

ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БІЗНЕСУ

2.1. Основні методи та моделі до оцінювання фінансової безпеки бізнесу

Фінансова безпека бізнесу визначає здатність протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам, а також граничний стан фінансової стійкості, у якому повинен перебувати суб'єкт для реалізації визначеної стратегії. Слід зазначити, що фінансова безпека бізнесу формується за умови забезпечення фінансової стійкості, ліквідності, платоспроможності та необхідної фінансової незалежності бізнесу у довгостроковому періоді, а також ефективного використання та оптимального залучення фінансових ресурсів підприємства. Це дозволяє завчасно ідентифікувати загрози та небезпеку для фінансового стану підприємства та, головне, вжити необхідних заходів для їх своєчасного усунення. Виходячи з цього фінансова безпека бізнесу може бути оцінена якісними та кількісними показниками, які мають граничні значення.

Одним із найбільш суттєвих елементів оцінки фінансової безпеки підприємства є вибір комплексних показників, на базі яких може бути зроблено висновок про рівень фінансової безпеки підприємства. Цей критерій має не лише констатувати наявність фінансової безпеки на підприємстві, але й оцінювати її рівень.

В економічній літературі можна визначити декілька підходів до кількісного виміру рівня фінансової безпеки бізнесу.

Багато дослідників питання фінансової безпеки бізнесу вважають, що визначення стану та загроз фінансової безпеки допускають використання методу індикаторів, за яким рівень економічної безпеки підприємства, відповідно, визначається за допомогою певних індикаторів. Індикатори розглядаються як порогові значення визначених показників, котрі ілюструють стан діяльності підприємства в різних функціональних областях, що

відповідають тому чи іншому рівню фінансової безпеки. В ролі індикаторів фінансової безпеки підприємства розуміємо показники, за якими оцінюється стан фінансової безпеки підприємства.

За іншим методом, оцінка рівня фінансової безпеки бізнесу розглядається в рамках ресурсно-функціонального підходу. Такий підхід характеризується станом використання корпоративних ресурсів за певними спеціальними критеріями, їх метою є попередження ризиків та забезпечення стабільного функціонування. У якості корпоративних ресурсів за даним методом, розглядаються фактори бізнесу, що визначаються керівництвом з метою досягнення кінцевих цілей.

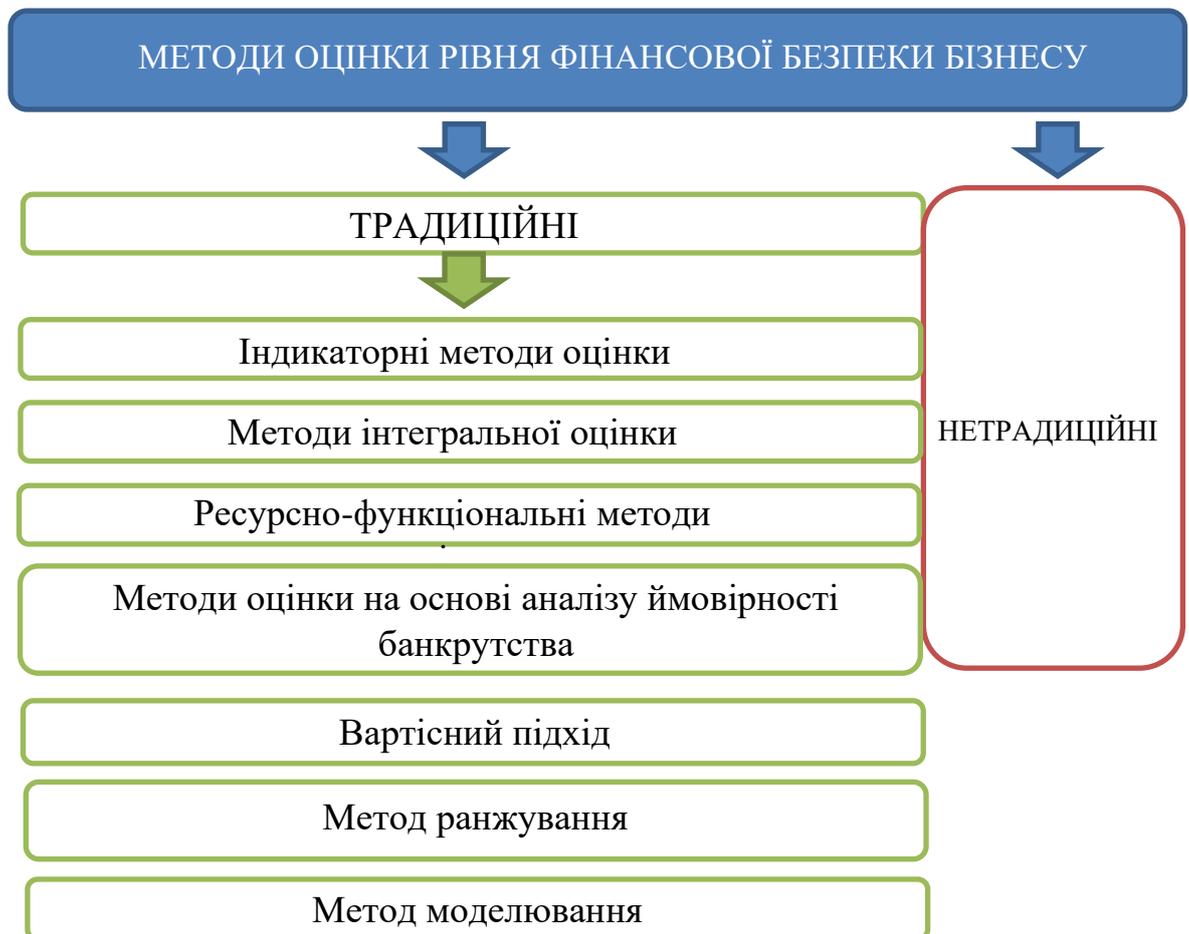

Рис. 2.1. Методи оцінки фінансової безпеки бізнесу

*Складено автором [21]

Ресурсно-функціональний підхід до оцінки рівня фінансової безпеки є достатньо розмитим, через те, що процес забезпечення фінансової безпеки ототожнюється із забезпеченням усієї діяльності підприємства загалом і зводиться до оцінки використання фінансових ресурсів підприємства.

Крім того, такий підхід характеризується високим рівнем складності аналізу, який проводиться з використанням методів математичного аналізу. За даним підходом передбачається наступне: визначення проблемної ситуації; визначення фінансової безпеки (мети та завдань фінансової безпеки); розробка програми реалізації визначеної політики безпеки.

Вартісний підхід відрізняється декількома аспектами, а саме з позиції можливості нарощувати капіталізацію підприємства, збільшувати його ринкову вартість, дозволяє здійснити оцінку фінансової безпеки підприємства. Вартісний підхід до управління фінансовою безпекою підприємства визначає межі, за якими підприємство розглядається, як особливий інвестиційний товар, який представляє собою визначену на певному рівні корисність та вартість для інвесторів. Відповідно, безперечною ознакою фінансової безпеки підприємства в першу чергу є розмір його вартості.

Основною метою управління фінансовою безпекою підприємства за цим підходом є збільшення вартості підприємства та перспектив його розвитку як головного критерію управління його майбутнім. В свою чергу, вартість підприємства тісно пов'язана з іншим важливим показником оцінки стану фінансової безпеки діяльності підприємства, а саме прибуток. При зменшенні або відсутності прибутку або навіть наявності збитків бізнесу, складно говорити про дотримання фінансових інтересів, а особливо, якщо бізнес знаходиться в рамках фінансової безпеки. Очевидно, що перед ним в такому випадку стоїть реальна загроза настання банкрутства. Комплекс заходів з підвищення вартості бізнесу прямо впливають на ефективність його роботи.

Метод ранжування – ще один метод оцінки фінансової безпеки бізнесу. Сутність цього методу полягає у тому, що оцінка фінансової безпеки розраховується в балах, які є результатом рейтингування кожного показника,

який визначається в залежності від визначеного значення нормативного показника. Тобто оцінка рівня фінансової безпеки визначається на основі використанні рангових ознак. Ускладняється процес оцінки фінансової безпеки бізнесу за цим методом тим, відбір індикаторів фінансової безпеки є часто доволі суб'єктивним, а також варто враховувати невизначеність процесу формування діапазону нормативних значень показників. Крім того, варто враховувати, що за цим методом складно отримати інформацію про загальний рівень фінансової безпеки

Моделювання є основним методом дослідження і широко застосовується практично у всіх галузях знань. Під поняттям модель варто розуміти систему уявлень про предмет, систему або ідею.

Рис. 2.2. Блоки моделей управління фінансовою безпекою бізнесу

*Складено автором [36]

Метод моделювання – це науково обґрунтований метод, за допомогою якого відбувається оцінка практично всіх характеристик складних систем, які використовуються для розробки та реалізації управлінських рішень [25]. Модель відіграє допоміжну роль, вона корисна тим, що покликана спростити

реальність і тим самим полегшити та узагальнити побачення внутрішніх відношень між елементами та системою.

Матеріальне (фізичне, предметне, що має природний розмір) прийнято називати моделюванням, коли реальний об'єкт протиставляється його збільшеній або зменшеній копії, що дозволяє проводити дослідження (зазвичай у лабораторних умовах) за допомогою переносити властивості досліджуваних процесів і явищ з моделі на об'єкт на основі теорії подібності.

Ідеальне моделювання ґрунтується не на матеріальній аналогії об'єкта та моделі, а на ідеальній, вимишлена аналогія.

Моделювання знаків – це моделювання, яке використовує знакові моделі, тобто діаграми, графіки, малюнки, формули, набори символів.

Математичне моделювання – це моделювання, при якому вивчається об'єкт виконується за допомогою моделі, сформульованої математичною мовою.

З метою оптимізації системи управління фінансовою безпекою бізнесу серед науковців пропонується використовувати блоки моделей, що представлені на рисунку 2.3.

Рис. 2.3. Блоки моделей управління фінансовою безпекою бізнесу

*Складено автором [25]

До названих блоків, в свою чергу, входять відповідні моделі. Отже, блок оцінки рівня безпеки, в свою чергу включає наступні моделі: модель

формування системи показників системної оцінки рівня економічної безпеки підприємства, модель визначення режимів функціонування підприємства. До блоку діагностики загроз, в свою чергу входять наступні 3 моделі: модель визначення домінуючих загроз, модель оцінки рівня здатності підприємства протистояти небезпеці у різних сферах діяльності, та модель визначення та прогнозування перспективного рівня економічної безпеки [26].

Блок моделей формування адаптивної реакції складається з таких моделей: модель альтернативних шляхів відновлення безпечного режиму функціонування підприємства та моделі виявлення стратегії локалізації загроз для економічної безпеки. Всі наведені моделі об'єднує стратегія максимально повної нейтралізації загроз та забезпечення стабільного функціонування бізнесу. Доцільним є розглянути вищенаведені моделі детальніше.

Модель формування системи показників комплексного оцінювання рівня економічної безпеки бізнесу – головним призначенням та умовою цієї моделі є постійне оновлення поточної системи показників та виділення з них найбільш об'єктивних та таких, що мають найбільше значення та реально представляють собою загрозу. В основі моделі – факторний аналіз та експертні методи.

Факторний аналіз вирішує основні завдання, а саме: відбір та впорядкування факторів, що мають найбільший вплив на формування системи показників; визначення ступеню та форми залежності між факторами впливу та результатами; розрахунок ступеню впливу різних факторів на формування системи самих показників. Кінцевим результатом є отримання інтегрального показника оцінки ступеню фінансової безпеки.

Модель оцінки здатності протистояти загрозам – має оціночно-аналітичний характер. За методологією цієї моделі, в першу чергу визначається рівень фінансової безпеки підприємства на даний конкретний момент протистояння загрозам. Далі визначається здатності підприємства забезпечити належний захист від ймовірних загроз і стабільне функціонування структур організації. Саме методику аналізу тенденцій розвитку підприємства

покладено в основу моделі прогнозування рівня економічної безпеки підприємства, визначення його закономірностей і напрямів найбільш активних проявів загроз і здатності підприємства їм протидіяти. Модель визначення пріоритетних шляхів відновлення безпечного режиму роботи підприємства – формує комплекс заходів, спрямованих на локалізацію загроз у залежності від сфери та структури бізнесу, а також глибини розвитку кризових явищ. Для кожної окремої ситуації визначається направленість таких компенсаційних заходів. Використовуються методи експертних оцінок.

Модель визначення стратегії локалізації загроз для фінансової безпеки – допомагає порівняти витрати, які спричинені нестабільним функціонуванням бізнесу та обсягів засобів та ресурсів, які необхідні для відновлення стійкого режиму функціонування за різними прийнятними варіантами оптимального вирішення завдань, а також профілактики та усунення загроз економічній безпеці підприємства. На підставі отриманих результатів, за необхідності, проводиться частковий перерозподіл ресурсів з метою підсилення тих елементів системи, які виявилися більш уразливими.

Даний підхід можна вважати найбільш точним та розповсюдженим, передусім через те, що він передбачає використання експертних методів при оцінюванні рівня вагомості складових фінансової безпеки підприємства, які в свою чергу не можуть бути уніфіковані для масового використання та залежать від галузевої та структурної ознаки [5].

Дискусійним моментом у використанні даного підходу залишається об'єктивне визначення функціональних складових фінансової безпеки бізнесу та вибір показників їх оцінки з подальшою їх нормалізацією. Індикаторний підхід – в першу чергу допускає оцінку рівня фінансової безпеки бізнесу на основі використання набору показників з різних функціональних галузей та порівняння їх фактичних значень з визначеними пороговими значеннями – індикаторами.

Відхилення фактичних показників від значень індикаторів саме характеризує рівень фінансової безпеки бізнесу – чим більшим є відхилення,

тим нижчим є рівень безпеки. Наведений підхід є достатньо поширеним через те, що він є доволі простим методом оцінки рівня фінансової безпеки бізнесу, даний метод не потребує занадто багато часу та спеціальних навиків, та при цьому дає можливість швидко відстежувати негативні тенденції в роботі бізнесу [10].

При цьому, використання даного підходу дозволяє швидко та різносторонньо провести оцінку рівня фінансової безпеки бізнесу, а за умови якісно підготовленої методичної бази та якісно визначеної системи індикаторів. Водночас, цей метод не обтяжує систему фінансової безпеки, яка створена для оперативного реагування на можливі загрози [10].

Таблиця 2.1

Методики аналізу та виявлення фінансових ризиків бізнесу

№	Назва методики	Сутність методики	Галузь застосування
1	Метод експертного аналізу	Комплекс математичних, логічних та статистичних процедур експертної обробки інформації.	Виявлення, ідентифікація та ранжування можливих ризиків
2	SWOT - аналіз	Таблиця, що дозволяє наочно зіставити сильні та слабкі сторони, пов'язані з ними загрози та можливості	Виявлення та аналіз ризиків
3	Роза (спіраль), ризиків	Ілюстративна оцінка ризиків та факторів	Ранжування ризиків
4	Метод «Дельфі»	Груповий метод оцінки, при якому проводиться опитування групи експертів щодо їх оцінки ймовірності настання чи ненастання певних ризиків	Управління проектами
5	Метод ставки % із поправкою на ризик	Збільшення безризикової ставки відсотка на величину надбавки за ризик (ризикова премія).	Додатковий облік факторів ризику при розрахунку ефективності
6	Дерево рішень	Метод прийняття рішень через вибір одного з альтернативних варіантів та формування оптимальної стратегії	Управління проектами
7	Аналіз сценаріїв	Метод поведінки визначених показників щодо ситуації внаслідок зміни спектру ризикових факторів (багатофакторний аналіз)	Кількісний підхід в аналізі та управлінні ризиками
8	Метод фінансові імітаційного моделювання	Використання числової оцінки ризику	Кількісна оцінка інтегральної ризикованості

*Складено автором [27]

Складним в науковому сенсі питання нормативних значень показників, які не завжди враховують зміни у зовнішньому середовищі та саму специфіку діяльності підприємства. В результаті, якість оцінки економічної безпеки підприємства є сумнівною через значний суб'єктивізм визначення індикаторів проведення оцінки та їх порогових значень, ці значення є достатньо динамічними; експертний підхід – ґрунтується на основі використання експертних оцінок рівня економічної безпеки підприємства, такі оцінки можна поділити у наступні види: перший – це методи, за якими оцінюється економічна безпека, здійснюється виключно за експертними оцінками.

Рис. 2.4. Методики аналізу та виявлення фінансових ризиків бізнесу

*Складено автором [27]

Ці методи мають дуже високий рівень суб'єктивізму, оскільки визначаються експертами, тому не можуть бути на 100% надійним підґрунтям для ефективного управління бізнесу, інакше кажучи, оцінка економічної безпеки за такою методикою не дозволяє приймати обґрунтовані управлінські рішення. Другий вид експертних оцінок – ті, які використовуються лише для оцінки окремих складових економічної безпеки підприємства, а загальний процес оцінювання здійснюється переважно за розрахунками, які мають іншу методологію. Цей вид можемо вважати більш чітким та об'єктивний, але існує

проблема відокремлення складових економічної безпеки підприємства та формування системи показників за кожною її складовою. Отже, існує певна проблема неоднозначності та суперечливості в розрахунках, спостерігається відсутність всебічного, комплексного і об'єктивного результату, який міг би слугувати інструментом ефективного управління безпекою підприємства [18].

Більш простими у вважаються методи матричного підходу, вони дозволяють достатньо точно та швидко визначати рівень економічної безпеки підприємства без значних витрат. Перевагою даних методів є в першу чергу їх системність у порівнянні з іншими, що в свою чергу дозволяє упорядкувати складові елементи системи та взаємозв'язки між ними. Використання відповідних матриць дає можливість провести оцінку різних аспектів економічної безпеки як у статиці так і у динаміці.

Матричний підхід не отримав широкого використання внаслідок складності підготовки вихідної інформації для застосування цього методу, зокрема якісного опису співвідношення змінних, що мають використовуватися для оцінок економічної безпеки підприємства; методи економіко-математичного моделювання – ґрунтуються на використанні математичних моделей, що показують вплив окремих показників (факторів) на загальний рівень фінансової безпеки підприємства та дозволяють спрогнозувати різні сценарії розвитку підприємства за умови зміни факторів.

Переваги даного підходу полягають в можливості виявити основні (прямі) та лінійні (або нелінійні) взаємозв'язки між різними факторами, які в свою чергу визначають напрямки та можливості підвищення економічної безпеки підприємства. Цей підхід дозволяє отримати чіткі та достовірні результати на теоретичному рівні, але водночас складними математичними розрахунками, але застосування та інтерпретація результатів у практичному використанні є доволі складною [27].

Серед інших недоліків методу економіко-математичного моделювання для оцінки фінансової безпеки підприємства є те, що прогнозування зазначених процесів здійснюється на основі ретроспективного аналізу та

лінійної проєкції ряду показників та динаміки окремих факторів. Отже, аналіз існуючих методів оцінки рівня фінансової та економічної безпеки підприємства, дозволяє зробити висновок, що майже кожен з наведених методів базується на виборі певної сукупності показників діяльності підприємства, склад яких є неоднозначним та в різних ситуаціях недостатньо обґрунтованим для конкретних методів.

Крім того, в розглянутих методиках розрахунку показників використовуються критичні чи порогові значення, в межах величини відхилення яких необхідною умовою є градація рівнів наявних економічної безпеки підприємства для її більш якісного оцінювання.

Також іншим проблемним аспектом є наявність вихідної інформаційної бази, яка необхідна для розрахунку більшості економічних і фінансових показників, необхідні дані можна отримати з типової або спеціалізованої статистичної звітності підприємства, але залишається група показників (ресурсно-функціональний підхід), для обчислення яких потрібна додаткова специфічна інформація.

Часто розглянута інформація носить суперечливий характер або дублюється, оскільки базується на використанні різних джерел. Крім того, деякі методи оцінки фінансової безпеки підприємства вимагають детальної інформації про зовнішнє середовище, та втрачають свою ефективність на фоні закритості інформації про конкурентів та партнерів, це вимагає додаткової поглибленої роботи та досліджень альтернативних методів оцінки [15].

З метою збільшення ефективності при практичному застосуванні методів, вважаємо за доцільне використовувати комплекс методів, які поєднують декілька підходів, що дозволить отримати максимально точні результати з мінімальними відхиленнями від реальної ситуації щодо рівня фінансової безпеки підприємства.

2.2. Критерії та показники фінансової безпеки бізнесу

Невід'ємним елементом дослідження фінансової безпеки бізнесу є вибір показників та критеріїв. Під критерієм фінансової безпеки бізнесу розуміються ознака чи сума ознак, виходячи з яких може бути зроблений висновок про те, чи перебуває підприємство у фінансовій безпеці чи ні. Такий критерій має не просто констатувати наявність фінансової безпеки бізнесу, а й оцінювати її рівень.

Критерій – це правило вибору рішення. Критерій має на меті пов'язати всі дії, що здійснюються в системі, з цілями її функціонування. Критерій дає можливість вибрати найкращий засіб досягнення мети. Оскільки створення та використання різноманітних засобів досягнення мети пов'язані з витратами на їх створення та функціонування, критерій має виміряти ці витрати за результатами, отриманими з їх допомогою у досягненні намічених цілей [18].

В фінансових системах критерій набуває певної кількості характеристик, пов'язаних з характером суспільної організації виробництва. Центральними завданнями фінансових критеріїв є оцінка ефективності прийнятих рішень, порівняння соціальних потреб і ступеня їх задоволення, оцінка соціальної необхідності, соціальної корисності системи, що створюється або використовується. Іншим важливим аспектом фінансових критеріїв є необхідність вимірювання результатів і витрат на їх досягнення.

Також важливим аспектом фінансових критеріїв є безперервний порівняльний аналіз доцільності використання ресурсів, що використовуються в процесі побудови та функціонування систем. Для кожної системи існує безліч варіантів реалізації, різних за матеріалом, енергією, запасом і трудомісткістю, всередині кожного виду ресурсу є великі можливості взаємозаміщення.

Кількісну оцінку рівня фінансової безпеки бажано було б отримати за допомогою тих показників, які використовуються в плануванні, обліку та аналізі діяльності підприємства, що є передумовою практичного використання цієї оцінки.

Фінансові показники - сукупність показників, що використовуються для перевірки ефективності діяльності компанії та вимірювання ступеня ризику в її діяльності. Розрізняють чотири групи показників: коефіцієнти рентабельності, оборотність, ліквідність і структура капіталу [20].

Фінансові показники відображають розміри, склад, динаміку та зв'язки соціальних явищ і процесів, що відбуваються у фінансах, в їх кількісному та якісному стані.

Для цього доцільно досліджувати показники фінансової стійкості, безбитковості та ліквідності підприємства. Відомий індикаторний підхід, у якому рівень економічної безпеки визначається з допомогою, про індикаторів.

Індикатори розглядаються як порогові значення показників, що характеризують діяльність бізнесу в різних функціональних галузях, що відповідають певному рівню економічної безпеки. Оцінка фінансової безпеки встановлюється за результатами порівняння (абсолютного або відносного) фактичних показників діяльності підприємства з індикаторами.

Існує й інший підхід до оцінки рівня фінансової безпеки підприємства, який може бути названий ресурсно-функціональним. Відповідно до цього підходу оцінка рівня фінансової безпеки підприємства здійснюється на основі оцінки стану використання корпоративних ресурсів за спеціальними критеріями.

При цьому як корпоративні ресурси розглядаються фактори бізнесу, які використовуються власниками та менеджерами підприємства для виконання цілей бізнесу.

Такий підхід відрізняється високим ступенем складності проведеного аналізу з використанням методів математичного аналізу. І якщо його використання в дослідній області дозволяє отримати достовірні результати оцінки рівня фінансової безпеки підприємства, то в практичній діяльності підприємств це дуже важко.

Виходячи з результатів аналізу найбільш відомих підходів до оцінки рівня фінансової безпеки підприємства, можна зробити висновок, що ці

підходи дуже складно використовувати для оцінки рівня фінансової безпеки підприємства у запропонованій трактовці. У зв'язку з цим потрібний інший підхід до вибору її критеріїв.

Далі пропонуємо проаналізувати показники фінансової безпеки бізнесу та оцінити склад показників (рис 2.5).

Рис. 2.5. Показники фінансової безпеки бізнесу

*Складено автором [26]

Забезпечення безпеки фінансових ресурсів бізнесу, включаючи виручку від реалізації, позареалізаційні доходи, прибуток, залучені фінансові ресурси, інвестування - все це, може бути здійснено за допомогою наступних заходів.

1) Ефективне управління фінансовими потоками, включаючи фінансовий менеджмент і податкове планування, податковий менеджмент, а також прогнозування та планування в оподаткуванні.

2) Жорсткий фінансовий контроль за їх використанням, включаючи внутрішній аудит, консалтинг. Фінансова безпека вища на тих фірмах, які не тільки знають, що має бути зроблено, де і за якою ціною продано, але і як раціонально організувати свій бізнес, щоб досягти поставленої мети з найменшими витратами і втратами. Здійснюючи керівництво підприємством (фірмою), необхідно брати до уваги всю сукупність керованих параметрів (інструментів маркетингу) та обмежень зовнішнього середовища.

Тому до сфери управління фінансовою безпекою відносяться також питання стабільної роботи підприємства (фірми), пов'язані з формуванням витрат і цін на готову продукцію, з кругообігом коштів бізнесу в цілому.

Серед наукових фахівців та практиків в цій сфері, не існує єдиної думки відносно сукупності показників, за якими можна визначити рівень фінансової безпеки діяльності бізнесу.

Однак, чимало досліджень вказують на те, що існує зв'язок між фінансовою безпекою бізнесу та фінансовою забезпеченістю його діяльності, тобто рівнем забезпеченості його фінансовими ресурсами.

Таблиця 2.2

Індикатори фінансової безпеки бізнесу

Показники	Порогове значення	Примітки
1	2	3
Суб'єкти підприємництва		
Коефіцієнт покриття (Оборотні кошти / короткострокові зобов'язання)	1,0	Значення показника має бути не менш порогового
Коефіцієнт автономії (Власний капітал / валюта балансу)	0,3	Значення показника має бути не менш порогового
Коефіцієнт забезпеченості відсотків до сплати (Прибуток до сплати відсотків і податків / відсотки до сплати)	3,0	Значення показника має бути не менш порогового

Продовження табл. 2.2

1	2	3
Рентабельність активів (Чистий прибуток / валюта балансу)	5,0	Значення показника має бути не менш порогового
Рентабельність власного капіталу (Чистий прибуток / власний капітал)	10%	Значення показника повинне бути не менш порогового.
Диверсифікація покупців (частка у виручці одного покупця) та диверсифікація постачальників (частка у виручці одного постачальника)	10%	Значення показника має бути не більш порогового
Банки		
Грошова маса (M2), % до ВВП	50%	
Обсяг готівки, % до ВВП	4%	Значення показника має бути не більш порогового
Обсяг кредитування банками реального сектора економіки, % до ВВП	30%	Значення показника має бути не менш порогового
Вартість банківських кредитів, % річних	10%	Значення показника повинне бути не більше порогового
Прибуток на середньорічний капітал, %	15%	Значення показника має бути не менш порогового
Прибуток на середньорічні активи, %	3%	Значення показника має бути не менш порогового
Середньорічна відсоткова маржа, %	2%	Значення показника має бути не менш порогового
Рівень сумнівної і безнадійної заборгованості у сукупному кредитному портфелі, %	10%	Значення показника повинне бути не більше порогового
Небанківські фінансові установи		
Частка довгострокового страхування у загальному обсязі зібраних страхових премій, %	30%	Значення показника має бути не менш порогового
Рівень страхових виплат, %	30%	Значення показника має бути не менш порогового
Частка покриття державними цінними паперами внутрішнього державного боргу, %	80%	Значення показника повинне бути не більше порогового
Відношення обсягу капіталізації ринку акцій до ВВП, %	60-90%	Значення показника повинне бути не більше порогового
Дохідність облігації внутрішньої державної позики, %	3-4%	Значення показника має бути не менш порогового

*Складено автором [52]

Перевищення визначених індикаторів призводить до появи загроз фінансової безпеки бізнесу, а також призводить до порушень в його діяльності в цілому. Оцінка фінансової безпеки бізнесу відбувається за результатами порівняння фактичних показників діяльності з визначеними індикаторами. Тобто, раціональним є підтримка такого рівня фінансового стану бізнесу, при якому значення його фінансових показників знаходяться а межах, та не перевищують порогових, а саме підприємство здатне функціонувати у визначених межах та досягати власних стратегічних цілей.

До переліку фінансових організацій, зокрема, входять:

- кредитні організації (тобто. банки та небанківські кредитні організації);
- кредитні споживчі кооперативи;
- страхові організації (страховики, страхові брокери, товариства взаємного страхування);
- фондові біржі, валютні біржі;
- ломбарди;
- лізингові компанії;
- недержавні пенсійні фонди;
- спеціалізовані депозитарії інвестиційних фондів, спеціалізовані депозитарії пайових інвестиційних фондів, спеціалізовані депозитарії недержавних пенсійних фондів [33].

Таким чином, до переліку фінансових організацій належать суб'єкти господарювання, які надають ті чи інші види фінансових послуг. Однак, однаковий порядок регулювання їх діяльності відсутній, оскільки не всі вищезгадані види бізнесу підлягають ліцензуванню або підпадають під вимогу обов'язкового членства в само регулятивних організаціях. Зокрема, лізингові компанії є юридичних осіб загальної правоздатності. Це означає, що до них не пред'являється жодних спеціальних вимог на відміну, наприклад, від кредитних чи страхових організацій.

Фінансова безпека кредитних організацій визначається як внутрішніми, і зовнішніми чинниками.

Внутрішні фактори значною мірою визначають деякі якісні характеристики роботи кредитної організації та одночасно самі залежать від якості її діяльності. До внутрішніх факторів, зокрема, відносяться:

- якість та ефективність діяльності персоналу;
- ефективність організації процесу управління; - ступінь та ефективність процесів інформатизації;
- якість контролю за процесами виконання управлінських рішень;
- ефективність діяльності служб внутрішнього контролю (контроль відповідності наглядовим вимогам) та внутрішнього аудиту (контроль дотримання інтересів власників бізнесу).

Зовнішні чинники прямо залежить від діяльності самих кредитних організацій, але суттєво впливають на ступінь доступності фінансових та інших необхідних кредитної організації ресурсів і визначають умови їх доступності та використання.

Зовнішні чинники можна умовно поділити на природні, загальнодержавні та регіональні фактори. Назва природних факторів фінансової безпеки говорить сама за себе, має на увазі їх природний характер і не вимагає будь-яких додаткових коментарів, крім того, що їхній вплив на діяльність саме фінансових організацій, як правило, не має тривалого дії, а, швидше, носить характер обставин непереборної сили (форс-мажору) [46].

Не заперечуючи важливості кожного фактору та компонента безпеки функціонування та розвитку кредитних організацій, зауважимо, що в сучасних умовах найбільше значення мають фінансові фактори, що визначають їхню фінансову безпеку, яку слід розглядати як один з основних цільових показників їхньої діяльності. Такий підхід до поняття безпеки функціонування та розвитку кредитних організацій, що працюють в умовах ринкового господарства, на нашу думку, є логічним, оскільки саме фінансова безпека суб'єктів визначає можливість реалізації їх стратегічних та поточних цілей, а, отже, характер та напрямок їх діяльності.

Проведений нами аналіз різноманітних чинників, які впливають безпеку функціонування та розвитку кредитних організацій, визначає необхідність розробки системної концепції управління їх безпечним розвитком за умов ринкової економіки.

Сформулюємо головні принципи, на яких має ґрунтуватися стратегія досягнення фінансової безпеки кредитної організації.

1) Принцип підтримки конкурентоспроможності – безумовний пріоритет створення та підтримки конкурентної переваги як основної мети розвитку кредитної організації;

2) Принцип знання ресурсного потенціалу – повна та об'єктивна оцінка ресурсного потенціалу кредитної організації як сукупності всіх ресурсів, що забезпечують безперервність роботи та можливість досягнення цілей діяльності кредитної організації;

3) Принцип диверсифікації - диверсифікація видів діяльності (у межах ліцензійних вимог) та забезпечення різноманітності пропонованих фінансових послуг;

4) Принцип стратегічного планування – чітке визначення цілей та завдань діяльності у тимчасовій перспективі на основі стратегії розвитку кредитної організації та з урахуванням особливостей поточної ситуації в країні та у світовому господарстві;

5) Принцип інноваційної превенції – здійснення інноваційних змін у діяльності у порядку запобігання впливу загроз та ризиків, зумовлених зовнішніми та внутрішніми ризиками;

6) Принцип аналізу довгострокових наслідків ризику – обов'язковість обліку та аналізу довгострокових наслідків ризику стратегічних рішень щодо розвитку кредитної організації;

7) Принцип аналізу розумних альтернатив – формування альтернативних варіантів розвитку кредитної організації у разі виникнення істотних ризиків у діяльності;

8) Принцип комплексного підходу до управління бізнесом - наявність комплексної системи управління кредитною організацією, що забезпечує повну керованість та постійне зростання фінансової безпеки; 9. принцип адаптивності кадрової політики – адаптація системи мотивації та стимулювання персоналу до генерування ідей та пошуку нових технологій вирішення поточних та стратегічних завдань кредитної організації. Тільки на основі сукупності вищезазначених принципів можна реалізувати таку систему регулювання діяльності організацій, які надають фінансові послуги, яка забезпечить фінансову безпеку їх діяльності [51].

Узагальнюючи дослідження, відзначимо, що в даний час відомі і активно використовуються три моделі оцінки фінансової безпеки бізнесу.

1. Оцінка платоспроможності, яка дає відповідь на запитання про можливість погашення вимог на момент їх надходження. Це оцінка може бути проведена як на основі даних бухгалтерської звітності (при розрахунку відповідних показників), так і на основі прогнозування грошових потоків. Проте точне прогнозування грошових потоків можливо на короткий проміжок часу, а в період загальної кризи, а не локально для конкретного бізнесу, може бути утруднено через невизначеності, які на відміну ризику неможливо оцінити.

2. Оцінка покриття боргових зобов'язань вартістю активів. Якщо попередня модель оцінює сумарно грошові потоки та ліквідаційну вартість, то ця модель оцінює ринкову вартість балансових активів та порівнює її з величиною боргових зобов'язань. Ця модель отримує найбільшу підтримку на законодавчому рівні через її прозорості та вимірності (без необхідності підтвердження майбутніх доходів, які можуть бути визначені експертно чи розрахунково);

3. Оцінка достатності капіталу, яка уточнює окремі аспекти результатів, отриманих у попередніх двох моделях.

2.3. Міжнародний досвід оцінювання фінансової безпеки бізнесу

Важливим для діяльності вітчизняного бізнесу є впровадження ефективної практики міжнародного досвіду із забезпечення фінансової безпеки та управління нею. В економічно розвинених країнах основна увага приділяється питанням розроблення теоретичних та прикладних засад розвитку підприємництва, формуванню сприятливого економіко-правового середовища для ведення бізнесу.

У вітчизняній практиці досить широко застосовуються горизонтальний, вертикальний, факторний, порівняльний та коефіцієнтний аналіз. При цьому оцінка проводиться як за абсолютними, так і за відносними показниками. У зарубіжній же практиці оцінка фінансової безпеки проводиться здебільшого шляхом коефіцієнтного аналізу за окремими напрямками, що дозволяє порівнювати дані різних підприємств, незважаючи на масштаби їх діяльності, визначаючи ефективність та прибутковість їх діяльності.

До переваг зарубіжних методик оцінки фінансової безпеки можна віднести їх конкретність і визначеність у кількісному складі показників та інтерпретації їх результатів, простота у застосуванні, використання спеціальних та загальних комп'ютерних програм. Проблемними питання оцінки фінансової безпеки у вітчизняній практиці є певна відмінність у переліку показників та методах розрахунку подібних показників; значне коливання нормативних значень показників; незначне розповсюдження комп'ютеризації оцінки фінансової безпеки [30].

Методологія Coras, призначена для аналізу ризиків безпеки, в тому числі і фінансового характеру, надає інструмент для моделювання ризиків та загроз, що використовується протягом усієї роботи. Програмне забезпечення використовує мову UML (скор. від англ. Unified Modeling Language – уніфікована мова моделювання) – мова графічного опису для об'єктного моделювання в галузі розробки програмного забезпечення. UML є мовою широкого профілю, це відкритий стандарт, який використовує графічні позначення створення абстрактної моделі системи, званої UML моделлю.

5) На цьому етапі оцінюються наслідки, які будуть у разі здійснення небажаних інцидентів, а також їх ймовірність.

6) Первинна повна картина ризиків, яку редагують.

7) Обґрунтування та опис дій, що запобігають загрозам.

Програмне забезпечення «SoftExpert ERM» дозволяє організаціям ідентифікувати, аналізувати, оцінювати, відслідковувати та керувати ризиками свого бізнесу за допомогою комплексного підходу. Він об'єднує всі дані, що стосуються управління ризиками, в єдине комплексне середовище, включаючи повторно використовувану бібліотеку ризиків та відповідні їм елементи управління та оцінки, такі події, як втрати та невідповідності, ключові показники ризику, проблеми та плани лікування.

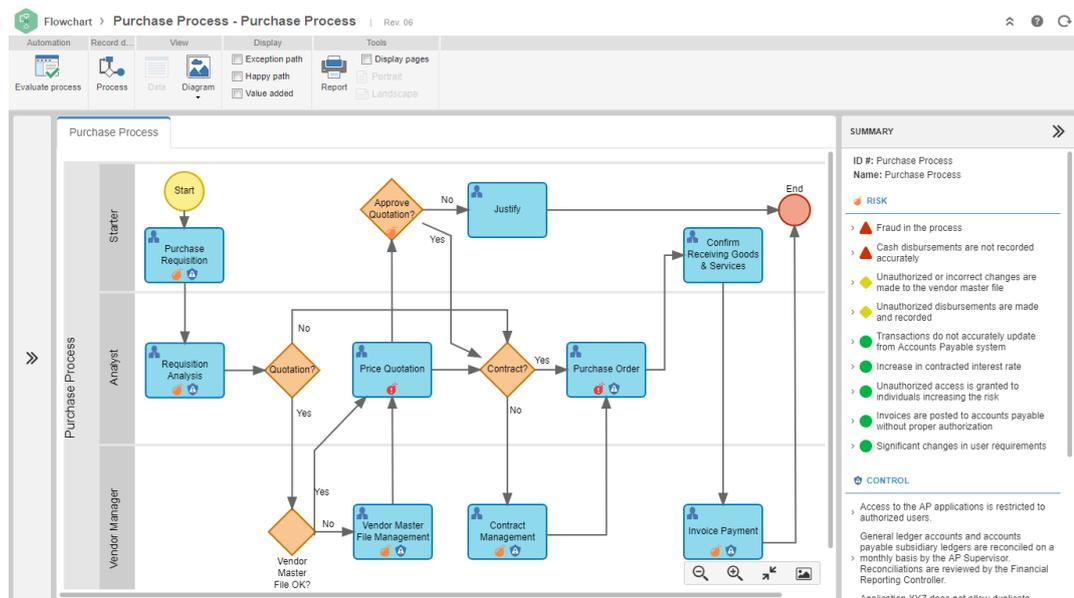

Рис. 2.7. Модель ідентифікації ризиків в програмі «SoftExpert ERM»

*Складено автором [4]

Функція робочого процесу спрощує процес оцінки ризику, тоді як теплові карти ризиків дозволяють організаціям встановлювати свої пріоритети та приймати стратегічні рішення на основі рівнів ризику. Програмне забезпечення є основою для зусиль з управління ризиками на підприємстві завдяки його здатності поєднувати та підтримувати різні категорії ризиків – стратегічні, фінансові, безпека, відповідність нормативним вимогам, екологія,

активи, продукти, процеси та проекти, що досягається разом з іншими рішеннями сімейства управління ризиками, в т.ч. управління операційним ризиком, управління IT-ризиками та загальне управління відповідністю.

Програмне забезпечення «SoftExpert ERM» пропонує новітні інструменти розрахунку ризику для точного зважування впливу, частоти та результатів ризику від потенційної до залишкової стадії.

Організації можуть покладатися на повністю інтегровану систему управління проектами для вибору, реалізації та моніторингу реагування на ризики, що підтримується повним набором можливостей, які пропонуються надійною системою управління проектами. Узгоджений дизайн та архітектура всіх програм «SoftExpert» також забезпечує більшу гнучкість, дозволяючи організаціям починати з цілеспрямованих проектів та розширювати сферу для підтримки численних вимог всього підприємства на одній платформі.

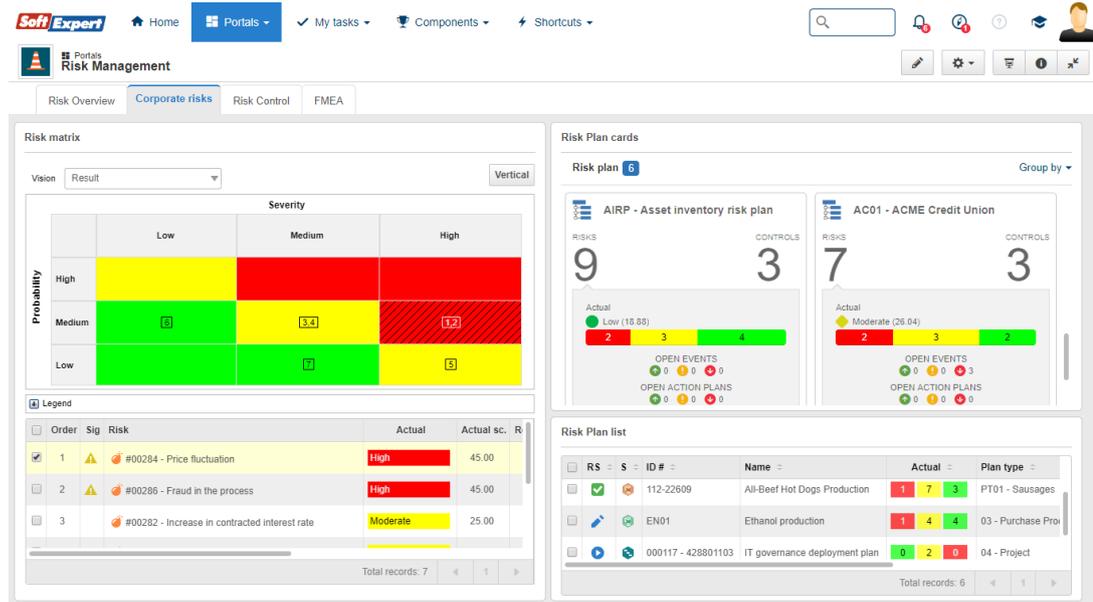

Рис. 2.8. Модель моніторингу ризиків в програмі «SoftExpert ERM»

*Складено автором [4]

Основні переваги «SoftExpert ERM»:

- Посилює прозорість.
- Зосередьте увагу керівництва на ризиках, які мають значення, виражаючи несумісні ризики загальною мовою.

- Захищає та підвищує акціонерну вартість.
- Покращує процес прийняття рішень, планування та визначення пріоритетів за рахунок всебічного та структурованого розуміння ділової активності, волатильності та можливостей/загроз проекту.
- Покращує корпоративне управління.
- Мінімізує втрати та максимізує прибуток.
- Підтримує кращу структуру, звітність та аналіз фінансових ризиків.
- Підвищує ефективність, виділяючи необхідну кількість ресурсів зниження ризику.
- Забезпечуйте краще управління витратами та прозорість ризиків, пов'язаних із операційною діяльністю.
- Ефективно координуйте питання регулювання та відповідності.

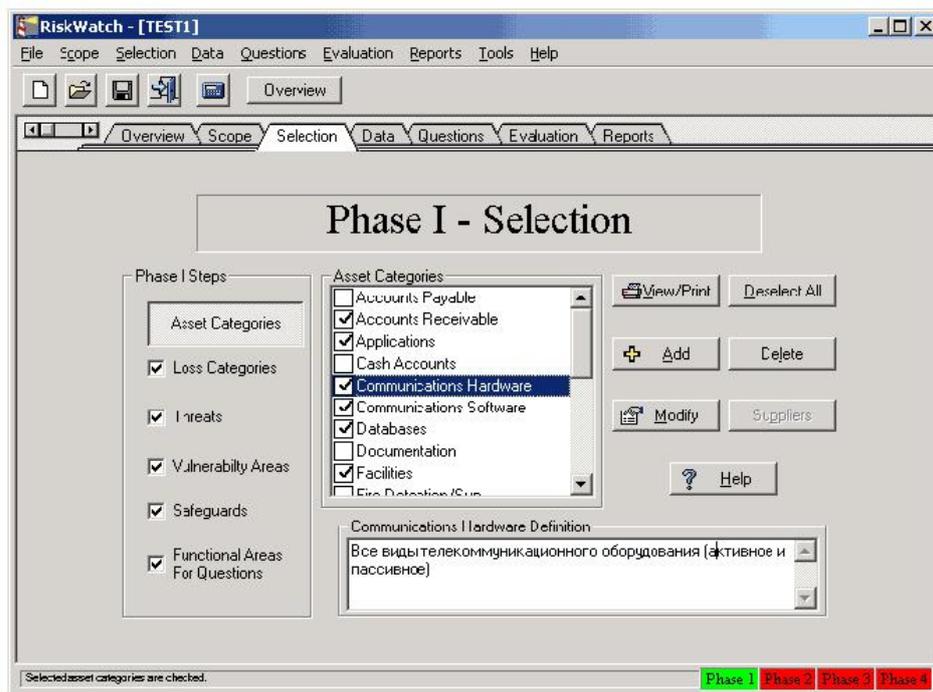

Рис. 2.9. Інтерфейс програми «RiskWatch»

*Складено автором [6]

На відміну від «CRAMM», програма «RiskWatch» більш орієнтована на точну кількісну оцінку співвідношення втрат від загроз безпеки та витрат на створення системи захисту.

В основі продукту «RiskWatch» є методика аналізу ризиків, яка складається з чотирьох етапів.

Перший етап – визначення предмета дослідження. Тут описуються такі параметри, як тип організації, склад досліджуваної системи (загалом), базові вимоги у сфері безпеки.

Другий етап – введення даних, що описують конкретні характеристики системи. Дані можуть вводитись вручну або імпортуватися зі звітів, створених інструментальними засобами дослідження вразливості комп'ютерних мереж.

Третій і, мабуть, найважливіший етап – кількісна оцінка. На цьому етапі розраховується профіль ризиків і вибираються заходи забезпечення безпеки. Спочатку встановлюються зв'язки між ресурсами, втратами, загрозами та вразливістю, виділеними на попередніх кроках дослідження (ризик описується сукупністю цих чотирьох параметрів).

Четвертий етап – генерація звітів.

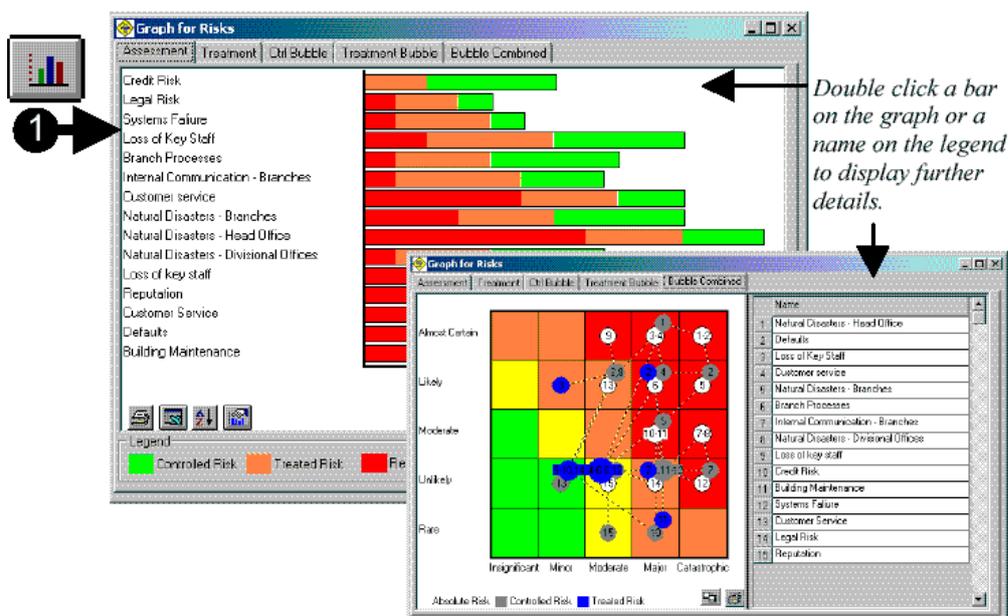

Рис. 2.9. Інтерфейс програми «Risk Advisor»

*Складено автором [4]

«Risk Advisor» дає можливість отримати швидкий огляд ризиків бізнесу та виявити області, які потребують особливої уваги. Панелі програми «Risk Advisor» для моніторингу глобальних ризиків дозволяють швидко отримувати детальну інформацію про будь-яку загрозу та її ставлення до тих чи інших активів.

За допомогою Risk Advisor можна отримати останні відомості про нові та актуальні загрози з мільйонів точок збору інформації, встановлених аналітичним підрозділом. Крім описів загроз та їх аналізу, інформація про загрози містить рекомендації щодо їх усунення, посилання на дискусійні групи, різні методи ранжування ризиків, список порушених додатків та інформацію про те, як загрози впливають на виконання нормативно-правових вимог. «Risk Advisor» зіставляє відомості про загрози з конкретними контрзаходами, які вже розгорнуті або мають бути розгорнуті для оптимізації системи безпеки.

Таким чином, використання українським бізнесом програмних продуктів в аналітичній практиці надає суттєву допомогу аналітикам в оцінці фінансової безпеки в умовах застосування комп'ютерних технологій.

Проте дане програмне забезпечення має високу вартість. Крім цього необхідною умовою їх використання на сучасному етапі є необхідність доопрацювання та відповідної адаптації їх до потреб та особливостей діяльності конкретного підприємства.

Тому перспективами є розробка прикладного програмного забезпечення на базі Microsoft Excel із застосуванням сучасних методологічних підходів для підвищення ефективності та точності оцінки фінансової безпеки підприємства.

Висновки до розділу 2

У другому розділі було визначено, що крім того, в розглянутих методиках розрахунку показників використовуються критичні чи порогові значення, в межах величини відхилення яких необхідною умовою є градація рівнів наявних економічної безпеки підприємства для її більш якісного оцінювання. Також іншим проблемним аспектом є наявність вихідної інформаційної бази, яка необхідна для розрахунку більшості економічних і фінансових показників, необхідні дані можна отримати з типової або спеціалізованої статистичної звітності підприємства, але залишається група показників (ресурсно-функціональний підхід), для обчислення яких потрібна додаткова специфічна інформація.

Часто розглянута інформація носить суперечливий характер або дублюється, оскільки базується на використанні різних джерел. Крім того, деякі методи оцінки фінансової безпеки підприємства вимагають детальної інформації про зовнішнє середовище, та втрачають свою ефективність на фоні закритості інформації про конкурентів та партнерів, це вимагає додаткової поглибленої роботи та досліджень альтернативних методів оцінки.

Таким чином, з метою збільшення ефективності при практичному застосуванні методів, вважаємо за доцільне використовувати комплекс методів, які поєднують декілька підходів, що дозволить отримати максимально точні результати з мінімальними відхиленнями від реальної ситуації щодо рівня фінансової безпеки підприємства.

Тому ми робимо висновок, що оцінка фінансового стану підприємства, заснована на сформованих пропорціях бухгалтерського балансу, неспроможна відбити всі особливості зростання підприємства. В цьому випадку доцільно використовувати або гібридну модель, або доповнювати діагностику нефінансовими факторами. Ідея гібридної моделі фінансового аналізу безпеки для прогнозування майбутніх проблем бізнесу є одним з основних базових підходів до оцінки підприємницьких ризиків та/або невизначеностей.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ СТАНУ ТА ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ ЗАГРОЗ НА ФІНАНСОВУ БЕЗПЕКУ БІЗНЕСУ

3.1. Тенденції поширення загроз фінансовій безпеці бізнесу в умовах пандемії

Після кризи спричиненою COVID-19 світ та економіка в цілому навряд чи зможуть стати колишніми. Наслідки, ймовірно, не матимуть нічого спільного з тим, що світ бачив досі, враховуючи силу та швидкість, з якими коронавірус поширився повсюдно. У цих умовах бізнес, насамперед всього, малий бізнес має розглянути можливі форми прогнозування наслідків економічного впливу пандемії.

Перші наслідки пандемії пов'язані з різким падінням сукупного попиту, і пропозиції. Повсюдне закриття підприємств з метою боротьби з пандемією призвело до зниження сукупного пропозиції, у той час як скорочення споживання та інвестицій призвело до зниження попиту. Пошук форм прогнозування спирається на вибір моделі та підходу в цілому, які дозволять прогнозувати наслідки пандемії для бізнесу.

Загальна проблема фінансової безпеки бізнесу полягає у тому, що деякі власники малого бізнесу ризикують припинити діяльність через нездатність підготуватися до кризи. Основні проблеми полягають у тому, що цілій низці підприємців не вистачає адекватних стратегій кризового управління, щоб пережити несподівані обмеження у діяльності.

Традиційно всі інститути, пов'язані з підтримкою підприємництва, фокусувалися на запобіганні кризам, а не на надання стратегій реагування на кризи. Підвищення інформованості власників невеликих компаній про фінансові ризики, пов'язаних з відсутністю стратегій антикризового управління, стануть відправною точкою для покращення практики ведення бізнесу. Погодимося з тим, що невизначеність зберігається тривале час і

повний вплив пандемії на бізнес буде визначено остаточно лише після його завершення. Тому перший висновок, який сьогодні не затребуваний – це вимога вивчення динаміки у дослідженнях наслідків пандемії для малого бізнесу.

Кожне нове просування кризи має супроводжуватись активними дослідженнями економічної динаміки, а одержані висновки повинні супроводжуватися досить приватними переглядами та коригування внаслідок отриманих результатів.

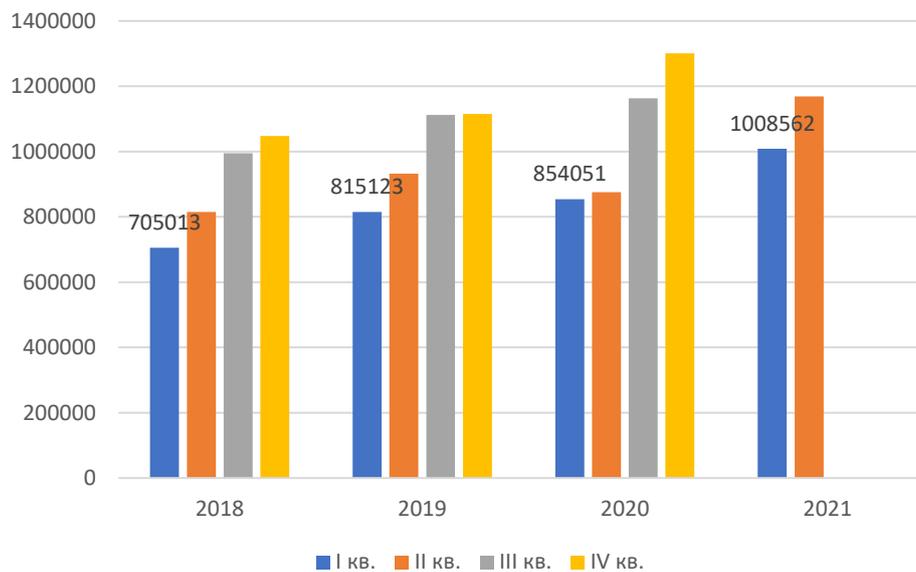

Рис 3.1. Динаміка реального ВВП України у 2018 – 2021 рр., до відповідного кварталу попереднього року

*Складено автором [37]

Оцінюючи динаміку основних макроекономічних показників та показників економічної статистики з розвитку бізнесу в Україні варто відмітити, що майже всі сектори національної економіки постраждали від корона-кризи через зниження ділової активності, при цьому динаміка узагальнюючого показника економічного розвитку країни – реального ВВП в Україні у 2020 році, як і в більшості країн світу, є негативною в порівнянні з аналогічними показниками 2019 року, що представлено на рисунку 3.1. Так, найсуттєвіше падіння економіки відбулося в II кварталі 2020 року – на 11,4 %

в порівнянні зі зростанням на 4,7% у цьому ж періоді 2019 року та 3,9% – у 2018 році.

У 2020 році одним з головних чинників впливу на економічні процеси виявився фактор розповсюдження пандемії COVID-19 та введення карантинних обмежень у більшості країн світу. Найбільш важким у II кварталі 2020 року був квітень – період максимально жорстких карантинних заходів. Проте, наступне пом'якшення карантинних обмежень в Україні сприяло поступовому відновленню ділової активності. За даними НБУ індекс очікувань ділової активності вже у червні 2020 року становив 45,5 пункт порівняно з 29,9 пунктом у квітні 2020 року (рекордно низьким рівнем) та 45,8 п. у березні 2020 року. Відповідно з травня маємо зменшення глибини падіння більшості видів економічної діяльності.

Експерти Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) вже на початку року прогнозували, що за підсумками 2020 року темпи приросту світової економіки стануть негативними [40]. Такі прогнози розвитку економіки змусили керівництво всіх країн світу вживати заходів для протидії загрозам фінансової безпеки. Проаналізувавши світовий досвід підтримки економіки в умовах пандемії, вважаємо, що доцільно дослідити ВВП цих країн в динаміці за 2019-2020 роки. Саме результати цього аналізу дадуть змогу оцінити доцільність прийнятих заходів, та перейняти зарубіжний досвід для України.

За даними рисунку 3.2. слід відзначити, що майже всі країни, окрім Китаю, зазнали різкого зниження ВВП у другому кварталі 2020 року, саме на цей період припадає перша хвиля карантинних заходів. Найбільше постраждали такі країни як Індія (-25,2%), Великобританія (-18,8%), Франція (-13,7%), Італія (-13,0%).

Аналізуючи динаміку ВВП Китаю спостерігаємо різке скорочення у першому кварталі 2020 року, адже саме в цій країні розпочалася пандемія, що згодом, розповсюдилася по всьому світу. Незважаючи на це, вже у другому кварталі зростання ВВП Китаю склало 11,6% з -9,7 % у I кв.2020 року. У

третьому кварталі 2020 року відбулося поступове зниження до 3,0 %. Якщо порівнювати з 2019 роком, то в аналогічному періоді ВВП Китаю складало 1,2% що на 1,8% менше за 2020 рік.

Пожвавлення економіки в більшості країн спостерігається у III кв. 2020 року, яке у Індії, для прикладу, склало аж 21,9 % ВВП, Франції – 18,5 % ВВП, тоді як в Україні збереглася негативна динаміка в -3,5 % ВВП.

Під впливом сучасних глобальних викликів найбільшого негативного впливу зазнали такі галузі економіки, як ресторанний бізнес, готельний бізнес, туризм і транспорт. Туризм становить близько 10% від світового ВВП, в Україні цей показник на рівні близько 3%. Як правило саме у галузі туризму та ресторанному бізнесі зайняті люди із невисоким, сезонним та нестабільним доходом. Це ті сфери, на яких люди заощаджують в першу чергу.

Україна, як і інші країни світу, зазнає відчутного негативного впливу світової пандемії, скорочення світового попиту і карантинних заходів, запроваджених всередині країни. У свою чергу всі ці чинники, незважаючи на заходи державної підтримки, призвели до погіршення фінансової безпеки бізнесу, що відобразилося за її основними індикаторами, зокрема у 2020 році відбулося різке скорочення кількості зареєстрованих суб'єктів бізнесу – більш ніж на чверть в порівнянні з 2019 роком з 1,942 млн. до 1,395 млн. (рис. 3.2).

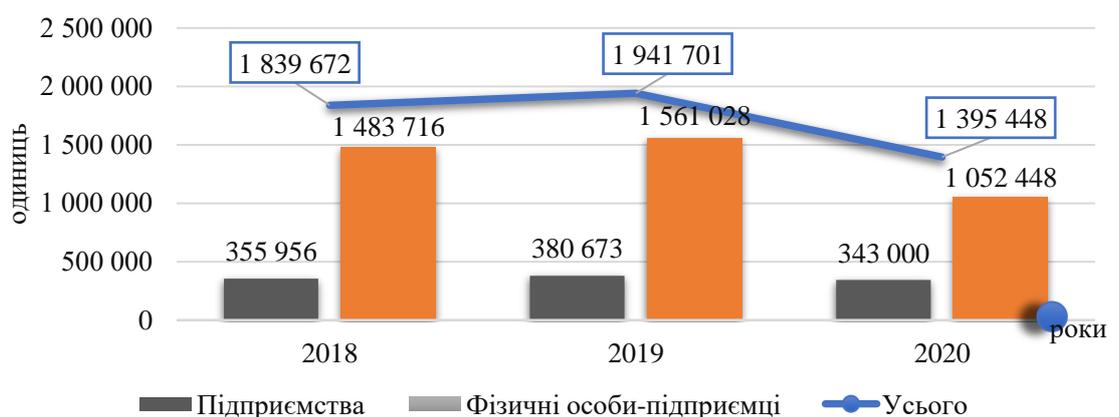

Рис 3.2. Кількість зареєстрованих суб'єктів бізнесу в Україні у 2018-2020 рр.

*Складено автором [37]

З початком карантину малому і середньому бізнесу в Україні, особливо задіяному у сфері обслуговування, розваг і харчування, довелося припинити свою діяльність. Деякі суб'єкти бізнесу змогли перейти на інші форми роботи, однак така реструктуризація спричинила значне скорочення персоналу (рис. 3.3).

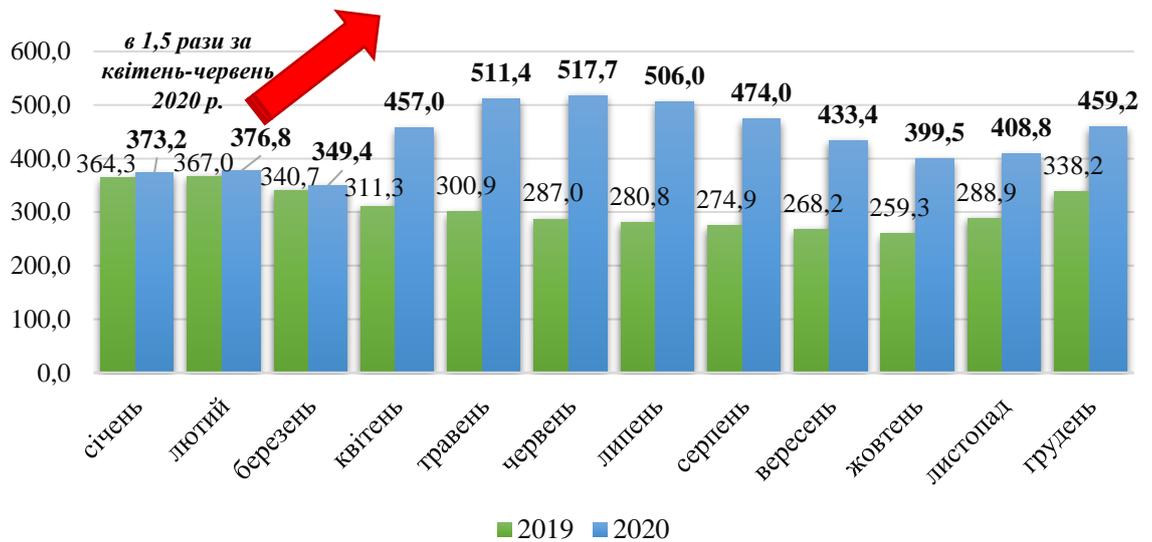

Рис 3.3. Чисельність офіційно зареєстрованих безробітних в Україні у 2019 та 2020 рр., тис. осіб

*Складено автором [37]

Частина суб'єктів бізнесу, в зв'язку з карантинними обмеженнями проводила скорочення працівників або відправляла у відпустку за власний рахунок. При цьому вже у червні чисельність безробітних почала скорочуватись порівняно із травнем та квітнем. Загалом це є сезонним явищем, і те, що в цьому році тенденція не порушилася, свідчить про поступове повернення економіки до «звичного» порядку справ.

Аналізуючи динаміку рівня безробітних у 2021 році, можемо зробити висновок, що у першому кварталі друга хвиля COVID-19 дала про себе знати. Порівнюючи з 2020 роком (8,9%) у 2021 році (10,9) безробітного населення стало значно більше, а саме на 2%. Подальша динаміка на рис 3.4. показує нам тенденцію до зниження, але незважаючи на це, відсоток непрацюючих

залишається на незадовільному рівні для України. До того ж, така ситуація спричинена не лише корона-кризою, а й великим відсотком тіньової економіки.

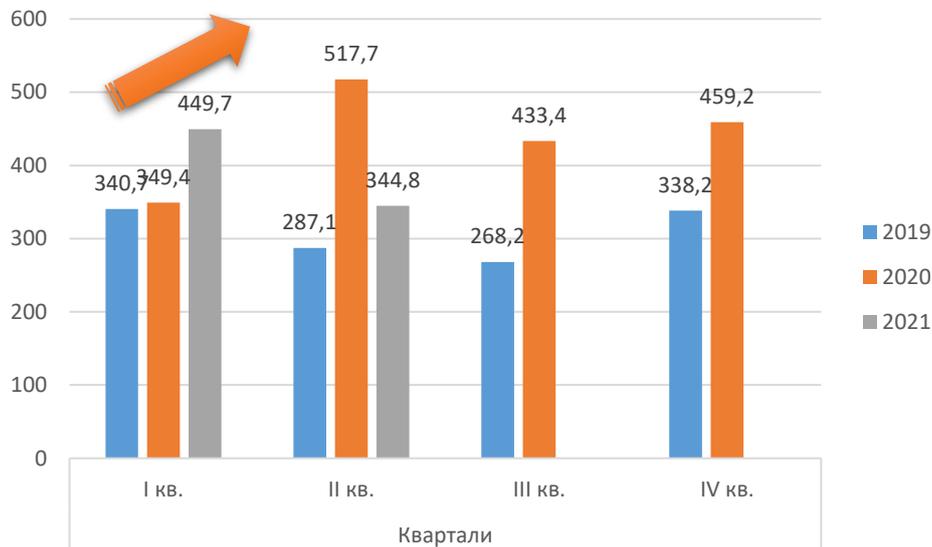

Рис 3.4. Рівень безробіття в Україні у 2019, 2020 рр. та 2 кварталах 2021 р., тис. осіб

*Складено автором [37]

Рентабельність операційної діяльності – один з основних індикаторів фінансової безпеки бізнесу, який показує ефективність виробництва та реалізації продукції й може мати додатне значення навіть за наявності чистого збитку. Позитивні значення даного показника за досліджуваний 2019 рік мають більшість підприємств. Однак у 2020 році показник знижується до 50,0 %. Тобто виробництво половини досліджуваних суб'єктів господарювання є нерентабельним (рис. 3.5).

Опитування проведені ТОВ «ІНФО САРШЕНС» для Представництва Центру міжнародного приватного підприємництва в Україні серед українських підприємців малого та середнього бізнесу показало, що основною перешкодою під час пандемії є обмеження діяльності підприємств яке в сукупності зі зменшенням попиту на внутрішньому ринку та низькою купівельною спроможністю найбільш негативно впливає на діяльність бізнесу

[5]. При цьому від дії даного чинника однаково страждають суб'єкти господарювання всіх розмірів: близько 70% респондентів оцінили вплив як «дуже негативний» або «негативний».

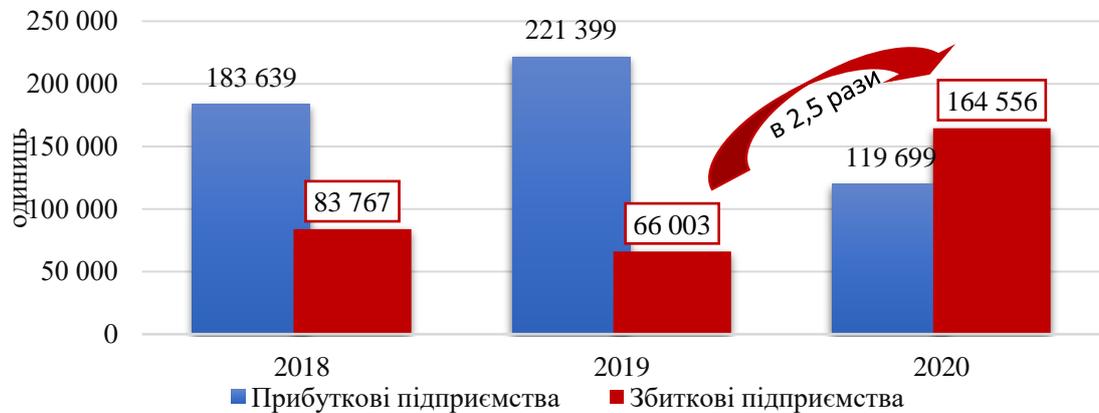

Рис. 3.5. Співвідношення прибуткових та збиткових підприємств України у 2018-2020 рр.

*Складено автором [37]

До того ж навіть рентабельні виробництва мають занадто низький рівень зазначеного показника, який, до того ж, носить нестабільний характер. Рентабельність діяльності та рентабельність активів мають ще нижче значення. Від'ємне значення цих показників мають в 2020 році 47,1 % підприємств за даними Держстату [36].

Аналізуючи 3 квартали 2021 року, можемо спостерігати різкий скачок кількості прибуткових підприємств, по відношенню до збитковий, в позитивному напрямку.

Це насамперед говорить про адаптацію бізнесу до ситуації, яка була спричиненою хвилею кризи COVID-19. До того ж, не варто забувати і про програму допомоги держави по підтримці підприємств.

Таким чином, можна зазначити, що пандемічна криза стала викликом для більшості суб'єктів підприємництва, тому на перший план вийшли питання забезпечення їх фінансової безпеки, тобто здатності зберегти позитивний фінансовий результат, не втратити своєї вартості та

максимально відповідати принципам сталого розвитку.

Рис. 3.6. Співвідношення прибуткових та збиткових підприємств України за 3 квартали у 2019-2021 рр.

*Складено автором [37]

Аналізуючи рівень рентабельності/збитковості операційної діяльності підприємств за різними видами економічної діяльності (рис. 3.7) важливо відмітити, що найбільший рівень негативного впливу сучасних загроз прослідковується в бізнесі, що пов'язаний з операціями із нерухомим майном (-7,7%), тимчасовим розміщенням й організацією харчування (-12,7), транспортом, складським господарством, поштовою та кур'єрською діяльністю (-0,4). Найменшого негативного впливу зазнали такі сфери як інформація та телекомунікація, оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги.

Рис. 3.7. Рівень рентабельності/збитковості операційної діяльності підприємств за 2019-2020 роки, %

*Складено автором [37]

Згідно з опитуванням Спілки українських підприємців (СУП), станом на квітень 2020 року майже 60 % власників бізнесу продовжують діяльність під час обмежень (це переважно великий і середній бізнес), ще 29 % – припинили роботу (характерно для мікробізнесу) [5].

При цьому 6 % підприємців повністю закрили бізнес, у цю категорію потрапив переважно мікро- і малий бізнес. Лише 3 % респондентів вказують, що їхній бізнес зможе працювати тривалий час за необхідних умов (орендні канікули, віддалений доступ для співробітників, перегляд бізнес-моделі). Третина власників бізнесу (переважно мікро-), заявляють про падіння доходів на 90-100 % з початку карантину.

Ці ж підприємці вже звільнили до 50 % штату співробітників. Власники малого і середнього бізнесу говорять про зменшення доходів на 25-50 % порівняно з до карантинним періодом і вже звільнили від 10 до 25 % працівників. Втрати прибутків великих підприємств становлять 10-25 %.

Треба визнати, що збитковість підприємств, наявність непокритих збитків минулих років, низький рівень рентабельності перешкоджає збереженню фінансової стійкості та достатнього рівня фінансової безпеки бізнесу, підвищує ризикованість бізнесу, знижує інвестиційну привабливість, шкодить корпоративному іміджу.

Відсутність прибутків та високий рівень витрат, що призводить до низького рівня рентабельності, не дає можливості підприємству задовольнити потреби працівників у належному рівні оплати праці та соціальному забезпеченні.

Стан банківського сектору завжди був одним з головних пунктів, які є визначити економічний розвиток країни в цілому, і різні галузі промисловості. Пандемія COVID-19, як свідчить минулий практичний досвід не тільки вплив на здоров'я людей у всьому світі, але й причинила вплив на фінансову безпеку бізнесу. Це означає, що економічний та фінансовий розвиток компаній сильно залежить від умов функціонування банківської системи.

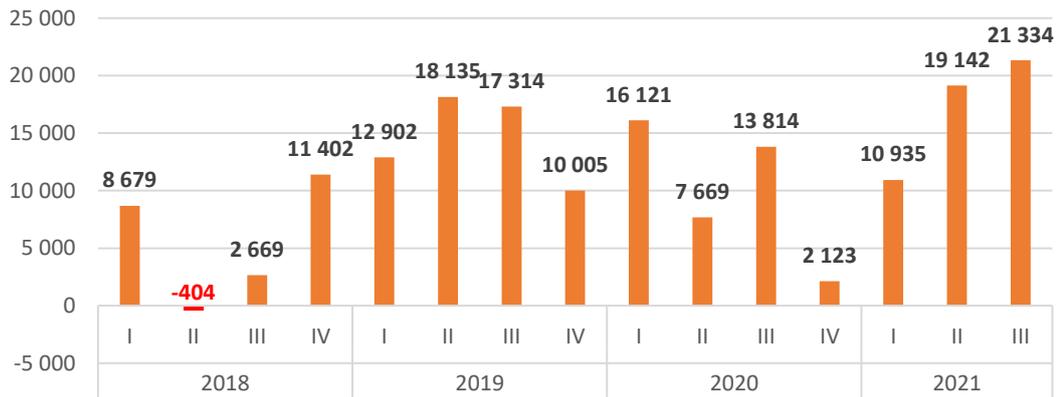

Рис. 3.8. Співвідношення прибуткових та збиткових банків України у 2018-2021 рр.

*Складено автором [38]

Аналізуючи динаміку прибуткових та збиткових банків України в період 2018-2021 рр., можемо зробити висновок, що відбулося різке падіння прибутків в діяльності банків у другому кварталі 2020 року. Така ситуація була спричинена першою хвилею карантинних обмежень в Україні, що спричинила пандемія COVID-19. Як наслідок бізнес середовище потрапило у зону ризику. До кінця 2020 року ситуація тільки погіршилася. Починаючи з першого кварталу 2021 року прибутковість банків має тенденцію до зростання та стабільності, що свідчить про адаптацію сектору до карантинних обмежень та впливами, що спричинила пандемія.

Страхові компанії також ретельно вивчають потенційний вплив COVID-19 на їх короткострокові та довгострокові фінансові перспективи. Недоліки зі страхових випадках, мабуть, будуть притаманні тим сфер бізнесу, яким страхові компанії оформляють поліси, та його правил страхування. Однак найважливішою причиною для занепокоєння є те, як спалах інфекції може вплинути на економічну обстановку, зокрема, на перспективи зростання та рентабельність гарантійних та інвестиційних портфелів страхових компаній. Щодо кількості страхових компаній, можемо зробити висновок, що вони аналогічно мають тенденцію до скорочення їх кількості. Це може бути

спричинено тим, що пандемія COVID-19 призвела до скорочення обсягів вантажоперевезень та уповільнення торгівлі, що спричинило різке падіння премій зі страхування вантажів.

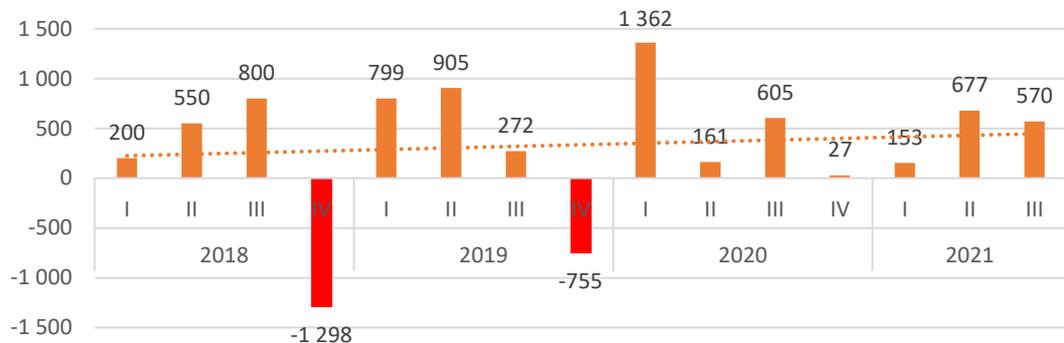

Рис. 3.9. Співвідношення прибуткових та збиткових страхових компаній України у 2018-2021 рр.

*Складено автором [38]

Через пандемію COVID-19 ринок страхування в Україні і по всьому світу зазнав певних змін. За останні роки страхування розвивалося і на 2020 рік робилися позитивні прогнози. Проте COVID-19 привів до різкого спаду і вже у другому кварталі 2020 року це відобразилося на прибутковості страхових компаній (рис.3.9).

Нові умови функціонування призвели як до позитивних, так і негативних наслідків. Особливо негативно пандемія вплинула на авіа-страхування і на страхування майна, так як саме ці сфери не були необхідними через карантин. Автострахування також зазнало певних втрат, особливо через зменшення кількості контрактів, що стосуються страхування нового авто. Найбільше COVID-19 вплинув на страхування здоров'я. Страхові компанії змінюють свої програми чи вносять певні корективи, до того ж з'являється новий ризик – коронавірус, від якого вже страхують багато компаній. Такі зміни призводять до зміни тарифів страхування і перестрахування.

3.2. Ранжування загроз фінансовій безпеці бізнесу в Україні

Пандемія як виклик фінансовій безпеці бізнесу в усіх країнах світу та впроваджені заходи боротьби з нею змусили переважну більшість суб'єктів бізнесу за винятком фармацевтичної, харчової, деяких сфер легкої промисловості призупинити свою діяльність чи вимушено зменшити обсяги виробництва й реалізації продукції чи надання послуг.

В кризових умовах у відповідь на сучасні виклики та загрози підприємства впроваджують принципово нові методи організації віддаленої роботи персоналу та організації роботи в офісах з дотримання соціальної дистанції.

Перед бізнесом постала необхідність чіткого розмежування дестабілізуючих чинників та ранжування їх за рівнем небезпеки з метою своєчасного реагування на потенційні загрози та вчасної мінімізації впливу реальних загроз, на поширення яких суб'єкти бізнесу не мають важелів впливу.

Концептуальна схема взаємозв'язку загроз та інших негативних чинників в контексті забезпечення фінансової безпеки бізнесу в умовах пандемії представлена на рисунку 3.10.

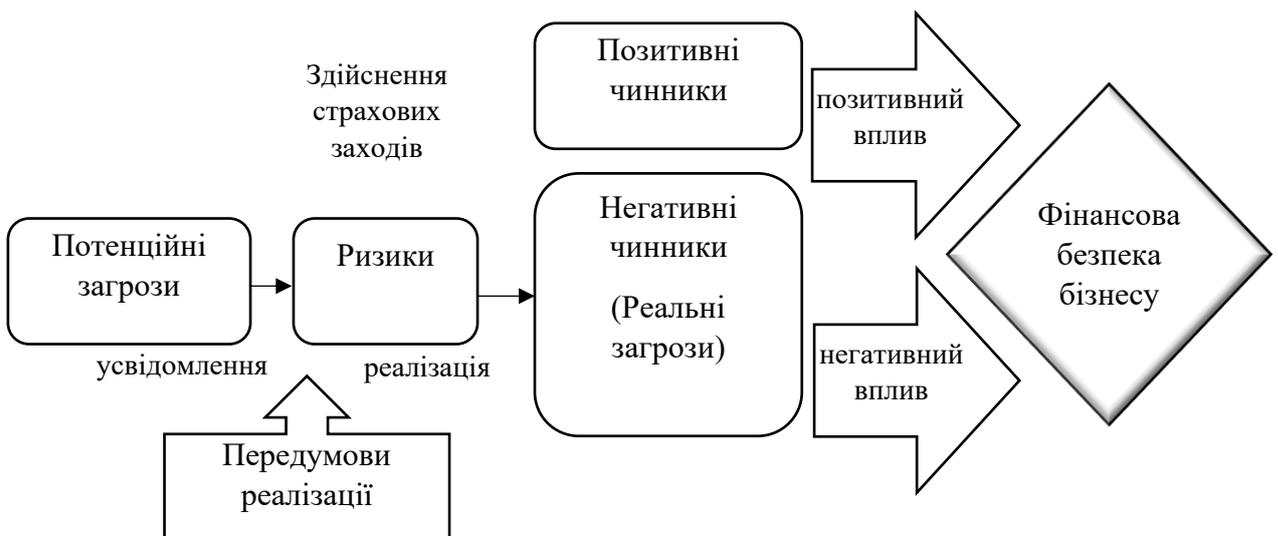

Рис. 3.10. Вплив загроз та інших негативних чинників на фінансову безпеку бізнесу

*Складено автором [44]

В процесі функціонування бізнесових структур постійно змінюється або трансформуються організаційна структура виробництва, система управління бізнес-процесами, технології господарської діяльності, схема комунікативних зв'язків із різними контрагентами тощо.

Навіть підприємство, яке сповільнило свій рух в умовах епідемічної небезпеки під впливом реальних загроз фінансовій безпеці бізнесу, або знаходиться на стадії ліквідації, відчуває вплив трансформаційних процесів, які відбуваються в національній економіці й суспільстві в цілому.

За результатами комплексного аналізу та оцінювання індикаторів фінансової безпеки виявлено реальні та потенційні загрози фінансовій безпеці бізнесу, що представлено в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Реальні та потенційні загрози фінансовій безпеці бізнесу в умовах пандемії

Потенційні загрози	Реальні загрози
Скорочення фінансування та інвестицій у бізнес та економіку в цілому	Зменшення обсягів виробництва й реалізації продукції через порушення ланцюгів поставок, реалізації продукції чи надання послуг у звичних об'ємах у зв'язку з карантинними обмеженнями зумовленими пандемією COVID-19
Скорочення видатків і кредитування	Зниження рівня рентабельності операційної діяльності підприємств
Втрата конкурентоспроможності суб'єктів бізнесу на світовому ринку торгівлі та праці	Різке скорочення кількості зареєстрованих суб'єктів бізнесу (гостра ситуація серед малих та середніх підприємств)
Недоотримання надходжень до бюджету країни (дефіцит бюджету)	Збільшення кількості безробітних
Зниження зовнішньоекономічної безпеки країни	Різке падіння реального ВВП України
Високий рівень інфляції	Тіньова економіка
Відтік кваліфікованих кадрів	Низький рівень капіталізації фондового ринку

*Складено автором [27]

Основними системними загрозами фінансовій безпеці бізнесу в Україні на макрорівні є:

- недостатні обсяги вітчизняних та іноземних інвестицій;
- часта зміна законодавства у фінансовій сфері;
- низький рівень конкурентоспроможності банківської системи України;
- нерозвиненість вітчизняного фондового ринку;
- інфляція та низький рівень використання фінансових інструментів;
- високий рівень зовнішнього боргу та відтік капіталу за межі України;
- дефіцит бюджету;
- тіньова економіка

В процесі свого функціонування суб'єкти бізнесу стикаються також і з внутрішніми загрозами фінансової безпеки, які залежать від особливостей фінансово-господарської діяльності підприємництва.

Основними внутрішніми загрозами фінансовій безпеці бізнесу є: низький рівень менеджменту на підприємстві, неефективна система маркетингу, відсутність стратегічних та тактичних планів, низький рівень оснащення підприємства, недостатня ліквідність активів підприємства, неефективна структура капіталу підприємства, низький рівень самофінансування підприємницьких структур, плінність кадрів та низький рівень їх кваліфікації.

Окремо варто виділити сучасні додатково набуті зовнішні загрози в умовах епідемічної небезпеки, які не залежать від фінансово-господарської діяльності суб'єкта підприємництва й їх суб'єкти бізнесу можуть лише мінімізувати. Пандемія підтвердила загальний тренд останніх десятиліть до зростання не прогнозованості загроз та невизначеності їх впливів, що робить неприйнятним стандартний підхід до безпеки як захищеності від набору конкретних заздалегідь визначених загроз.

Наразі саме стійкість в умовах невизначених та непрогнозованих загроз, яка досягається через оптимізацію внутрішніх механізмів дієздатності та функціональності державних та приватних суб'єктів, має розглядатись як підґрунтя безпеки.

Опитування проведені ТОВ «ІНФО САПІЄНС» для Представництва Центру міжнародного приватного підприємництва в Україні серед українських підприємців малого та середнього бізнесу показало, що основною перешкодою під час пандемії є обмеження діяльності підприємств яке в сукупності зі зменшенням попиту на внутрішньому ринку та низькою купівельною спроможністю найбільш негативно впливає на діяльність бізнесу.

Таблиця 3.4

Вплив заходів «адаптивного» карантину на діяльність бізнесу: за галузями

Галузь	Наскільки заходи, введені урядом під час жорсткого карантину, обмежили діяльність вашого бізнесу?			
	Дуже сильно	Частково	Не обмежували	Важко сказати
Гуртова і роздрібна торгівля	70%	24%	5%	0%
ІТ (інформаційні технології)	48%	44%	7%	0%
Промисловість	69%	24%	5%	1%
Публічні послуги	90%	6%	3%	1%
Сільське, лісове, рибне г-во	42%	53%	6%	0%
Фінанси, підприємництво	60%	29%	8%	3%
Будівництво	54%	40%	0%	6%
Оренда, логістика, транспорт	57%	32%	6%	5%
Інші послуги	85%	11%	2%	3%

*Складено автором [9]

Результати проведених досліджень показують, що на фінансову безпеку під час пандемії бізнесу впливають зовнішні (екзогенні) та внутрішні (ендогенні) ризики, що виникають під час діяльності суб'єктів господарювання.

Дія відповідних ризиків призводить до зменшення фінансових результатів та показників, що характеризують фінансовий стан підприємства та рівень його фінансової безпеки. Систематизація таких ризиків наведена в таблиці 3.4. Загальним фінансовим наслідком впливу пандемічної кризи є зменшення ринкової вартості підприємства та його інвестиційної привабливості

Обмеження діяльності підприємств передусім спричинено зменшенням попиту на внутрішньому ринку. Цей чинник є тим більш важливим, що саме низька купівельна спроможність традиційно є основною перешкодою розвитку бізнесу в Україні, а наслідки пандемії і карантину ще більше посилили негативний вплив цього чинника.

Підприємства всіх розмірів ставлять цей чинник на перше місце за силою негативного впливу, і страждають від нього приблизно однаково: близько 70% респондентів оцінили вплив як «дуже негативний» або «негативний». На другому місці – продовження дії карантинних заходів, негативний вплив цього чинника зазначили 69% мікро-, 65% малих та 58% середніх підприємств.

Труднощі із логістикою мали негативний вплив на приблизно половину респондентів кількісного опитування. Решта обмежень, як-от порушення ланцюжків поставок та необхідність забезпечення соціального дистанціювання, мали негативний вплив приблизно на кожне третє підприємство, а зменшення попиту на міжнародних ринках мало значення лише для експортерів.

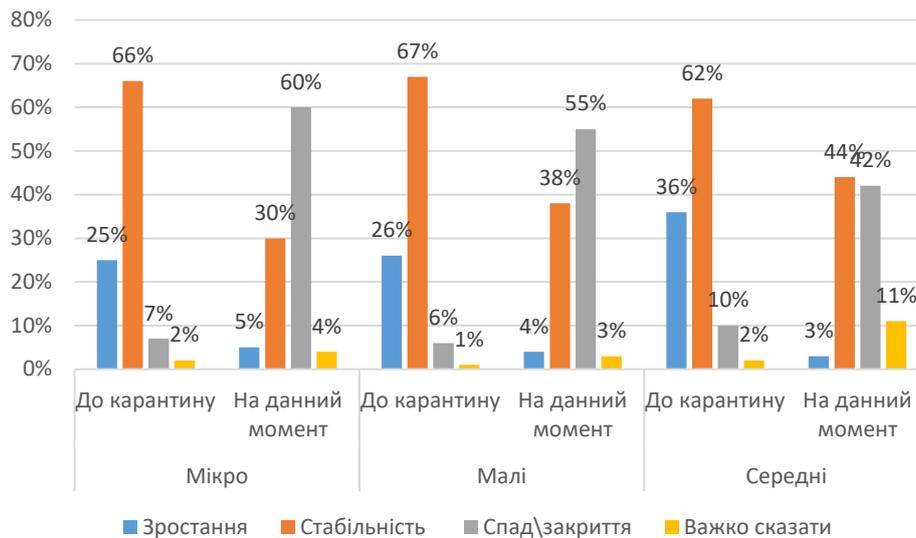

Рис. 3.11. Результати опитування щодо оцінки розвитку бізнесу до карантину та сьогодні

*Складено автором [38]

Також є серйозні побоювання, що продовження поширення COVID-19 може поставити під загрозу не тільки фінансову безпеку бізнесу. Інші пандемії, включаючи ГРВІ, ГРВІ та пташиний грип, підвищили ціни на продукти харчування та викликали паніку на ринку в чутливих районах. На щастя, ми ще не побачили основних ознак того, що COVID-19 спричиняє дефіцит продовольства.

Розподіл продовольства може бути дещо порушений через перебої в транспортуванні та введення обмежувальних карантинних заходів, але основні товари не передаються значною мірою порівняно з більш дорогими продуктами харчування, оскільки ці товари можна завантажувати, відправляти та розвантажувати з мінімальними витратами персоналу та часу. При цьому світові запаси довготривалих товарів, таких як пшениця та рис, мають бути достатніми, щоб задовольнити будь-який підвищений попит. Таким чином, значних збоїв у виробництві основних продуктів харчування не було, а ризик спалаху коронавірусу мінімальний.

Однак інші частини системи харчування можуть бути більш вразливими. З цієї точки зору уряди повинні діяти швидко та неупереджено, щоб перемогти коронавірус та його фінансові та економічні наслідки.

Таблиця 3.5

Індекс споживчих цін по індустріям за 2020 рік та 3 місяці 2021 року, %

Індустрія	2020	2021
Індекс споживчих цін	4,7	4
Продукти харчування та безалкогольні напої	44	5,6
Алкогольні напої, тютюнові вироби	8	3
Одяг і взуття	-0,3	5,2
Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	11,8	4,2
Предмети домашнього вжитку, побутова техніка	0,8	1
Охорона здоров'я	7,5	1,6
Транспорт	3,4	4,4
Зв'язок	3,2	1,2
Відпочинок і культура	0,1	1,9
Освіта	12,2	2,1
Ресторани та готелі	3,1	2
Різні товари та послуги	4,3	1,6

*Складено автором [5]

Описані вище загрози фінансовій безпеці бізнесу є каталізаторами додаткових загроз за іншими складовими економічної безпеки бізнесу, так проблеми кадрового забезпечення, пов'язані з незадовільними умовами праці, плинністю кадрів та звільненням працівників у зв'язку із скороченням обсягів господарської діяльності найчастіше супроводжується витоком конфіденційної інформації та є каталізаторами загроз інформаційній та іншим складовим економічної безпеки бізнесу в цілому.

3.3. Моделювання впливу загроз в умовах пандемії на фінансову безпеку бізнесу

Ефективність заходів із протидії загрозам фінансовій безпеці бізнесу залежить від своєчасності їх виявлення, адже в результаті впливу загроз на систему фінансової безпеки бізнесу, зокрема, на фінансові інтереси суб'єкта бізнесу відбувається порушення зв'язків, втрата фінансової стійкості бізнесу з можливими подальшими структурними змінами в фінансовому забезпеченні його діяльності.

Проявом існування та негативного впливу загроз є відхилення показників фінансової безпеки бізнесу від їх оптимальних значень. Поширення загроз за відсутності дієвих механізмів їх мінімізації чи зниження негативного впливу призводить до перетворення реальних загроз в системні, які є каталізаторами додатково набутих загроз. В свою чергу як системні, так і додатково набуті загрози можуть виступати чинниками та умовами виникнення інших потенційних загроз фінансовій безпеці бізнесу.

Систематизувавши міжнародний досвід підтримки фінансової стійкості та забезпечення фінансової безпеки бізнесу в умовах пандемії COVID-19 (додаток А) слід відмітити, що уряди країн Європи виявили готовність підтримувати бізнес через існуючі та новостворені в кризових умовах державні програми, зареєструвавши в яких суб'єкт бізнесу може зберегти як власні фінансові ресурси, так і робочі місця, отримавши від фінансування тимчасового безробіття.

Детально проаналізувавши дії урядів країн, можна зазначити, що уряд України пом'якшив зовнішній тиск на бізнес за рахунок надання деяких пільг і знижок, а також мінімальної компенсації заробітної плати для роботодавців, тим не менш, цього звичайно буде недостатньо для підтримки життєдіяльності малого і середнього бізнесу в Україні в умовах максимального впливу глобальних викликів і загроз. Усі ці заходи мають дещо послабити навантаження на український бізнес, проте, на наш погляд, це не суттєво

Ефективне виконання завдань моніторингу загроз фінансовій безпеці бізнесу дозволяє: по-перше, своєчасно виявляти чинники та умови, а також події, явища і процеси, що виникають у результаті викликів пандемії, які є джерелами загроз, з подальшим оцінюванням ступеня їх впливу на фінансову безпеку бізнесу; по-друге, сформулювати пріоритетні напрями мінімізації загроз фінансовій безпеці бізнесу; по-третє, оперативно скоригувати рішення фінансового менеджменту відповідно до пріоритетних напрямів забезпечення фінансової безпеки бізнесу.

Застосування комплексного підходу на основі запобігання й мінімізації загроз через моделювання процесу їх прояву та поширення дозволяє запропонувати структурно-логічну послідовність формування пріоритетних напрямів мінімізації загроз фінансовій безпеці бізнесу, яку наведено на рисунку 3.13.

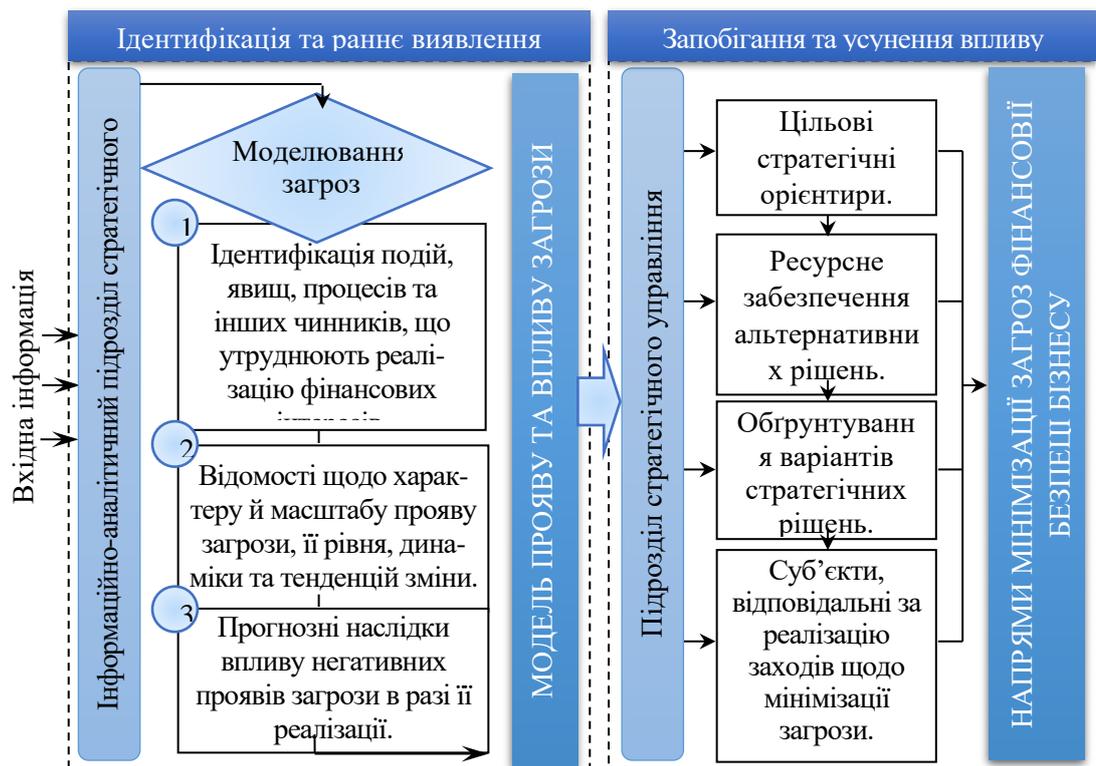

Рис. 3.13. Структурно-логічна послідовність формування пріоритетних напрямів мінімізації загроз фінансовій безпеці бізнесу

*Складено автором [40]

Розвиток бізнесу та гарантування дотримання безпечного рівня індикаторів фінансової безпеки дозволить зменшити негативний вплив сучасних загроз, пов'язаних із карантинними обмеженнями, на рівні окремих регіонів та країни в цілому; забезпечити раціональне використання всіх видів ресурсів і фінансових ресурсів; створити конкурентне середовище в докризовий період; ініціювати впровадження інформаційно-комунікаційних технологій та інноваційного процесу в рамках промислової революції та нумерації економіки та видів діяльності.

Рис. 3.14. Комплексна схема процесу управління фінансовою безпекою бізнесу

*Складено автором [1]

Запропонована методологія IDEF включає такі методи моделювання, як: IDEF0 (яка має застосування при створенні функціональної моделі, що відображає структуру та функції системи, а також інформаційні потоки та матеріальні об'єкти, що з'єднують ці функції), IDEF1 (використовується для побудови інформаційної моделі що відображає структуру та зміст інформаційних потоків, необхідних для підтримки функцій системи), IDEF2 (дозволяє побудувати динамічну модель змінних у часовій поведінці функцій, інформації та ресурсів системи) [1].

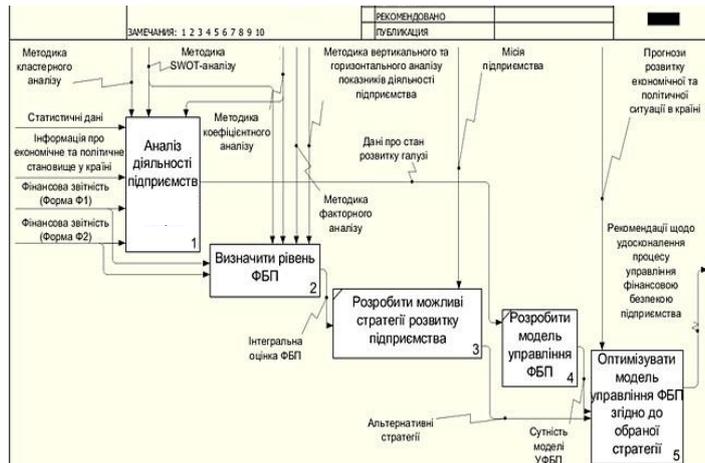

Рис. 3.15. Комплексна схема процесу управління фінансовою безпекою бізнесу

*Складено автором [1]

Основу підходу і, як наслідок, методології IDEF0, складає графічна мова опису (модельовання) систем, що відрізняється здатністю наочно демонструвати широкий спектр ділових, виробничих та інших процесів і операцій підприємства на будь-якому рівні деталізації. За допомогою графічних образів, що використовуються у цій моделі, можна отримати точний та лаконічний опис модельованих об’єктів, забезпечити зручність використання і інтерпретації цього опису, не перевантажувати створювану модель зайвими даними

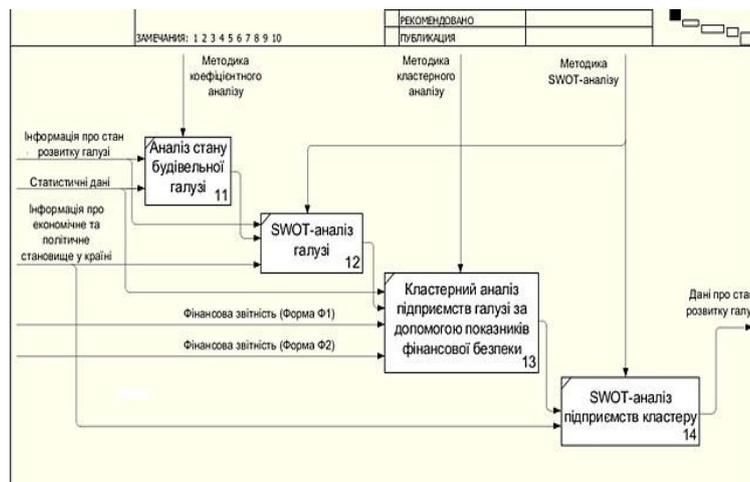

Рис. 3.16. Комплексна схема процесу управління фінансовою безпекою бізнесу

*Складено автором [1]

Таким чином, управління фінансовою безпекою як на макро-, так і на мікрорівнях повинно здійснюватися на основі: вибору адекватного алгоритму адаптивного управління; застосування ефективних інструментів механізму забезпечення фінансової безпеки.

У той же час важливо відзначити, що якість управління відкритою будь-якою соціально-економічною системою значною мірою залежить від ефективності використання інформації, яка може бути отримана шляхом оцінки та обробки вхідних параметрів, що характеризують динаміку факторів впливу зовнішнього і внутрішнього середовища.

Розглянемо процес оцінки та аналізу діяльності бізнесу та рівня фінансової безпеки. Аналіз рівня фінансової безпеки бізнесу починається із визначення підходу до його оцінки.

На нашу думку, для ефективного забезпечення фінансової безпеки бізнесу необхідний системний підхід, який припускає, що необхідно враховувати всі умови його діяльності, а сам механізм управління повинен мати чітко окреслені елементи, схему їх дії та взаємодії.

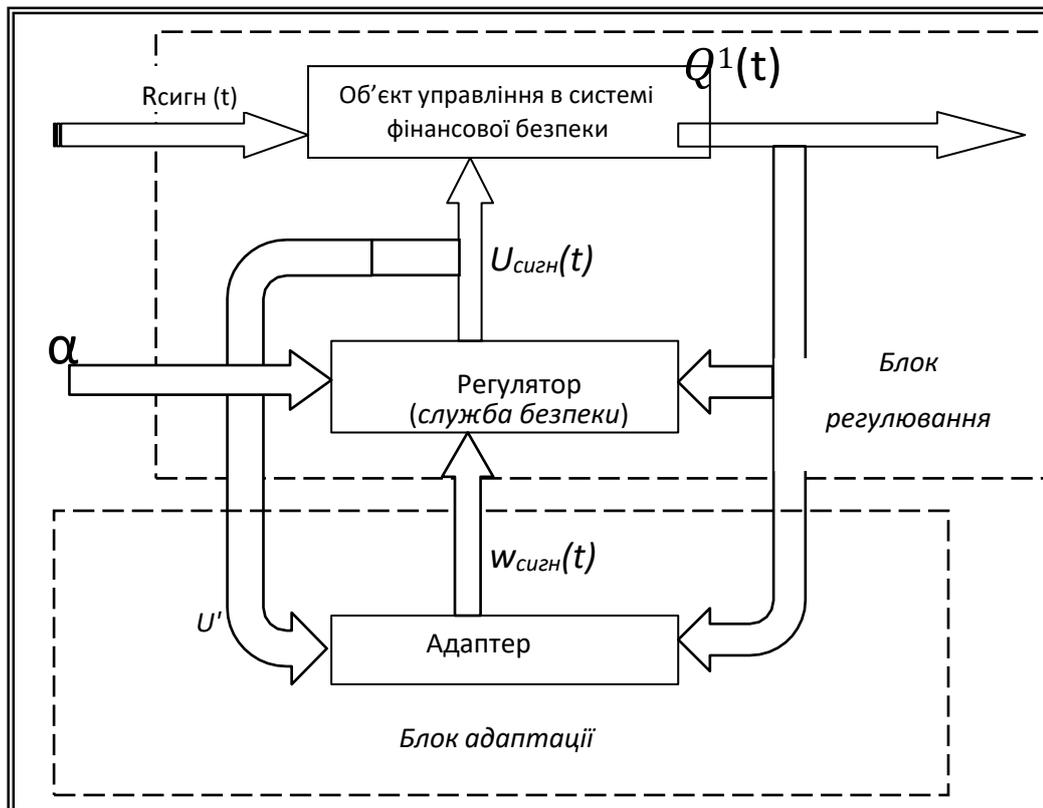
На основі обраного підходу визначається набір показників, які необхідно проаналізувати для встановлення рівня фінансової безпеки бізнесу. За результатами аналізу показників складається інтегральна оцінка рівня фінансової безпеки суб'єкта господарської діяльності.

Побудована модель складається з ієрархічного ряду діаграм, які поступово відображають рівні все більш докладних описів функцій та їх інтерфейсів у межах системи. За рахунок цього користувачі інформації про стан управління фінансово-економічної безпеки можуть спостерігати за відповідним процесом та вносити корегування для оперативного усунення та постійного моніторингу ситуації та виявлених недоліків.

Ключовим елементом мінімізації загроз фінансовій безпеці бізнесу є моніторинг вхідної інформації про зовнішні й внутрішні фактори, умови,

явища, події та процеси економічного розвитку бізнесу й розроблення на цій основі моделі прояву та поширення загрози.

Моделювання загроз передбачає ідентифікацію й раннє виявлення явищ, подій та процесів, які перешкоджають чи унеможливають реалізацію фінансових інтересів. Модель має містити відомості щодо характеру й масштабу прояву загрози, її рівня, динаміки та тенденцій зміни, а також передбачає висвітлення прогностичних наслідків впливу негативних проявів загрози в разі її реалізації.

$R_{\text{сигн}}(t)$ – вхідні інформаційні потоки (впливи зовнішнього середовища);

$Q^1(t)$ – показник захищеності (інтегральний показник рівня фінансової безпеки);

$U_{\text{сигн}}(t)$ – управляючі дії;

U' – управлінські рішення, які потребують адаптації;

$w_{\text{сигн}}(t)$ – адаптовані управлінські рішення;

α – необхідне значення показника захищеності.

Рис.3.17. Управління фінансовою безпекою

*Складено автором [45]

Результати моніторингу загроз мають надходити до підрозділу забезпечення фінансової безпеки суб'єкта бізнесу з метою формування пріоритетних напрямів мінімізації загроз його фінансовій безпеці, яке відбувається виходячи із цільових стратегічних орієнтирів та оптимальних значень індикаторів фінансової безпеки бізнесу. При обґрунтуванні варіантів рішень визначаються суб'єкти, відповідальні за впровадження заходів щодо реагування на загрози, а також ресурсне забезпечення реалізації альтернативних напрямів мінімізації загроз.

Для організації ефективного процесу управління фінансовою безпекою бізнесу, пропонується використати структурно-функціональну модель управління даним процесом.

Для цього застосуємо складену методологію IDEF, яка в останній час набула особливої популярності у сфері моделювання бізнес-процесів [1].

За результатами проведеного дослідження сформовано рекомендації для забезпечення безперервності бізнесу та мінімізації фінансових загроз в умовах епідемічної небезпеки, зумовленої пандемією COVID-19.

1. Розроблення стратегії та план ліквідності й управління готівкою, що дозволить бізнесу оптимізувати ресурси під час кризи та уникнути або мінімізувати загрози фінансовій безпеці.

2. Розробка стратегії, яка включатиме визначення ймовірних ризиків, що відповідають особливостям бізнесу, оцінка їх з точки зору ймовірності та величини впливу, а також визначення стратегії реагування та моніторинг прогресів, допоможе мінімізувати вплив кризи на бізнес-процеси.

3. Налагодження ефективної, гнучкої, готової до адаптації при зміні факторів зовнішнього та внутрішнього середовища системи координації та зв'язку між підрозділами та окремими працівниками суб'єкта бізнесу, оскільки людські ресурси залишаються основним ресурсом бізнесу та відіграють ключову роль у забезпеченні його безперебійної діяльності.

4. Формування можливості альтернативних способів доставки та транспортування продукції, вивчення механізмів віддаленого надання послуг.

5. Перегляд бюджетів та бізнес-планів. Компанії повинні перевірити фінансові плани на стійкість до різних кризових сценаріїв. Компанія повинна розуміти та як можливі виклики відобразяться на фінансових результатах і як довго цей вплив може тривати. Якщо діючі плани та бюджети більше не актуальні в сучасних реаліях, компаніям слід переглянути їх, щоб залишатися гнучкими. Там, де ризики мінімізувати не є можливим, потрібно врахувати відповідні збитки у певному операційному періоді, а також провести відповідну роботу із контрагентами, яких ці зміни в планах і бюджетах стосуються: персонал, постачальники, клієнти тощо.

6. Моніторинг інформаційного середовища, відстеження нових викликів та вчасне визначення змін середовища й відповідно реагування на них. Потрібно налагодити роботи по оперативному, своєчасному, повному інформуванню всієї структури організації щодо новин в сфері охорони здоров'я, державних програм по підтримці бізнесу, новин щодо нових обмежень, які вводяться на місцевому чи національному рівні, змін у графіках руху громадського та інших видів транспорту.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі було визначено, що після кризи спричиненою COVID-19 світ та економіка в цілому навряд чи зможуть стати колишніми. Наслідки, ймовірно, не матимуть нічого спільного з тим, що світ бачив досі, враховуючи силу та швидкість, з якими коронавірус поширився повсюдно. У цих умовах бізнес, насамперед всього, малий бізнес має розглянути можливі форми прогнозування наслідків економічного впливу пандемії.

Україна, як і інші країни світу, зазнає відчутного негативного впливу світової пандемії, скорочення світового попиту і карантинних заходів, запроваджених всередині країни. У свою чергу всі ці чинники, незважаючи на заходи державної підтримки, призвели до погіршення фінансової безпеки бізнесу, що відобразилося за її основними індикаторами, зокрема у 2020 році

відбулося різке скорочення кількості зареєстрованих суб'єктів бізнесу – більш ніж на чверть в порівнянні з 2019 роком з 1,942 млн. до 1,395 млн. Було визначено, що загальна проблема фінансової безпеки бізнесу полягає у тому, що деякі власники малого бізнесу ризикують припинити діяльність через нездатність підготуватися до кризи. Основні проблеми полягають у тому, що цілій низці підприємців не вистачає адекватних стратегій кризового управління, щоб пережити несподівані обмеження у діяльності.

Проведено порівняльний й трендовий аналіз індикаторів фінансової безпеки бізнесу та виявлено реальні загрози фінансовій безпеці бізнесу в Україні, серед яких зменшення обсягів виробництва й реалізації продукції через порушення ланцюгів поставок, реалізації продукції чи надання послуг у звичних об'ємах у зв'язку з карантинними обмеженнями зумовленими пандемією COVID-19, зниження рівня рентабельності операційної діяльності підприємств, різке скорочення кількості зареєстрованих суб'єктів бізнесу, зростання рівня безробіття та інші.

Здійснено моделювання процесу поширення та впливу загроз на фінансову безпеку бізнесу, в результаті чого розроблено відповідну структурну модель, за якою здійснюється ідентифікація загроз та їх негативного впливу, що дає можливість здійснювати мінімізацію загроз фінансовій безпеці бізнесу з урахуванням недоліків фінансового менеджменту та дії зовнішніх дестабілізуючих чинників, що впливають на функціонування суб'єктів бізнесу.

Таким чином, незважаючи на значну кількість змінних і обмежень, які мають бути враховані в процесі аналізу виникнення, поширення та впливу загроз, лише невелику частину з них можна визнати суттєвою для опису системи фінансової безпеки бізнесу. Тому в даному випадку доцільною є процедура спрощення опису системи фінансової безпеки, на основі якої була побудована модель.

РОЗДІЛ 4

НАПРЯМИ ЗАПОБІГАННЯ ЗАГРОЗ ФІНАНСОВІЙ БЕЗПЕЦІ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ЕПІДЕМІЧНОЇ НЕБЕЗПЕКИ

4.1. Світовий досвід протидії загрозам фінансової безпеки бізнесу в умовах пандемії

Будь-які кризи завжди несуть з собою як загрози, так і можливості. Більш за все це видно в сфері бізнесу, де можна чітко відслідкувати як впливає той чи інший аспект кризи на діяльність бізнесу в різних галузях.

Криза COVID-19, за розвитком якої можна спостерігати останній рік, не є винятком і, як і всі інші, також, несе в собі абсолютно різноманітні можливості та загрози. Трансформація підприємства є лише назвою процесу змін в ньому. Основною відмінністю цих змін є джерело їх походження по відношенню до підприємства: це внутрішнє його середовище або зовнішнє.

Кожне з них потребує окремого аналізу і є важливою частиною діяльності будь-якого бізнесу, оскільки ці середовища однаково сильно впливають на діяльність підприємства.

Внутрішнє середовище – є тими факторами, вплив яких на діяльність підприємства, зародився на самому підприємстві і впливає лише на саме підприємства та пов'язані з ним сторони (або, іноді, на весь ринок: якщо підприємство є великим гравцем в окремій індустрії, а фактор змін є дуже значним): бойкот працівників, нещасний випадок на виробництві, зміна керівництва компанії.

Зовнішнє середовище – це ті фактори, які зароджуються поза межами підприємства і на які воно слабо або, взагалі, ніяк не може вплинути, проте ці фактори можуть сильно вплинути на саме підприємство: зміна регуляторної, монетарної або фіскальної політики урядом, вибори, надання міжнародних кредитів, політичні ігри (бюрократичні та корупційні фактори).

Необхідним є зосередження на аналізі змін в макроекономічній ситуації до, під час та прогноз на період після кризи COVID-19, як найактуальнішого прикладу внесення змін в умови роботи ринків.

Ну а зміни у внутрішньому середовищі необхідно розглядати на основі того активу підприємства, яка і зазначає першим цих змін і відображає рух бізнесу – стратегія.

Саме стратегія і є рушійним активом будь-якої трансформації: всі зміни починаються саме в ній. Звісно, на великих підприємствах кожний окремий бізнес-підрозділ має свою стратегію та бачення розвитку. Проте, тут мова йде про загальну стратегію розвитку компанії. Основний напрям руху задає єдина визначена підприємством стратегія.

Ну а говорячи загалом про проходження процесів трансформації та перенесення криз, варто сказати, що бізнесу необхідно перестати реагувати на чорних лебедів ринку і перейти до роботи над підвищенням власної стабільності та еластичності до змін.

Світ у 2020 році уявлявся зовсім інакшим за прогнозами політиків, економістів та соціологів. Вірус, який виник на харчовому ринку китайського міста, створив не лише світову пандемію, а й в усіх світах економічну кризу та, частково, рецесію (повний економічний спад).

Світова пандемія, яка почала кризу в сфері охорони здоров'я, створила криз загальносвітовий та загальноринковий розлад системи.

Пандемія оголила занадто багато проблем нашого суспільства, щоб вже можна було уникнути загальної кризи. Діюча модель міжнародних відносин заржавіла, оскільки деградувала сама система демократії. А, також, тому, що сам капіталізм деградував – ми самі створюємо ті прояви нерівності, врегулювати які ми потім не здатні.

За психологією людини, під час будь-якої катастрофи ми прагнемо згуртуватися та вирішити проблему разом. Але схожі ситуації в масштабах країн показують динаміку до абсолютно протилежних рішень. Після спалаху іспанки, 100 років тому, країни шлях відновлення політики протекціонізму. В

умовах нинішньої пандемії це проявиться в тому, що кожна країна намагається перш за все забезпечити необхідними ресурсами своїх громадян. Якщо розглядати таку ситуацію в рамках однієї людини, то суспільство буде вважати це егоїзмом і сприймати таку поведінку негативно. Проте, якщо дивитись на ситуацію в масштабах країн, то ситуація цілком нормальна і дуже вигідна для всіх, окрім тих країн, для кого процеси глобалізації у світі є частиною національної економіки, без яких країна жити не може.

Саме глобалізація, яка стала одним з фундаментів економічних, політичних та соціальних успіхів капіталізму, стала прокляттям для багатьох країн під час кризи COVID-19. Повернути виробництво на територію США, з Китаю та Мексики – бажання США зменшити залежність від інших країн, особливо потенційних ворогів, таких як Китай. Створена пандемією криза ланцюжків поставок є однією з найбільших загроз для діяльності бізнесу на даний момент і, скоріше за все, на весь майбутній 2021 рік (до моменту відновлення всіх втрачених ланок світового логістичного процесу, якщо таке можливо).

Додатковим фактором того, що підвищує мотивацію світових лідерів до часткового повернення протекціонізму є значні темпи збільшення вагомості Китаю у світовій економіці і залежність від нього економік багатьох інших країн. І це враховуючи те, що і сам Китай проводить деяку політику протекціонізму: в 2017 році в Китаї був прийнятий закон «Про національну розвідку», за яким кожна китайська компанія повинна виконувати накази Комуністичної Партії Китаю. Отже, якщо КПК скаже, що завод необхідно переставити на виробництво інших товарів, необхідних країні, компанія муситиме це зробити, що звичайно автоматично зриває ті ланцюжки поставок, які залежали від цього заводу.

Навіть деякі політики ЄС визнають той факт, що Європа занадто сильно залежить від поставок з Китаю. Те саме, до речі, можна сказати про залежність ЄС від російського газу, хоча вплив Росії на інші області світової економіки доволі обмежений.

Якщо говорити детальніше про окремі сфери, то варто звернути увагу на фармацевтику. Адже саме від розвитку цієї галузі в прямому сенсі цього залежить життя світу. Однією з головних основ будь-якого препарату є активний фармацевтичний інгредієнт. Не зважаючи на те, що практично в будь-якій країні є мінімум декілька вітчизняних фармацевтичних компаній, лише обмежене число таких компаній у світі є виробниками цих інгредієнтів. А тому розриви у цьому логістичному ланцюжку поставок можуть привести до дуже важких обставин в будь-якій країні.

Проте, серед хаосу кризи завжди криються можливості, реалізація яких можлива за сприятливих обставин і, вже зазначених вище, проблем ринку: при наявності в бюджеті грошей, мотивації до дій уряду та прогалин, спричинених кризою, на ринку, вимальовуються можливості для бізнесу.

Для прикладу, криза безповоротно знищує такі сфери бізнесу як організація оффлайн-заходів (свята, корпоративи і т.д.), оффлайн-освіта та інші, проте створює на їх місці нові можливості для нового бізнесу: платформи для онлайн-зустрічей (Zoom, Microsoft Teams, Skype), доставка їжі, продуктів та інших товарів (Raketa, Glovo) та платформи для онлайн-освіти (Edx, Coursera, Prometheus).

Зважаючи на успіхи світу у процесі вакцинації, можна сказати, що про кінець пандемії вже можна «хоча б мріяти», однак зараз як раз є час, коли необхідно докласти найбільших зусиль. Зокрема, урядам необхідно активно продовжувати проведення антикризової політики (як в сфері охорони здоров'я, так і в економічній та соціальній сферах):

- масове тестування населення, карантин та жорсткі обмеження на пересування, якнайшвидше отримання вакцини;
- монетарна політика урядів: нульові відсоткові ставки, купівля державою цінних паперів фондів, банків та інших підприємств для їх підтримки, а також прямі виплати бізнесу для його підтримки – «гроші з гелікоптера»;
- стимулювання банків продовжувати кредитувати малий та середній бізнес.

Говорячи про зміни у макроекономічній ситуації України та світу, варто, перш за все, звернутися до статистичних даних МВФ. Відповідно до аналітики фонду, можна з впевненістю сказати, що звичність роботи бізнесу в умовах постійних мікро та макро криз в країні та окремих індустріях на ринках країн, що розвиваються, дало їм можливість легше перенести кризу COVID-19 [43]. В таблиці 4.1., можна бачити порівняння темпів зростання та спаду ВВП у різних групах країни на протязі 2017-2020 років і прогноз від МВФ на 2021-2023 рр.

Таблиця 4.1

Ріст ВВП по аналітичним групам, відповідно до даних МВФ

Аналітичні групи	Значення						
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Розвинуті економіки	2,5	2,3	1,6	-4,7	5,1	3,6	1,8
Країни Азії, що розвиваються	6,6	6,4	5,3	-1	8,6	6	5,8
Країни Європи, що розвиваються	4,1	3,4	2,4	-2	4,4	3,9	3
Країни, що розвиваються	4,8	4,5	3,6	-2,2	6,7	5	4,7
Євро-зона	2,6	1,9	1,3	-6,6	4,4	3,8	1,9
Європейський Союз	3	2,3	1,7	-6,1	4,4	3,9	2,3
Латинська Америка та Кариби	1,3	1,2	0,2	-7	4,6	3,1	2,7
Близький Схід та Центральна Азія	2,5	2	1,4	-2,9	3,7	3,8	3,6
Інші розвинуті економіки	3,1	2,8	1,8	-2,1	4,4	3,4	2,5
Африка	3,1	3,2	3,2	-1,9	3,4	4	4,1

*Складено автором [37]

Отже, як можна бачити, Україна в 2018 та 2019 роках мала чудові темпи росту – 3,4% та 3,2%, відповідно, що більше за ЄС – 2,3% та 1,7% в ті самі періоди. А в 2020 році спад України склав -4,2%, що значно менше за значення ЄС.

Порівняно з іншими країнами Європи, МВФ впевнений у прогнозованому рівні зростання України вище ніж середній по всій Європі на довготерміновий період: 3,4-4% для України на 2021-2026, в той час як для Європи 4,4% на 2021 рік падають до значення 1,3-1,6% до 2026 року.

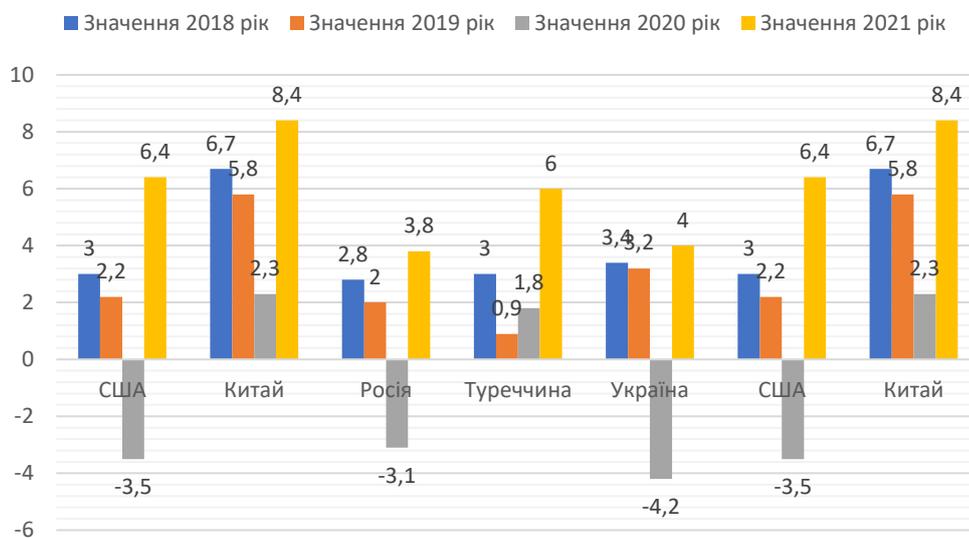

Рис.4.1. Ріст ВВП по країнам, відповідно до даних МВФ

*Складено автором [7]

Отже, як можна бачити, Україна в 2018 та 2019 роках мала чудові темпи росту – 3,4% та 3,2%, відповідно, що більше за ЄС – 2,3% та 1,7% в ті самі періоди. А в 2020 році спад України склав -4,2%, що значно менше за значення ЄС.

Порівняно з іншими країнами Європи, МВФ впевнений у прогнозованому рівні зростання України вище ніж середній по всій Європі на довготерміновий період: 3,4-4% для України на 2021-2026, в той час як для Європи 4,4% на 2021 рік падають до значення 1,3-1,6% до 2026 року.

Пропонуємо докладніше розглянути заходи підтримки економіки в напрямку зміцнення фінансової безпеки бізнесу в умовах пандемії COVID-19.

Німеччина. 156 млрд євро для підтримки державного бюджету. 100 млрд євро для Фонду економічної стабільності, який може купувати частки в компаніях, і 100 млрд євро кредитів через державний банк розвитку KfW для підтримки підприємств. У другому кварталі 2020 року уряд ФРН прийняв пакет допомоги приватним підприємцям і компаніям, а також різним групам населення, які в значній мірі можуть постраждати від наслідків поширення нового коронавірусу.

Загальний обсяг держпідтримки, перевищує € 750 млрд. Зокрема, створюється фонд допомоги великим підприємствам на € 600 млрд (при цьому держава залишає за собою право в разі необхідності викуповувати частку в стратегічно важливих компаніях). Невеликі фірми та приватні підприємці зможуть отримати прямі субсидії розміром до € 15 тис. На ці цілі виділено € 50 млрд. 23 березня Міністерства економіки ФРН запустило спеціальну програму по лінії державного банківської групи Kreditanstalt für Wiederaufbau (KfW), через яку бізнес зможе отримати необмежені кредити. Орендодавцям забороняється розривати договори з наймачами, які в зв'язку з фінансовими труднощами через ситуацію з коронавірусів будуть не в змозі заплатити орендну плату. Німецькі лікарні отримують підтримку в розмірі понад € 3 млрд.

Великобританія. Міністерство фінансів Великобританії оголосило про заходи щодо підтримки бізнесу. Зокрема, компаніям надані кредитні гарантії на £ 330 млрд (\$ 400 млрд), що за словами міністра фінансів Ріші Сунако, становить 15% від ВВП країни. Максимальний розмір кредиту буде збільшений з £ 1,2 млн до £ 5 млн (з \$ 1,5 до \$ 6 млн), при цьому відсотки можна буде не виплачувати протягом перших шести місяців. Малі підприємства роздрібної торгівлі, готельного та туристичного бізнесу на час епідемії звільняються від податку на комерційну діяльність. Британцям, які зазнають фінансових труднощів, буде надана тримісячна відстрочка по іпотеці.

Америка. Колишній президент США Дональд Трамп підписав закон про надання фінансової допомоги постраждалим від спалаху коронавірусу на суму

\$ 100 млрд. Він включає положення про оплачувану відпустку для працівників на випадок надзвичайних обставин, а також про безкоштовне тестування на вірус. Відшкодовувати витрати зобов'язані страхові компанії, системи медстрахування Medicare (для літніх) і Medicaid (для незабезпечених). Закон також зобов'язує компанії менш ніж з 500 співробітниками оплачувати до двох тижнів відпустки через хворобу, якщо співробітник захворіє коронавірусів.

Співробітникам дозволять взяти відпустку на 10 тижнів з виплатою двох третин зарплати. Закон покриває вартість допомоги по безробіттю для бюджетів штатів строком на шість місяців. 25 березня Сенат схвалив пакет стимулюючих економіку заходів в розмірі \$ 2 трлн. Зокрема, \$ 500 млрд планується перерахувати до фонду підтримки компаній, міст і штатів, з них \$ 25 млрд авіакомпаніям і \$ 17 млрд стратегічно важливим підприємствам. \$ 500 млрд уряд має намір виплатити американцям с доходом до \$ 75 тис. На рік (по \$ 1,2 тис. на дорослого і по \$ 500 на дитину).

На підтримку малого бізнесу, окремі заходи по податковим канікулам виділяється \$ 350 млрд, на розширене страхування безробіття-\$ 250 млрд, власне на боротьбу з коронавірусів - \$ 46 млрд. Крім того, ще \$ 4 трлн готується виділити Федеральна резервна система.

Китай. Народний банк Китаю надавав додаткову ліквідність ринків в розмірі 1,2 трлн юанів (більше \$ 170 млрд). Це вливання ліквідності стало найбільшою в Китаї операцією на відкритому ринку протягом одного дня з 2004 року. НБК також знизив процентні ставки по кредитах для підтримки компаній. Міністерство фінансів КНР, в свою чергу, дозволило місцевим органам влади провести додаткові запозичення на 290 млрд юанів (\$ 41,5 млрд) у формі цільових облігацій для фінансування інфраструктурних проектів, що дозволить стимулювати зростання економіки.

Італія. Рада міністрів Італії ухвалила рішення виділити € 25 млрд на підтримку сімей і компаній в умовах надзвичайної ситуації. На фінансування системи охорони здоров'я держава виділить не менше € 3,5 млрд. Виплати за позиками і іпотечних кредитах бізнесу і населення будуть припинені – їх

покривають держгарантії для банків. Для італійців, які не можуть працювати через карантин, передбачені спеціальні виплати. Працюючим батькам пропонується спеціальний ваучер на € 600 для компенсації послуг няні. Він доступний сім'ям з дітьми молодше 12 років. Батьки, що працюють в приватному секторі, можуть оформити оплачувану відпустку і отримати до 50% надбавки, якщо в сім'ї є дитина віком до 12 років. Всі працівники із загальним доходом не більше € 40 тис. на рік, які продовжують працювати в березні в умовах карантину та надзвичайної ситуації, зможуть отримати невеликий бонус - до € 100. Всього на підтримку сімей і підприємців передбачено € 10 млрд.

Польща. Прем'єр-міністр Польщі Матеуш Моравецький заявив, що оцінна вартість антикризового пакета становить близько 212 млрд злотих (€ 46,2 млрд). Частина буде адресована підприємцям і передбачає, серед іншого кредитні гарантії, мікрокредити, операційний лізинг для транспортного сектора. Компаніям, які намагаються уникнути звільнень співробітників, буде покривати 40% фонду заробітної плати, працівникам надана відстрочка по виплатах соціальних. На підтримку системи охорони здоров'я направлено 7,5 млрд злотих (€ 1,6 млрд).

Швейцарія. Федеральна рада та уряд Швейцарії реалізують програму економічної допомоги галузям економіки і підприємствам, особливо постраждалим від коронавірусу. Обсяг допомоги складає в цілому 5 мільярдів. З цих 2,5 млрд з федерального бюджету буде витрачено 1,675 млрд., решту грошей буде виділено кантонами. На даний момент з 42 млрд франків, виділених на допомогу бізнесу, бюджетними гарантіями держави забезпечено близько 20 млрд франків. Підприємці можуть просто подати заявку на отримання кредиту в своєму банку. Кредити до 0,5 мільйонів швейцарських франків видаються на безвідсотковій основі, держбюджет гарантує ці кредити від неповернення на 100%. Для кредитів в розмірі від 0,5 до 20 млн. швейцарських франків банки стягують відсотки за ставкою 0,5% річних. Федеральний бюджет гарантує 85% таких великих позик, отримати які можуть

тільки компанії з торговим оборотом понад 5 млн швейцарських франків на рік. Компанії повинні погасити всі ці кредити протягом наступних 5-7 років.

Білорусь. За указом №143 "Про підтримку економіки" надана відстрочка і розстрочка сплати податкових кредитів, скорочено термін повернення з бюджету різниці між сумою податкових відрахувань і загальною сумою ПДВ. Індивідуальним підприємцям надається можливість переходу на інші режими оподаткування та перерахунку єдиного податку в зв'язку з тимчасовим нездійсненням ними діяльності. Вводяться орендні канікули, мораторій на збільшення базової орендної величини і орендної плати. Надається право місцевим розпорядчим і виконавчим органам зменшувати майнові податки.

Скорочений мінімальний термін попередження працівників про зміну наймачем істотних умов праці (без зменшення розмірів оплати праці). Також продовжено до 3 місяців термін можливого тимчасового переведення працівників у зв'язку з виробничою необхідністю через несприятливий вплив епідеміологічної ситуації, а також для заміщення відсутнього працівника. Передбачена виплата допомоги по тимчасовій непрацездатності особам, які здійснюють догляд за дитиною віком до 10 років, які відвідують дошкільний або установа загальної середньої освіти, якщо ця дитина відноситься до контактів першого або другого рівня [3].

4.2. Інституційне забезпечення підтримки бізнесу в умовах пандемії в Україні

Кабінетом Міністрів України затверджено Програму стимулювання економіки для подолання наслідків епідемії COVID-19. Так, згідно прийнятих ініціатив фізичні особи-підприємці, а також наймані працівники, сфера діяльності (або робота) через невинуватність господарської діяльності потрапляє під закриття через карантин, отримують матеріальну допомогу від держави у розмірі 8 тис. грн. Загальна сума виплат становить майже 10 млрд

грн. Крім того, суб'єкти господарювання одержали матеріальну допомогу для збереження робочих місць.

Підприємства, робота яких припиняється через карантинні обмеження, отримують компенсацію витрат на сплату єдиного соціального внеску за найманих працівників – майже 1,5 млрд грн для близько 120 тис. юридичних осіб. При посиленні обмежувальних заходів 200 тис. фізичних осіб-підприємців 1-ї групи будуть звільнені від сплати всіх податків і зборів, включно з ЄСВ.

Відновлюється дія програм підтримки бізнесу, які успішно працювали під час карантину навесні. Це матеріальна допомога ФОПам, які мають дітей до 10 років та компенсації з часткового безробіття.

– Малий і середній бізнес уже отримали понад 13 млрд грн за програмою «Доступні кредити 5-7-9%».

Крім того, парламентарії внесли зміни до Податкового кодексу, відповідно до яких:

– за порушення податкового законодавства, вчинені в період з 1 березня 2020 до 30 квітня 2020-го не застосовуються штрафні санкції;

– встановлено мораторій на проведення документальних і фактичних перевірок з 18.03 до 18.05 2020 року;

– продовжений до 1 липня 2020 термін подання річної декларації про майновий стан і доходи;

– не нараховується і не сплачується в період з 1 березня 2020 року до 30 квітня 2020-го плата за землю;

– Кроки для підтримки економіки Національного банку України:

– знижено облікову ставку до 10 % - це означає здешевлення фінансової допомоги банкам і опосередковано - меншу вартість кредитів для бізнесу і громадян, а також зменшення ризиків від проблемних кредитів;

– рефінансування (позики комерційним банкам): 13 та 20 березня було виділено на підтримку фінансових установ загалом 17 мільярдів гривень;

- скасування виїзних перевірок банків;
- зобов'язання банкам не нараховувати пеню та штрафи клієнтам;
- запровадження кредитні канікули для бізнесу, який постраждав від карантину

Уряд України відреагував на економічну кризу широким набором заходів. Зокрема, 13 квітня парламент ухвалив рішення про створення Фонду боротьби з Covid-19 в обсязі 64,7 млрд. грн. (2,4 млрд. дол. США). Пакет підтримки включає наступні програмні заходи реагування, орієнтовані на надання цільової підтримки фінансової безпеки бізнесу:

- програма часткової допомоги з безробіття для МСП, які були змушені призупинити діяльність під час ізоляції, еквівалентної двом третинам ставки заробітної плати за кожну годину втраченого робочого часу (максимум на суму мінімальної заробітної плати – 4 723 грн.);
- внесення змін до програми «Доступні кредити 5-7-9%», розпочатої у січні 2020 р., з метою допомогти підприємствам рефінансувати існуючі позики, покрити витрати на оплату праці та отримати спрощений доступ до фінансування: таким чином МСП можуть отримати позику в максимальному розмірі 110 000 дол. США без виплати відсотків до 31 березня 2021 р.;
- цільова підтримка фізичних осіб-підприємців, включаючи допомогу на дітей та тимчасове звільнення від сплати податків;
- податкові заходи: тимчасове призупинення нарахування податку на комерційну нерухомість та землю, проведення податкових перевірок, сплати відсотків для платників податків та платників соціального внеску;
- тимчасове скасування штрафів за порушення податкового регулювання, а також відтермінування термінів подання податкових декларацій про доходи фізичних осіб;
- законодавчі зміни, що дозволяють підприємствам запроваджувати більш гнучкий режим робочого часу.

Пандемія COVID-19 порушує світовий фінансових баланс, створює паніку, яка ґрунтується як на суб'єктивних (психологічних) факторах: невпевненість і відволікання, так і об'єктивних (реальних) чинниках: збитки, обмеження з боку державних органів.

Із початком пандемії в Україні було припинено вимогу сплачувати податок на комерційну нерухомість та землю, визначив карантин COVID-19 як форс-мажор для юридичних контрактів, призупинено податкові перевірки ком-паній.

Серед усіх розглянутих заходів, найбільший резонанс викликало надання одноразової допомоги ФОП в розмірі 8000 грн.

Мінімізація впливу кризи на бізнес ставить перед учасниками господарської діяльності вимогу дотримуватися певних правил. Такі правила мають як загальними, розроблені центральними органами влади та запропоновані всім суб'єктам національної економіки, але мають бути і корпоративні правила на рівні підприємства, галузі, регіону.

Такі рекомендації та правила мають враховувати всі особливості і складові діяльності суб'єкта господарювання:

- а) етична поведінка працівників;
- б) відносини з бізнес-партнерами та клієнтами;
- в) особливості законодавства у характерній для суб'єкта господарювання;
- г) особливості технологічного процесу виробництва або надання послуг;
- д) регіональні особливості.

Наявність таких правил не тільки забезпечить мінімізує фінансові ризики для суб'єкта, але і створює фундамент для розвитку бізнесу в часи, коли загроза буде зменшена. Такий підхід викликає довіру до бізнесу серед внутрішнього персоналу та майбутніх контрагентів та відповідних державних організацій.

Співробітники суб'єкта господарювання повинні бути поінформовані про наслідки недотримання таких правил. Співробітники можуть бути поінформовані шляхом відеоконференції або проведення онлайн тренінгу.

Основою нових реалій бізнесу має стати нова комунікаційна стратегія, в основі якої постійна підтримка зв'язку між співробітниками компанії. Всі рішення мають бути узгодженими та оперативно доведеними до колег.

Це важливо для ефективного еволюціонування бізнесу в умовах існуючих викликів.

- звільнення від внесення орендної плати на час ізоляції;
- заборона кредитним організаціям підвищувати відсоткові ставки за попередньо виданими позиками;
- законодавчі зміни, що дозволяють підприємствам запроваджувати більш гнучкий режим робочого часу.

Пандемія і заходи боротьби з нею змусили компанії по всьому світу призупинити свій бізнес, намагаючись уповільнити поширення хвороби. Однак багато організацій змогли продовжити свою роботу та вести справи майже в звичних темпах. Такі підприємства організували віддалену роботу персоналу, дотримуються соціальної дистанції в офісах та вчасно відправляють працівників самоізоляції.

Такі нові умови ведення бізнесу назавжди змінять наш світ. Вже зараз стає очевидним, що така ситуація призведе до фундаментального розколу: період до COVID-19 та нова ера. У цій безпрецедентній новій реальності ми будемо свідками різкої перебудови економічного і соціального порядку, за якого традиційно функціонували бізнес і суспільство. Спалахи захворювання можуть представляти серйозну загрозу для управління безперервністю бізнесу наступні декілька років.

За даними опитування компанії InfoSapiens, у цілому респонденти мали досить гарне уявлення про заходи такої підтримки. При цьому представники всіх категорій підприємств серед ТОП-3 заходів підтримки назвали заборону

проведення документальних та фактичних перевірок та заборону застосування штрафних санкцій за порушення податкового законодавства.

Таблиця 4.2

Оцінка заходів підтримки бізнесу

Заходи	Мікропідприємства (%)	Малі підприємства (%)	Середні підприємства (%)
Відсутність перевірок	48	59	58
Відміна штрафів за податки	43	47	61
Звільнення ФОП від сплати ЄСВ	42	27	6
Інформаційна підтримка бізнесу	31	40	38
Відтермінування введення РРО	34	22	6
Довші відпустки за свій рахунок	24	50	66
Збільшення лімітів річного доходу	28	27	15
Відміна податків на нерухомість	21	35	41
Допомога з часткового безробіття	21	20	27
Карантини визнано форс-мажором	22	29	34
Регулювання єдиного податку	21	20	27
Пільговий період кредитів	18	19	12
Кредити 5-7-9	13	17	23
Пільги за допомогу проти вірусу	7	11	10
Антивірусні товари без ПДВ	6	6	12

*Складено автором [7]

У цілому слід зазначити, що заходи місцевої влади щодо підтримки економічної активності (Таблиця 4.3), за певними винятками, мали вагомое значення для бізнесу, хоч і в різній мірі, в залежності від розміру підприємства, що може вважатись свідченням їхньої ефективності.

Рекомендації для забезпечення безперервності бізнесу та мінімізації фінансових загроз.

1. Під час чергового спалаху хвороби, людські ресурси залишаються основним ресурсом підприємства та відіграють ключову роль у забезпеченні

роботи бізнесу. Тому пріоритетним питанням має стати безпека людей при збереженні ефективної комунікації між членами колективу. Потрібно налагодити ефективну координацію та зв'язок між департаментами та окремими працівниками. Така система комунікації має бути гнучкою та готовою модернізуватися при зміні факторів зовнішнього та внутрішнього середовища.

2. Під час спалаху пандемії COVID-19, підприємства стикаються з серйозними порушеннями режиму своєї звичайної діяльності, що призводить в тому числі до змін в об'ємах та характерах грошових розрахунків. Необхідно розробити стратегію та план ліквідності та управління готівкою – ефективне управління грошовими потоками можуть допомогти бізнесу оптимізувати ресурси під час кризи та допомогти підприємству уникнути або мінімізувати неприємних наслідків.

3. Управління ризиками в умовах пандемії набуває особливого значення. Розробка стратегії, яка включатиме визначення ймовірних ризиків, що відповідають особливостям компанії, оцінка їх з точки зору ймовірності та величини впливу, а також визначення стратегії реагування та моніторинг прогресів, допоможе мінімізувати вплив кризи на бізнес процеси.

4. Компанії, сфера діяльності яких має широку географію, сфера надання послуг або реалізації товарів охоплює декілька регіонів країни або має міжнародний формат, мають передбачити ризики ускладнень у зв'язку з закриттям кордонів або обмеженням руху певного виду транспорту по країні. Такі компанії мають підготувати до подібних ризиків склади продукції та регіональні представництва, розглянути можливості альтернативних способів доставки та транспортування продукції, вивчити механізми віддаленого надання послуг.

5. Необхідно переглянути бюджети та бізнес-плани. Компанії повинні перевірити фінансові плани на стійкість до різних кризових сценаріїв. Компанія повинна розуміти та як можливі виклики відобразяться на фінансових результатах і як довго цей вплив може тривати. Якщо діючі плани

та бюджети більше не актуальні в сучасних реаліях, компаніям слід переглянути їх, щоб залишатися гнучкими. Там, де ризики мінімізувати не є можливим, потрібно врахувати відповідні збитки у певному операційному періоді, а також провести відповідну роботу із контрагентами, яких ці зміни в планах і бюджетах стосуються: персонал, постачальники, клієнти тощо.

6. Необхідно стежити за інформаційним середовищем, відстежувати ситуацію та вчасно визначати зміни середовища та відповідно реагувати на них. Потрібно налагодити роботи по оперативному, своєчасному, повному інформуванню всієї структури організації щодо новин в сфері охорони здоров'я, державних програм по підтримці бізнесу, новин щодо нових обмежень, які вводяться на місцевому чи національному рівні, змін у графіках руху громадського та інших видів транспорту.

7. Інформаційна робота має бути налагоджена в обидва напрямки. Окрім отримання нової актуальної інформації не менш важливим є транслявання інформації зацікавленим суб'єктам. Ефективне спілкування з зацікавленими сторонами, чіткі, прозорі та своєчасні комунікації створюють платформу для більш вдалої адаптації бізнесу до нових умов та забезпечують постійну підтримку з боку замовників, працівників, постачальників, кредиторів, інвесторів та контролюючих органів.

Складовими елементами комунікації мають стати:

А. Зв'язок із клієнтами щодо умов надання послуг або реалізації продукції;

Б. Інформування персоналу щодо можливих змін в умовах та режимі роботи;

В. Зв'язок із постачальниками щодо актуалізації нових умов доставки товарів та послуг;

Г. Перегляд умови використання позик та контрактів з кредиторами та інвесторами;

Д. Зв'язок із органами влади та юристами щодо виникнення нових вимог та обов'язків, отримання порад щодо їх дотримання.

Висновок до розділу 4

У четвертому розділі було проведено дослідження світового досвіду протидії загрозам фінансовій безпеці бізнесу, а також українські реалії допомоги суб'єктам господарювання.

Пандемія і заходи боротьби з нею змусили компанії по всьому світу призупинити свій бізнес, намагаючись уповільнити поширення хвороби. Однак багато організацій змогли продовжити свою роботу та вести справи майже в звичних темпах. Такі підприємства організували віддалену роботу персоналу, дотримуються соціальної дистанції в офісах та вчасно відправляють працівників самоізоляції.

Вивчено та узагальнено міжнародний досвід забезпечення фінансової безпеки бізнесу, який ґрунтується на запобіганні та зниженні негативного впливу загроз на фінансову безпеку бізнесу.

Доведено, що в умовах викликів пандемії фінансовий менеджмент суб'єкта бізнесу має формуватися на основі раннього виявлення загроз фінансовій безпеці бізнесу, шляхом створення передумов для мінімізації виникнення потенційних загроз та забезпечення високого рівня фінансової стійкості бізнесу через застосування системи моніторингу індикаторів фінансової безпеки бізнесу.

Світ у 2020 році уявлявся зовсім інакшим за прогнозами політиків, економістів та соціологів. Вірус, який виник на харчовому ринку китайського міста, створив не лише світову пандемію, а й в усіх країнах економічну кризу та, частково, рецесію (повний економічний спад).

Світова пандемія, яка почала кризу в сфері охорони здоров'я, створила кризу загальносвітовий та загальноринковий розлад системи.

Пандемія оголила занадто багато проблем нашого суспільства, щоб вже можна було уникнути загальної кризи. Діюча модель міжнародних відносин заржавіла, оскільки деградувала сама система демократії. А, також, тому, що сам капіталізм деградував – ми самі створюємо ті прояви нерівності, врегулювати які ми потім не здатні.

Проте, якщо дивитись на ситуацію в масштабах країн, то ситуація цілком нормальна і дуже вигідна для всіх, окрім тих країн, для кого процеси глобалізації у світі є частиною національної економіки, без яких країна жити не може.

Було визначено, що кабінетом Міністрів України затверджено програму стимулювання економіки для подолання наслідків епідемії COVID-19. Так, згідно прийнятих ініціатив фізичні особи-підприємці, а також наймані працівники, сфера діяльності (або робота) через невиправданість господарської діяльності потрапляє під закриття через карантин, отримують матеріальну допомогу від держави у розмірі 8 тис. грн. Загальна сума виплат становить майже 10 млрд грн. Крім того, суб'єкти господарювання одержали матеріальну допомогу для збереження робочих місць.

В сучасних економічних умовах ефективна державна підтримка бізнесу повинна здійснюватися з метою формування належного механізму, що використовує соціально-економічний потенціал бізнесу та ефективно розподіляє фінансові ресурси.

Під час спалаху пандемії COVID-19, бізнес України зіткнувся з серйозними порушеннями режиму своєї звичайної діяльності, що призводить в тому числі до змін в об'ємах та характерах грошових розрахунків.

Необхідно розробити стратегію та план ліквідності та управління готівкою – ефективне управління грошовими потоками можуть допомогти бізнесу оптимізувати ресурси під час кризи та допомогти підприємству уникнути або мінімізувати неприємних наслідків.

ВИСНОВКИ

У Магістерській роботі узагальнено теоретичні підходи й запропоновано розв'язання важливого наукового завдання, формування напрямів мінімізації загроз фінансовій безпеці бізнесу в умовах пандемії, що виявляється у наведених нижче положеннях.

На основі узагальнення результатів наукових досліджень сутності загроз фінансовій безпеці бізнесу та аналізу передумов їх виникнення, характерних ознак вияву та особливостей впливу запропоновано загрози фінансовій безпеці бізнесу в умовах пандемії розглядати з позицій захисного підходу, як сукупність негативних чинників безпеки, які унеможливають та/або перешкоджають стабільному функціонуванню суб'єкта бізнесу та потребують мінімізації шляхом реалізації суб'єктами фінансового менеджменту та іншими суб'єктами фінансової безпеки бізнесу системи заходів превентивного характеру.

У першому розділі було досліджено проблеми визначення економічної сутності основних понять фінансової безпеки, таких як «виклик», «ризик», «небезпека» та «загроза», які відрізняють економічну й фінансову безпеку від традиційної економічної теорії й концепцій економічного зростання, де акцент робиться не на небезпечних факторах економічного розвитку, а на сприятливих умовах, що визнаються рушієм економічного розвитку, потребує окремого узагальнення та систематизації. Дестабілізуючими чинниками у фінансовій сфері діяльності підприємства вважають такого роду явища або обставини, які можуть залежно від сили дії негативно вплинути на його фінансовий стан, що в результаті призведе до зниження фінансової безпеки.

Досліджено взаємозв'язок фінансової безпеки бізнесу з економічною безпекою держави. Механізм забезпечення фінансово-економічної безпеки бізнесу є невід'ємною частиною системи його економічної безпеки, що базується на певних завданнях, функціях і принципах; передбачає

використання системної сукупності методів, інструментів та конкретних заходів їх реалізації, які необхідно використовувати не розрізнено, а у поєднанні, комплексно і оперативно.

У другому розділі було визначено, що крім того, в розглянутих методиках розрахунку показників використовуються критичні чи порогові значення, в межах величини відхилення яких необхідною умовою є градація рівнів наявних економічної безпеки бізнесу для її більш якісного оцінювання. Також іншим проблемним аспектом є наявність вихідної інформаційної бази, яка необхідна для розрахунку більшості економічних і фінансових показників, необхідні дані можна отримати з типової або спеціалізованої статистичної звітності підприємства, але залишається група показників (ресурсно-функціональний підхід), для обчислення яких потрібна додаткова специфічна інформація. Було досліджено міжнародний досвід програмного забезпечення для оцінки фінансової безпеки бізнесу. Отримані результати аналізу, нададуть українському бізнесу суттєву допомогу в оцінці фінансової безпеки в умовах застосування комп'ютерних технологій.

Таким чином, одним із найбільш суттєвих елементів оцінки фінансової безпеки бізнесу є вибір комплексних показників, на базі яких може бути зроблено висновок про рівень фінансової безпеки бізнесу. Цей критерій має не лише констатувати наявність фінансової безпеки бізнесу, але й оцінювати її рівень.

У третьому розділі було визначено, що після кризи спричиненою COVID-19 світ та економіка в цілому навряд чи зможуть стати колишніми. Наслідки, ймовірно, не матимуть нічого спільного з тим, що світ бачив досі, враховуючи силу та швидкість, з якими коронавірус поширився повсюдно. У цих умовах бізнес, насамперед всього, малий бізнес має розглянути можливі форми прогнозування наслідків економічного впливу пандемії.

Здійснено моделювання процесу поширення та впливу загроз на фінансову безпеку бізнесу, в результаті чого розроблено відповідну структурну модель, за якою здійснюється ідентифікація загроз та їх

негативного впливу, що дає можливість здійснювати мінімізацію загроз фінансовій безпеці бізнесу з урахуванням недоліків фінансового менеджменту та дії зовнішніх дестабілізуючих чинників, що впливають на функціонування суб'єктів бізнесу.

У четвертому розділі вивчено та узагальнено міжнародний досвід забезпечення фінансової безпеки бізнесу, який ґрунтується на запобіганні та зниженні негативного впливу загроз на фінансову безпеку бізнесу. Доведено, що в умовах викликів пандемії фінансовий менеджмент суб'єкта бізнесу має формуватися на основі раннього виявлення загроз фінансовій безпеці бізнесу, шляхом створення передумов для мінімізації виникнення потенційних загроз та забезпечення високого рівня фінансової стійкості бізнесу через застосування системи моніторингу індикаторів фінансової безпеки бізнесу.

Проведено порівняльний й трендовий аналіз індикаторів фінансової безпеки бізнесу та виявлено реальні загрози фінансовій безпеці бізнесу в Україні, серед яких зменшення обсягів виробництва й реалізації продукції через порушення ланцюгів поставок, реалізації продукції чи надання послуг у звичних об'ємах у зв'язку з карантинними обмеженнями зумовленими пандемією COVID-19, зниження рівня рентабельності операційної діяльності підприємств, різке скорочення кількості зареєстрованих суб'єктів бізнесу, зростання рівня безробіття та інші.

Здійснено моделювання процесу поширення та впливу загроз на фінансову безпеку бізнесу, в результаті чого розроблено відповідну структурну модель, за якою здійснюється ідентифікація загроз та їх негативного впливу, що дає можливість здійснювати мінімізацію загроз фінансовій безпеці бізнесу з урахуванням недоліків фінансового менеджменту та дії зовнішніх дестабілізуючих чинників, що впливають на функціонування суб'єктів бізнесу. Розроблено структурно-логічну послідовність формування пріоритетних напрямів мінімізації загроз фінансовій безпеці бізнесу на основі моделювання загроз та раннього реагування та випереджаючого управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Audit Expert – программа анализа финансового состояния предприятия EXPERT-SYSTEMS [Электронный ресурс] – URL: <https://www.expert-systems.com/financial/ae/>
2. Bjorn, A.G. (January 2002). CORAS, A Platform for Risk Analysis on Security Critical Systems — Model-based Risk Analysis Targeting Security
3. Extension and advisory services: at the frontline of the response to COVID-19 to ensure food security. URL: <http://www.fao.org/3/ca8710en/CA8710EN.pdf>
4. Global Economic Prospects. Pandemic, Recession: The Global Economy in Crisis. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects>
5. InfoSapiens. Звіт про дослідження мікро-, малого і середнього підприємництва.
6. Nebava M.I., Mironova Ju.V. Ekonomichna bezpeka pidpryjemstva [Economic security of enterprise]. Vinnitsa : VNTU, 2017. 73 p.
7. Onyshchenko S. The Impact of the External Environment on the Economic Security of Ukrainian Business / S. Onyshchenko, O. Maslii, B. Ivaniuk// Економіка і регіон. – 2020. – № 1(76). – С. 22-29. doi:[https://doi.org/10.26906/EiR.2020.1\(76\).1914](https://doi.org/10.26906/EiR.2020.1(76).1914).
8. World Bank ECA Economic Update Spring 2020. Office of the Chief Economist. <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/33476/9781464815645.pdf>
9. Базилюк Я. Б. Організаційні механізми зниження загроз економічній безпеці у зв'язку із запровадженням заходів щодо запобігання поширенню на території України захворювань на COVID-19 / Я.Б. Базилюк, Т.Ю. Гейко. – К.: НІСД, 2020. – 5 с.
10. Барановський О.І. Фінансова безпека: монографія. Інститут економічного прогнозування. – К.: Фенікс, 2008. – 338 с.

11. Бланк І.А. Управління фінансовою безпекою підприємства. – Київ : Ельга, Ніка-Центр, 2009. – 784 с.
12. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : [монографія] / Т.Г. Васильців. – Львів : Арал, 2008. – 384 с.
13. Горбан І. М. Системне управління економічною безпекою торговельного підприємства: монографія; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів: Ліга-Прес, 2013. 231 с
14. Горячева К.С. Механізм управління фінансовою безпекою підприємства: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.01. – К.: НАУ, 2016. – 17 с.
15. Горячова К.С. Фінансова безпека підприємства. Сутність та місце в системі економічної безпеки / К.С. Горячова // Економіст. – 2003. – № 8. – С. 65–67.
16. Гутман Г. В. Экономическая безопасность государства и личности / Г. В. Гутман, Ю. Н. Ладыгин, А. И. Прилепский. – Владимир: Владимирский государственный педагогический университет, 1999. – 322 с.
17. Давиденко Н.М. Методологічне забезпечення проведення аналізу фінансового стану підприємств // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Економічні науки. – 2003. – № 4(26). – С. 92–98.
18. Дані щодо кількості зареєстрованих безробітних та надання їм послуг, а також кількості зареєстрованих вакансій / офіційний сайт Державної служби зайнятості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dcz.gov.ua/publikaciya/1-dani-shchodo-kilkosti-zareyestrovanyh-bezrobitnyh-ta-nadannya-yim-poslug-takozh>
19. Економічна безпека суб'єктів підприємництва : підручник / З.С. Варналій, Т.Г. Васильців, О І. Іляш та ін.; за ред. З.С. Варналія. Чернівці: Технодрук, 2020. – 426 с.
20. Економічна безпека суб'єктів підприємництва : підручник / З.С. Варналій, Т.Г. Васильців, О І. Іляш та ін.; за ред. З.С. Варналія. Чернівці: Технодрук, 2020. – 426 с

21. Єпіфанов А.О. Фінансова безпека підприємств і банківських установ: монографія / А.О. Єпіфанов, О.Л. Пластун, В.С. Домбровський. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 295 с
22. Єрмошенко М.М., Горячева К.С. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство: наук. монографія. – К.: Національна академія управління, 2010. – 232 с.
23. Живко З. Б. Методологія управління економічною безпекою підприємства: монографія. Львів: Ліга-Прес, 2013. 471 с
24. Забродский В. А., Капустин, Н. Т. Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли финансовый фирмы // Бизнес-информ. – 2017. – № 15-16. – С. 35-3
25. Загрози економічній безпеці України: сутність, оцінювання та механізм упередження [монографія] / С. В. Онищенко, О. А. Пугач. – Полтава: ПолтНТУ, 2015. – 337 с.
26. Компания «Вестона» - АНАЛИЗ И ФИНАНСЫ [Електронний ресурс] – URL: <http://www.artmdesign.ru/vestona/about4.htm>
27. Комплексний пакет загальнодержавних антикризових заходів подолання наслідків пандемії та створення передумов до сталого соціально-економічного зростання / за заг. ред. Кизима М.О. – Харків: Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України, 2020. – 65 с.
28. Коронавірус VS бізнес: половина підприємців протримається на карантині не більше місяця [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/04/2/658857>
29. Ладико Л.М. Механізм забезпечення економічної безпеки підприємства: сутність і структура / Л.М. Ладико // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2014, № 3(65). – С. 123–126
30. Лаптев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=821>.
31. Михаліцька Н.Я. Теоретичні засади фінансової безпеки підприємства / Н.Я. Михаліцька // Науковий вісник Львівського ДУВС : зб. наук. праць. – Сер.: Економічна. – Львів : Вид-во ЛДУВС. – 2013. – Вип. 1. – С. 268-275.

32. Мігус І.П. Необхідність розмежування понять «загроза» та «ризик» при діагностиці економічної безпеки суб'єктів господарювання / І.П. Мігус, С.М.
33. Мойсеєнко І.П. Управління фінансовою безпекою підприємства / І.П. Мойсеєнко, О.М. Марченко: навч. посібник. – Львів, 2011. – 380 с.
34. монографія / Т.Г. Васильців, В.І. Волошин, О.Р. Бойкевич, В.В. Каркавчук ; за ред. Т.Г. Васильціва. – Львів : Ліга-Прес, 2012. – 386 с
35. Нікіфоров П.О. Сутність і значення фінансової безпеки страхової компанії / П.О. Нікіфоров, С.С. Кучерівська // Фінанси України. – 2006. – № 5. – С. 86–94
36. Огляд економічної активності (листопад 2020 року) / Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://me.gov.ua/Documents/Download?id=7bacc756-bcef-4f30-9501-7c546dd42507>
37. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
38. Офіційний сайт Організації економічного співробітництва та розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/>
39. Папехин Р.С. Индикаторы финансовой безопасности предприятий./ Р. С. Папехин. – Волгоград: Волгоградское научное изд-во, 2007 – 16 с.
40. Пугач О.А. Моделювання загроз системі економічної безпеки національної економіки з позицій їх своєчасного виявлення та передбачення / О. Пугач // Економіка і регіон. – 2015. – № 3 (52). – С. 103–109.
41. Рета М.В. Методичні підходи до оцінки рівня фінансової безпеки підприємства / М.В. Рета, А.О. Іванова // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Серія «Технічний прогрес та ефективність виробництва». – 2013. – № 21. – С. 29–37
42. Сак Т.В. Діагностування рівня економічної безпеки підприємства в умовах обмеженості інформації / Т.В. Сак // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – №3. – С. 404–408

43. Сонтиченко В.М. Система та моделі управління економічною безпекою телекомунікаційних підприємств / В.М. Сотниченко // Причорноморські економічні студії. – 2017. – Вип. 18. – С. 99–103. – Режим доступу : http://www.bses.in.ua/journals/2017/18_2017/23.pdf

44. Україна у 2020-2021 роках: наслідки пандемії. Консенсус-прогноз. № 51, квітень 2020. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: www.me.gov.ua

45. Україна після коронакризи – шлях одужання : наук. доп. / [Я.А. Жаліло (кер. авт. кол.), Я.Б. Базилюк, С.В. Ковалівська, О.О. Коломієць та ін.]; Національний інститут стратегічних досліджень. – Київ: НІСД, 2020. – 304 с.

46. Управління фінансово-економічною безпекою : підручник / [В.О. Онищенко, Г.В. Козаченко, С.В. Онищенко, Т.М. Завора]; за заг. ред. В.О. Онищенка та Г.В. Козаченко. – Полтава : ПолтНТУ, 2018. – 530 с.

47. ФинЭкАнализ - программа для анализа финансового состояния предприятия [Електронний ресурс] – URL:<http://1fin.ru>

48. Фінансова безпека суб'єктів господарювання : підруч. / О. Б. Жихор, О. М. Тридід, К. В. Орехова та ін. – К. : УБС НБУ, 2013. – 350 с.

49. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення : монографія / Васильців Т.Г., Волошин В.І., Бойкевич О.Р., Каркавчук В.В.; за ред. Т.Г. Васильціва. – Львів : Ліга-Прес, 2012. – 386 с.

50. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення [Текст]: монографія / Т.Г. Васильців, В.І. Волошин, О.Р. Бойкевич, В.В. Каркавчук ; за ред. Т.Г. Васильціва. – Львів : Ліга-Прес, 2012. – 386 с

51. Форсайт COVID-19: вплив на економіку і суспільство. URL: <http://wdc.org.ua/uk/covid19>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Таблиця А.1

Систематизація світового досвіду зміцнення фінансової безпеки бізнесу в умовах пандемії COVID-19

№	Заходи підтримки економіки в напрямку зміцнення фінансової безпеки бізнесу в умовах пандемії COVID-19
1.	Німеччина
	156 млрд євро для підтримки державного бюджету. 100 млрд євро для Фонду економічної стабільності, який може купувати частки в компаніях, і 100 млрд євро кредитів через державний банк розвитку KfW для підтримки підприємств. У другому кварталі 2020 року уряд ФРН прийняв пакет допомоги приватним підприємцям і компаніям, а також різним групам населення, які в значній мірі можуть постраждати від наслідків поширення нового коронавірусу. Загальний обсяг держпідтримки, перевищує € 750 млрд. Зокрема, створюється фонд допомоги великим підприємствам на € 600 млрд (при цьому держава залишає за собою право в разі необхідності викуповувати частку в стратегічно важливих компаніях). Невеликі фірми та приватні підприємці зможуть отримати прямі субсидії розміром до € 15 тис. На ці цілі виділено € 50 млрд. 23 березня Міністерства ФРН запустило спеціальну програму по лінії державного банківської групи Kreditanstalt für Wiederaufbau (KfW), через яку бізнес зможе отримати необмежені кредити. Орендодавцям забороняється розривати договори з наймачами, які в зв'язку з фінансовими труднощами через ситуацію з коронавірусів будуть не в змозі заплатити орендну плату. Німецькі лікарні отримують підтримку в розмірі понад € 3 млрд.
2.	Великобританія
	Міністерство фінансів Великобританії оголосило про заходи щодо підтримки бізнесу. Зокрема, компаніям надані кредитні гарантії на £ 330 млрд (\$ 400 млрд), що за словами міністра фінансів Ріші Сунако, становить 15% від ВВП країни. Максимальний розмір кредиту буде збільшений з £ 1,2 млн до £ 5 млн (з \$ 1,5 до \$ 6 млн), при цьому відсотки можна буде не виплачувати протягом перших шести місяців. Малі підприємства роздрібною торгівлі, готельного та туристичного бізнесу на час епідемії звільняються від податку на комерційну діяльність. Британцям, які зазнають фінансових труднощів, буде надана тримісячна відстрочка по іпотечі.
3.	Америка
	Колишній президент США Дональд Трамп підписав закон про надання фінансової допомоги постраждалим від спалаху коронавірусу на суму \$ 100 млрд. Він включає положення про оплачувану відпустку для працівників на випадок надзвичайних обставин, а також про безкоштовне тестування на вірус. Відшкодовувати витрати зобов'язані страхові компанії, системи медстрахування Medicare (для літніх) і Medicaid (для незабезпечених). Закон також зобов'язує компанії менш ніж з 500 співробітниками оплачувати до двох тижнів відпустку через хворобу, якщо співробітник захворіє коронавірусом. Співробітникам дозволять взяти відпустку на 10 тижнів з виплатою двох третин зарплати. Закон покриває вартість допомоги по безробіттю для бюджетів штатів строком на шість місяців. 25 березня Сенат схвалив пакет стимулюючих економіку заходів в розмірі \$ 2 трлн. Зокрема, \$ 500 млрд планується перерахувати до фонду підтримки компаній, міст і штатів, з них \$ 25 млрд авіакомпаніям і \$ 17 млрд стратегічно важливим підприємствам. \$ 500 млрд уряд має намір виплатити американцям с доходом до \$ 75 тис. На рік (по \$ 1,2 тис. на дорослого і по \$ 500 на дитину). На підтримку малого бізнесу, окремі заходи по податковим канікулам виділяється \$ 350 млрд, на розширене страхування безробіття - \$ 250 млрд, власне на боротьбу з коронавірусом - \$ 46 млрд. Крім того, ще \$ 4 трлн готується виділити Федеральна резервна система.
4.	Китай
	Народний банк Китаю надавав додаткову ліквідність ринків в розмірі 1,2 трлн юанів (більше \$ 170 млрд). Це вливання ліквідності стало найбільшою в Китаї операцією на відкритому ринку протягом одного дня з 2004 року. НБК також знизив процентні ставки по кредитах для підтримки компаній. Міністерство фінансів КНР, в свою чергу, дозволило місцевим органам влади провести додаткові запозичення на 290 млрд юанів (\$ 41,5 млрд) у формі цільових облігацій для фінансування інфраструктурних проектів, що дозволить стимулювати зростання економіки.
5.	Італія
	Рада міністрів Італії ухвалила рішення виділити € 25 млрд на підтримку сімей і компаній в умовах надзвичайної ситуації. На фінансування системи охорони здоров'я держава виділить не менше € 3,5 млрд. Виплати за позиками і іпотечних кредитах бізнесу і населення будуть припинені – їх покрийть держгарантії для банків. Для італійців, які не можуть працювати через карантин, передбачені спеціальні виплати. Працюючим батькам пропонується спеціальний ваучер на € 600 для компенсації послуг няні. Він доступний сім'ям з дітьми молодше 12 років. Батьки, що працюють в приватному секторі, можуть оформити оплачувану відпустку і отримати до 50% надбавки, якщо в сім'ї є дитина віком до 12 років. Всі працівники із загальним доходом не більше € 40 тис. на рік, які продовжують працювати в березні в умовах карантину та надзвичайної ситуації, зможуть отримати невеликий бонус - до € 100. Всього на підтримку сімей і підприємців передбачено € 10 млрд.

Продовження табл. А.1

6.	<p style="text-align: center;">Польща</p> <p>Прем'єр-міністр Польщі Матеуш Моравецький заявив, що оцінна вартість антикризового пакета становить близько 212 млрд злотих (€ 46,2 млрд). Частина буде адресована підприємцям і передбачає, серед іншого кредитні гарантії, мікрокредити, операційний лізинг для транспортного сектора. Компаніям, які намагаються уникнути звільнень співробітників, буде покривати 40% фонду заробітної плати, працівникам надана відстрочка по виплатах соціальних. На підтримку системи охорони здоров'я направлено 7,5 млрд злотих (€ 1,6 млрд)</p>
7.	<p style="text-align: center;">Білорусь</p> <p>За указом №143 "Про підтримку економіки" надана відстрочка і розстрочка сплати податкових кредитів, скорочено термін повернення з бюджету різниці між сумою податкових відрахувань і загальною сумою ПДВ. Індивідуальним підприємцям надається можливість переходу на інші режими оподаткування та перерахунку єдиного податку в зв'язку з тимчасовим нездійсненням ними діяльності. Вводяться орендні канікули, мораторій на збільшення базової орендної величини і орендної плати. Надається право місцевим розпорядчим і виконавчим органам зменшувати майнові податки. Скорочений мінімальний термін попередження працівників про зміну наймачем істотних умов праці (без зменшення розмірів оплати праці). Також продовжено до 3 місяців термін можливого тимчасового переведення працівників у зв'язку з виробничою необхідністю через несприятливий вплив епідеміологічної ситуації, а також для заміщення відсутнього працівника. Передбачена виплата допомоги по тимчасовій непрацездатності особам, які здійснюють догляд за дитиною віком до 10 років, які відвідують дошкільний або установа загальної середньої освіти, якщо ця дитина відноситься до контактів першого або другого рівня.</p>
8.	<p style="text-align: center;">Швейцарія</p> <p>Федеральна рада та уряд Швейцарії реалізують програму економічної допомоги галузям економіки і підприємствам, особливо постраждалим від коронавірусу. Обсяг допомоги складає в цілому 5 мільярдів. З цих 2,5 млрд з федерального бюджету буде витрачено 1,675 млрд., решту грошей буде виділено кантонами. На даний момент з 42 млрд франків, виділених на допомогу бізнесу, бюджетними гарантіями держави забезпечено близько 20 млрд франків. Підприємці можуть просто подати заявку на отримання кредиту в своєму банку. Кредити до 0,5 мільйонів швейцарських франків видаються на безвідсотковій основі, держбюджет гарантує ці кредити від неповнення на 100%. Для кредитів в розмірі від 0,5 до 20 млн. швейцарських франків банки стягують відсотки за ставкою 0,5% річних. Федеральний бюджет гарантує 85% таких великих позик, отримати які можуть тільки компанії з торговим оборотом понад 5 млн швейцарських франків на рік. Компанії повинні погасити всі ці кредити протягом наступних 5-7 років.</p>
9.	<p style="text-align: center;">Україна</p> <p>Кабінетом Міністрів України затверджено Програму стимулювання економіки для подолання наслідків епідемії COVID-19. Так, згідно прийнятих ініціатив фізичні особи-підприємці, а також наймані працівники, сфера діяльності (або робота) через невинуватеність господарської діяльності потрапляє під закриття через карантин, отримують матеріальну допомогу від держави у розмірі 8 тис. грн. Загальна сума виплат становить майже 10 млрд грн. Крім того, суб'єкти господарювання одержать одноразову матеріальну допомогу для збереження робочих місць. Це буде сума, пропорційна часу так званого простою, у розмірі до 8 тисяч гривень на одного працівника.</p> <p>Підприємства, робота яких припиняється через карантинні обмеження, отримують компенсацію витрат на сплату єдиного соціального внеску за найманих працівників – майже 1,5 млрд грн для близько 120 тис. юридичних осіб. При посиленні обмежувальних заходів 200 тис. фізичних осіб – підприємців 1-ї групи будуть звільнені від сплати всіх податків і зборів, включно з ЄСВ.</p> <p>Відновлюється дія програм підтримки бізнесу, які успішно працювали під час карантину навесні. Це матеріальна допомога ФОПам, які мають дітей до 10 років та компенсації з часткового безробіття. Малий і середній бізнес уже отримали понад 13 млрд грн за програмою «Доступні кредити 5-7-9%».</p> <p>Крім того, парламентарії внесли зміни до Податкового кодексу, відповідно до яких:</p> <ul style="list-style-type: none"> • за порушення податкового законодавства, вчинені в період з 1 березня 2020 до 30 квітня 2020-го не застосовуються штрафні санкції; • встановлено мораторій на проведення документальних і фактичних перевірок з 18.03 до 18.05 2020 року; • продовжений до 1 липня 2020 термін подання річної декларації про майновий стан і доходи; • не нараховується і не сплачується в період з 1 березня 2020 року до 30 квітня 2020-го плата за землю; <p>Кроки для підтримки економіки Національного банку України:</p> <ul style="list-style-type: none"> • знижено облікову ставку до 10 % - це означає здешевлення фінансової допомоги банкам і опосередковано - меншу вартість кредитів для бізнесу і громадян, а також зменшення ризиків від проблемних кредитів; • рефінансування (позики комерційним банкам): 13 та 20 березня було виділено на підтримку фінансових установ загалом 17 мільярдів гривень; • скасування виїзних перевірок банків; • зобов'язання банкам не нараховувати пеню та штрафи клієнтам; • запровадження кредитні канікули для бізнесу, який постраждав від карантину

Джерело: систематизовано автором за даним European Commission [3]

ДОДАТОК Б

Таблиця Б.1

Фінансові результати до оподаткування великих та середніх підприємств
України за видами економічної діяльності промисловості
за січень-вересень 2020 року

	Фінансовий результат до оподаткування	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток/	
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат
Промисловість	-44856,9	63,1	119698,8	36,9	164555,7
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	21095,6	56,6	44125,9	43,4	23030,3
Переробна промисловість	-23773,0	67,8	59428,8	32,2	83201,8
виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	10329,1	66,5	24656,0	33,5	14326,9
текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	73,1	77,3	576,7	22,7	503,6
виготовлення виробів з деревини, паперу та поліграфічна діяльність	737,1	76,8	3208,1	23,2	2471,0
виробництво коксу та продуктів нафтопереробки	-1702,4	60,0	251,8	40,0	1954,2
виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	-18306,7	68,9	2602,8	31,1	20909,5
виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	3425,1	75,0	3703,2	25,0	278,1

виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	507,4	71,7	7040,6	28,3	6533,2
металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	-10195,6	65,4	7719,1	34,6	17914,7
машинобудування	-8844,9	62,9	7970,9	37,1	16815,8
виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	561,2	70,4	705,1	29,6	143,9
виробництво електричного устаткування	-2423,8	67,9	868,4	32,1	3292,2
виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	-4303,6	66,3	3232,1	33,7	7535,7
виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	-2678,7	53,9	3165,3	46,1	5844,0
виробництво меблів, іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування	204,8	67,7	1699,6	32,3	1494,8
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	-41344,3	45,2	15115,8	54,8	56460,1
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	-835,2	52,1	1028,3	47,9	1863,5

Джерело: Державна служба статистики України [37]

ДОДАТОК В

Таблиця В.1

Рентабельність операційної діяльності підприємств за видами економічної діяльності за січень-вересень 2020 року

	Рівень рентабельності (збитковості) операційної діяльності підприємств	Рівень рентабельності (збитковості) всієї діяльності підприємств
Усього	3,9	-2,7
сільське, лісове та рибне господарство	1,6	-1,6
промисловість	3,3	-2,6
будівництво	2,0	1,1
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	16,2	1,2
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	-0,4	-6,2
тимчасове розміщення й організація харчування	-12,7	-19,3
інформація та телекомунікації	24,2	8,2
фінансова та страхова діяльність	5,8	12,2
операції з нерухомим майном	-7,7	-19,2
професійна, наукова та технічна діяльність	-7,8	-12,9
діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	2,5	-0,4
освіта	-7,5	-12,9
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	7,6	4,8
мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	-40,6	-40,9
надання інших видів послуг	-8,2	-0,4

Джерело: Державна служба статистики України [37]

ДОДАТОК Г

Таблиця Г.1

Кількість юридичних осіб за організаційно-правовими формами
господарювання 2021 року

	Усього
Усього юридичних осіб	1395448
у тому числі	
фермерське господарство	47803
приватне підприємство	200160
державне підприємство	3713
казенне підприємство	32
комунальне підприємство	14174
дочірнє підприємство	11554
іноземне підприємство	627
підприємство громадського об'єднання (релігійної організації, профспілки)	3331
підприємство споживчої кооперації	1165
акціонерні товариства	13748
з них	
публічне акціонерне товариство	1280
приватне акціонерне товариство	5370
товариство з обмеженою відповідальністю	707403
товариство з додатковою відповідальністю	1511
повне товариство	1306
командитне товариство	371
кооперативи	28596
з них	
виробничий	2195
обслуговуючий	20046
споживчий	776
сільськогосподарський виробничий	1000
сільськогосподарський обслуговуючий	1279
органи державної влади, організації (установи, заклади)	95858

Джерело: Державна служба статистики України [37]

ДОДАТОК Д

Таблиця Д.1

Динаміка ВВП України у 2020 – 2021 рр.,
у % до відповідного кварталу попереднього року

Квартали	2020	2021
I кв.	766 150	818 004
II кв.	875 733	839 436
III кв.	1 050 095	1 095 314

Таблиця Д.2

Чисельність офіційно зареєстрованих безробітних, тис. осіб за 2019 та
2020 рр.

	2019	2020
січень	364,3	373,2
лютий	367,0	376,8
березень	340,7	349,4
квітень	311,3	457,0
травень	300,9	511,4
червень	287,0	517,7
липень	280,8	506,0
серпень	274,9	474,0
вересень	268,2	433,4
жовтень	259,3	399,5
листопад	288,9	408,8
грудень	338,2	459,2

Таблиця Д.3

Динаміка ВВП деяких країн світу за 3 квартали 2019-2020 років

	2019			2020		
	1 квартал	2 квартал	3 квартал	1 квартал	2 квартал	3 квартал
Україна	0,2	0,2	0,2	0,1	-0,04	0,04
Німеччина	0,6	-0,5	0,3	-2,0	-9,7	8,5
Великобританія	0,6	0,1	0,5	-3,0	-18,8	16,0
Америка	0,7	0,4	0,6	-1,3	-9,0	7,5
Китай	2,0	1,2	1,2	-9,7	11,6	3,0
Італія	0,2	0,2	0,0	-5,5	-13,0	16,0
Польща	1,7	0,7	1,2	-0,3	-9,0	7,9
Білорусь	0,1	0,1	0,1	-0,1	-0,05	-0,1
Швейцарія	0,2	0,4	0,5	-1,7	-7,0	7,2
Австрія	0,8	-0,3	0,3	-2,8	-11,6	12,0
Франція	0,5	0,3	0,1	-5,9	-13,7	18,5
Індія	1,4	0,9	0,8	0,7	-25,2	21,9

ДОДАТОК Е

Таблиця Е.1

Динаміка найбільш збиткових галузей бізнесу у 2017-2020 рр.

Індустрія	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік
сільське, лісове та рибне господарство	13,8	13,7	16,9	17,3
промисловість	28,2	27,2	27,9	30,3
будівництво	28,5	27,2	26,2	29,1
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	24,8	22,8	22,9	25,6
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	28,5	25,9	26,2	28,3
тимчасове розміщування й організація харчування	30,5	28,6	29,1	40,9
інформація та телекомунікації	31,6	29,6	28,5	28,9
фінансова та страхова діяльність	36,2	35,5	32,5	32,7
операції з нерухомим майном	38,4	36,4	33,7	39,2
професійна, наукова та технічна діяльність	31,6	30	30,3	31,5
діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	31,6	29,7	29,4	34
освіта	34,1	30	31,1	33,6
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	34,5	30,6	28,9	23,9
мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	38,9	36,5	34,6	46,6
надання інших видів послуг	31,8	28,3	27,3	32,9
Усього	27,2	25,7	26	28,6

Джерело: Державна служба статистики України [37]

ДОДАТОК Є

Таблиця Є.1

Перелік заходів державної підтримки бізнесу під час карантинних обмежень

Зміст заходів підтримки	Нормативний, чи інструктивний документ, що регулює дію заходу
Фінансова підтримка	
Допомога по тимчасовій непрацевдатності	Закон України від 17.03.2020 р. № 533-IX
Допомога по частковому безробіттю	Постанова КМУ від 22 квітня 2020 р. № 306
Допомога роботодавцям при втраті доходів від карантинних обмежень	Закон України від 4 грудня 2020 року. № 1071-IX
Допомога підприємцям які мають дітей	Постанова КМУ від 22 квітня 2020 р. № 329
Допомога бізнесу за програмами доступних кредитів 5-7-9	Постанова КМУ від 24 січня 2020 р. № 28
Одноразова допомога ФОП в розмірі 8000 грн.	Постанова КМУ від 09 грудня 2020 р. № 1233
Одноразова компенсація суб'єктам господарювання ЄСВ	Постанова КМУ від 09 грудня 2020 р. № 1234
Податкові пільги	
Мораторій на здійснення податкових перевірок	Закон України від 13 травня 2020 року. № № 591-IX
Тимчасове скасування штрафів	
Податкові канікули для підприємців	Закон України від 30 березня 2020 року № 540-IX
Відтермінування застосування РРО підприємцями	Закон України від 1 грудня 2020 року № 1017-IX
Часткове погашення податкового боргу платників податків	Закон України від 4 грудня 2020 року № 1072-IX
Звільнення від сплати податків та зборів ФОП 1 групи	
Мораторій на перевірки	
Мораторій на здійснення планових перевірок на весь період дії карантину	Закон України від 17.03.2020 р. № 533-IX
Обмеження на здійснення перевірок протягом карантину	
Спрощення в отриманні дозволів та ліцензій	
Автоматичне продовження дії ліцензій та роздрібну торгівлю алкогольними напоями та інших дозволів і ліцензій	Закон України від 4 грудня 2020 року № 1071-IX